

motrišta

ČASOPIS ZA KULTURU, ZNANOST I DRUŠTVENA PITANJA • SRPANJ - LISTOPAD 2019 • ISSN 1512-5475

Časopis Motrišta referiran je u Central and Eastern European Online Library /Frankfurt am Main/ - <https://www.cceol.com/search/journal-detail?id=185>

108-109

Andrić, Bašić, Bećirbegović,
Bišćević, Darabos, Đikić,
Đozić, Gavrankapetanović,
Geurts, Grbavac, Grle, Lovrić,
Ljubić, Marošević, Matković,
Mijović Kočan, Moro, Musa,
Nedić, Nikšić, Octek, Orman,
Ostojić, Pehar, Pirić, Pupić,
Sajović, Softić-Gasal, Škobić,
Vladić, Zetić, Žujo, Žulj,

motrišta

BR. 108-109, ČASOPIS ZA KULTURU, ZNANOST I DRUŠTVENA PITANJA

Utemeljitelj i nakladnik: Matica hrvatska Mostar
Realizacija i distribucija: Zdravo društvo Mostar
Za nakladnike: Ljerka OSTOJIĆ
Glavni urednik: Josip MUSELIMOVIĆ
Odgovorna urednica: Ljerka OSTOJIĆ
Tajnica: Vanja PRUSINA
Uredništvo: Misijana BRKIĆ MILINKOVIĆ, fra Ante MARIĆ,
Dragan MARIJANOVIĆ, Šimun MUSA, Mira PEHAR
Lektura i korektura: Misijana BRKIĆ MILINKOVIĆ
Grafičko oblikovanje: SHIFT kreativna agencija, Mostar
Telefon/faks: +387 36 323 501
E-mail: motrista@tel.net.ba
Adresa: Ulica kralja Zvonimira b.b., 88000 Mostar
Žiroračuni: 338 100 220 201 2542 UniCredit Bank d.d. Mostar
161 02 000 115 000 30 kod RAIFFEISEN BANK BiH
Upłata iz inozemstva: UniCredit Bank d.d. Mostar
SWIFT UNCR BA 22
IBAN: BA 39 338 060 481 699 95 75
Cijena: 10 KM, dvobroj 20 KM, za inozemstvo dvostruko

Mišljenjem Federalnog ministarstva prosvjete, znanosti, kulture i športa br. 08-91-4/97. od 3.3.1997. glasilo Motrišta upisano je u evidenciju javnih glasila pod br. 661 i oslobođeno plaćanja poreza na promet proizvoda.

motrišta

BR. 108-109, ČASOPIS ZA KULTURU, ZNANOST I DRUŠTVENA PITANJA

Kazalo

rukopis

Roberta NIKŠIĆ: Vizija	7
----------------------------------	---

književna radionica

Roberta NIKŠIĆ: Patela	9
Vlado VLADIĆ: Varanđa	29
Ivo Mijo ANDRIĆ: Anto Daska	33
Sanijela MATKOVIĆ: Riječ bijaše i na kraju	37
Sonja ŠKOBIĆ: Biserna školjka	41
Fabijan LOVRIĆ: Pjesma o vuku	47

učilište

Šimun MUSA: Od Bečkoga do Novosadskoga dogovora	49
Marisstella OCTEK: Multipraktik sustav knjižničarstva u službi knjižničara CROATICAe.	61
Tomislav PUPIĆ: Nasilje nad djecom – razlike između teorije i prakse	76

mozaik

Stijepo MIJOVIĆ KOČAN: Boka izbliza i visoka.	83
Dražna ZETIĆ: Ključni 'kroatološki' kontrapukti jugoistočnoga Jadrana	90

čitaonica

Alija PIRIĆ: Ka humanoj kulturi sjećanja	101
Mate GRBAVAC: Vodoskok koji te kupu riječima	104
Mato NEDIĆ: Kako stati u malu crnu haljinu	108
Larisa SOFTIĆ-GASAL: Svrtište riječi	110
Rapko ORMAN: Knjiga o livanjskom školstvu.	112

ljetopis

Frano LJUBIĆ: Zašto dužnosnici EU-a ne žele poduzeti mjere za ubrzanje procesa pristupanja BiH, a mogu i trebali bi – zbog građana BiH i EU-a	115
Katarina MAROŠEVIĆ: Trilogija pjesništva	122
Mira PEHAR: Kronika kulturnih događanja u Mostaru, srpanj – rujan 2019.	127

II. kongres ortopeda i traumatologa Bosne i Hercegovine s međunarodnim sudjelovanjem

Jeroen GEURTS:

The relevance of subchondral bone tissue changes in osteoarthritis 135

BIŠĆEVIĆ M., GAVRANKAPETANOVIĆ I., BAŠIĆ S.,
BEĆIRBEGOVIĆ S., ĐIKIĆ S., ĐOZIĆ H., ŽUJO S., MORO M.:

All posterior – transpedicular debridement, fixation, and anterior support for infectious spinal destructions 157

M. SAJOVIC:

Long-term comparison of Semitendinosus and Gracilis Tendon Versus Patellar Tendon Autografts for Anterior Cruciate Ligament Reconstruction 179

Boris ŽULJ:

TXA in Total Knee Postoperative Blood Loss Management 195

Nikica DARABOS:

Failure after unsuccessful medial patellofemoral ligament reconstruction. 217

Maki GRLE:

Ozljeđe MPFL i liječenje – Akutna luksacija patelle 245

Zdenko OSTOJIĆ:

Totalna artroplastika kuka: preživljenje implantata i faktori neuspjeha. 261

Vizija

Ponkad sanjam

Ja sam bogata

Moji tavani, podrumi

Orman i sve ladice

Puni su raznih blaga

Izjutra otvaram zračim ormare

Jer u njima se gnijezde cvrkutave ptice

Trčim, otvaram prozore

Puštam ptice

A ulaze mi nebo sunce

I more pjenice ptice

Zajedno gradimo nestale gradove

Nicu nam nježna carstva

Rijeke mira obilja

Potoci blagosti

Dovoljna je jedna rijeci

I brda premještamo

Mora isušujemo

Mrtve kosti pridižemo

Jasna je to vizija

Pjesnici sjede

S desna od Boga.

Rebeka Nikšić

Roberta NIKŠIĆ**Patela**

Rođena sam u Varcaru. Spomenem se toga u svakoj svojoj biografiji, premda je to malo kome bitno i vrijedno spomena. Iz Varcara nikad nisam ni otišla iako sam promijenila mnoga prebivališta. Najsličnija sam pateli, maloj školjci što se pred nasrtajima mora zalijepi za stijenu, i u dugoj i dobroj simbiozi, poživi cijeli jedan život. Otputi se ona od stijene samo katkad i po prijeko potrebi, sve ostavljajući trag preko mora, u potrazi za hranom, i opet vrati. Na isto staro mjesto. Tako se jako prilijepi za stijenu i tako čvrsto drži da joj ni orkanski naleti bure ne mogu ništa. Zato je zovu priljepak. Samo po svojoj volji odlazi, odljepljuje se od stijene. Tako sam se i ja priljepila sva za Varcar.

Gledam moju generaciju, ona hita naprijed, grabe krupnim zamasi, već su daleko na horizontu, a ja stojim na tom istom mjestu i sva boravišta i prebivališta što ih zdušno mijenjam tek su taj metar potrage za golim preživljavanjem. Sve je to tako usput i u prolazu. Odljepiti se trajno za patelu značilo bi smrt, u moru bi je nestalo. Njen izbor je posve mudar i praktičan. Moj, po svoj prilici, i nije mudar, ali je jedini, jer teško da bih mogla bez Varcara.

I svi moji iz Varcara imaju tu zajedničku crtu, sami bi rekli – *prilipili se za njega*. Ponekad se izdvojim i promatram ih sa strane, dok pričaju o Varcaru, dok ga se sjećaju, lica im poprime vedre konture, oči zaiskre i zacakle, kao da ih Varcar nekim čudom oživi, kao da su prodisali s njim, imaju novo srce, nove oči, nova pluća. Varcar im razveže jezike, ritmično i gipko teče struja riječi. Jezik taj varcarski pomno bilježim. Ako se često ne spomenemo Varcara i ne držimo za njega, bit će kao da nismo niti živjeli. Kao da nas ni bilo nije.

Jedan život

Frani Kršiniću

Cijeli jedan život
oblikujem jednu te istu skulpturu
slikam jednu te istu sliku
ispisujem jednu te istu riječ

Varcar

i nikad zanikad
dosta mi nije.

Jezik varcarski

u jeziku čuvam vezivno tkivo naše domovine
kapilare riječi žilice sjećanja
taložile se
sve u uhu kućile
švapske babine
po turskom didove
ko tatuaža liskovačka
ikavica majdanska
materina varcarska
sveta trava nevenova
na ljutu ranu tetrljena kunice odoljena
ljuštura puževa
u njoj se skupimo za kišnih dana
namještena je mirisom šimšira, suncem u krošnjama i
bojom ljetnog dana.

Živa sam

Ernestu Sabatu

Kažu da čovjek zna da je živio
ako je sagradio kuću
posadio stablo
napisao pjesmu.
Posadila sam:
smokvu trešnju krušku šapteliju
Napisala sam pjesmu
i u njoj precizno odredila geografske koordinate moje izgubljene domovine
Sada gradim kuću od riječi.
Tek toliko da znam da sam živa
gradim je polako ciglu po ciglu.
Ne žurim.
Imam cijeli jedan životni vijek
i ništa drugo osim riječi i to malo vremena
Obitava na papiru
moja kuća i moja domovina
pisanje.

Varcar, ljeto 1990.

Topla, ubava
podzida dalmatinskih crkvica
meko kameno sjedalo
za nas smrtne i za Boga
bolno drago me podsjeća
na kućnu podzidu
pod zvijezdama Lisine Varcara
oslušujemo nebo
zrikavce
sričemo naša imena unatrag
i kolovoz nam sav nekako izmiče unatrag
sve do jedne noći
na Svetoga Roka
ukazala se zvijezda
slutnja kraja.
Noćima iza grmjelo i sijevalo
priroda divljala
Na podzidi ispred rodne kuće
slušala sam žene
govorile
sinoć u štalama krave gorile

Bila je to prva slutnja zla vremena
isticala je devedeseta.

Sve od devedesete
vrijeme nam unatrag promiče,
kao da smo kletvu na sebe navukli
kad smo pod zvijezdama
naša imena unatrag izgovarali.

Sad sjedim na podzidama dalmatinskih crkava
i izgovaram redom sve molitve mi poznate,
sve ne bi li nam vratile
izgubljene godine
kuće gradove.

Vela Luka, 22. 7. 2017., na podzidi crkve Gospe od Zdravlja

Naše kuće

Milivoju Cvetniću (Hrv. Kostajnica 1921., Grnjilavac kod Cazina 1944.)

Posljednje što moje oči vide
Brda uvale meke krivine
zastore od zelene padine
sve je kao kod kuće
al to moja kuća nije.
U Cazinu je zadnja stanica
Krajina krajnja granica
Poklanjam se pregibam i previjam
o Sveta Trojice
muče me crne slutnje
snomorice
Iz naših kuća raste brada Svetitelja
s prozora zjapi kosa Stvoritelja
Antemurale kršćanstva
tu gdje magle nam rastu oko koljena
gacamo glavinjamo
tome nema kraja
spasi me Gospode te blasfemije
za to vrijeme naše kuće stare bez nas
same napuštene.

Nebo i šljiva

Nema li veće umjetnosti
od umjetnosti gledanja
pomalo divlja šljiva u mojoj bašči
nije samo šljiva
ona je lijevak za nebo
što se preko suhog granja
i moćnog korijenja
spušta do mog tjemena
i blaži tjeskobu
nepripadanja.

Šaptelija iz raja

U Bosni
kad procvjeta šaptelija
ja sam već u predsoblju raja.

Na mekom suncu Mediterana

Korčula kanda sva
lebdi ponad mora
puna kućica i prozora
iza kojih se svija život.
Neodoljivo me podsjeća
na igračke iz djetinjstva
šarene krovove i kuće na četiri vode
što sam ih neumorno spajala
u nekom poslu što se činio
jako važan
dobar i lijep.

Sada mi se čini
da je netko jednim jednim potezom
rasuo moju kuću djetinjstva

Nema više ničega
samo varljiva iluzija
kao ova danas Korčula
na mekom suncu Mediterana.

Korčula na početku ljeta, kod Svetoga Nikole

Kao da je mart

Kiša latica
kao milost s neba
klizi nad nama

Ljubavnici

Još uvijek vodopad smo
bujna sila što se
prosipa u sebe sama.

Kretom uzduž i poprijeko

Pod plavom kupolom svetoga Tita
skuplja se blažena elita
jedna prosjakinja jedna ja i jedan pas lotalica
grad bruji kao motor bube volkswagen
mi se razumijemo bez riječi bez pogleda
još samo nas troje ne pripada začudnim kulisama staroga Iraklia
izgubljeni u mekoti grčkih slogova umrijet ćemo od sjete za zvijezdama što se tope u
vodi i brodovima što nekuda plove
prosjakinja od gladi kraj punih pansiona
pas od buha *all inclusive*
ja od fine muzike kretskog jezika
zrikavci se ubiše od pjesme

U Hanji su dani boje meda
ispod i iznad naslaga mirisa cimeta i svetoga tamjana
iza štandova tezgi i trgovaca
bijeli se vitka džamija
Ima istih takvih u Krajini
starinskih džamija na četiri vode
tople su kao rođena kuća.
još nikad nisam bila tako daleko i tako blizu od kuće

Podgora

Svetoj Smrti molim se na groblju Tekle Svetice
Oduzi me preko mora Mila Majčice
okupaj valovima
pomaži svetim travama nevena i bosilja
u čemprese povij me
I za posljednju ljubav meni
pjesmom zrikavaca isprati
uz mrave i guštere narikače
Još sunce za stražara na grob mi postavi.

Povratak

Nakon duga izbjivanja
Izabrala sam život u vlastitoj koži
U Bosni
Za mene ne postoji ni gora ni bolja
Sve drugo su mimikrije
Ovdje sam svoja.

Čudesne li zemlje Portugala

Sunce šeće ulicama Portugala
kada mu dosade
na tron žutoga tramvaja zasjedne
i gađa me narančama
zajedno se smijemo dok ih grizemo
sunce tramvaj i ja
kotrljamo se ulicama Portugala
kao žuta naranča.

Moja generacija

Moja generacija
izronila je iz rata
na nekoj oronuloj splavi

preživjeli smo potop svijeta

naša pluća srce nosnice
još grcaju u vodi
noću njome natapamo postelju
i praćkamo se kao ribice

zorom se brišemo detaljno
svaku pukotinu svaku usjeklinu
za novi početak

u novi život tako suhe
prate nas naše vjerne sjene
mokre do kože

uhu nam se primaknu samo da prišapnu
da nema tog sunca
koje bi nas moglo osušiti.

Izgubljena generacija

Ne, mi nismo ta izgubljena generacija
što se još traži
čudi i čeka
i ne zna kud bi sa sobom
nismo mi te sreće

mi s tim nemamo ništa

nemamo mi ni u lijevoj ni u desnoj
nemamo ni danas
a ni sutra
budućnost naša davno je protutnjala
i za nas je ostavila ništa

osim kompromisa
da uzmemo ništa od tog ništa
oglođemo ga do kostiju i
s tim se pomirimo
pa onda strepimo
da nam ne uzmu i taj komad ničega što ga stišćemo pod zubima.

Korov

izrasli smo iz pukotina u kojima nije bilo života
stasali na razvalinama i stratištima
šikarama, i ostalim zaboravljenim mjestima
moja generacija i ja.
Ničega na nama nije bilo za pozavidjeti nam
osim puste želje
da nas malo sunca ogrije i malo kiše opere.
Kad se od te želje nismo sami upinjali i osipali
po dalekim vrištinama i nigdinama
drugi su nas jednako nemilosrdno čupali iz korijenja
rasipali i raznosili po golim zidovima i širokim poljima izgubljenih gradova.
I tamo smo rasli mimo naše i tuđe volje
bez svrhe i cilja
bez ljepote i smisla
usprkos sebi i drugima
još uvijek žalosno smiješni
u bolnoj želji da na svoj korov i sve svoje zaboravimo i kao pitom cvijet poživimo

Arijadnina nit

Domovina je riječ
ispražnjena od značenja
Nalik je kući bez vrata prozora zidova
njezini temelji sa zemljom sljubljeni
tužan su podsjetnik na vremena kada se živjelo voljelo jelo pilo
sva napuštena od zaboravljene prašine između pukotina podnica
lišena paučine
muzike vrabaca zrikavaca
ispunja je prvobitna tama i praznina s početka stvaranja
Domovina još postoji samo u knjigama.

U Banjoj Luci groblje

Sve crno sve hladno
mramorovi slova
datumi imena
i vrane crne razbijaju orahe
o vaše mramorove
dvadeset dvadesetidva dvadesetiosam
dvadesetipet
Kuglice na lotu imaju više godina
kad niste bili te sreće da se rodite bez oca i otadžbine
za koje bi vrijedilo umrijeti
da ste bar smogli hrabrosti i sakrili se pod suknju prve cure
i s njom pobjegli kroz tunel od krošanja u neku zemlju svu od svjetlosti
gdje su rijeke iste a mirnije
Ljudi pitomiji
tamo gdje se još sanja pjeva i voli
kad već vaše žalosne matere nisu znale dok su vas rađale
da ovo nije ni vrijeme ni mjesto za toga
ova je zemlja golema Golgota
tama vlada od zore do sutona
ovdje smrt sijemo svakih pedeset godina
strah presađujemo
klija nam mržnja
kosimo zelenu travu

Sele

Mare je došla od Sanskoga Mosta
kao izbjeglica
i ostala
bez ikoga
njena jedina nerođena rodbina je
konobarica Zorica i njeno dijete bez oca
Mare ga prisvaja pod svoje i radost živi za njega

Bolje sam je upoznala devedeset i osme
kad smo bile irgeti
kupili šljive i čistili klozete
za robu iz humanitarne

*Sve što je na meni
ništa moje nije
ovo malo bluze i haljine
sve tuđe odirčine
nemam ni gaća sele
više i zadiže plisiranu suknju Mare*

Godinama poslije još mi je pričala
*zadnja stanica Lušci Palanka
otle sam ti ja sele moja
Nema dole više nikoga
sve pobilo
sve pobacalo u Sanu
Sana sve odnijela.*

Mare je umrla u poznoj starosti
ni sama ne znajući
*kolko mi je sele godina
mene ti je veterinar Mile iz sela postaro
kad je slijepoj materi trebalo naći skrbnika
našla se Mara
i sestra joj bila slijepa
i eno je još žive i slijepe
al ne idem kod nje
i ko dijete bila slijepa
a mi nismo znali pa je ćuškali
i sve tjerali da radi
grdne rane moje
nismo znali
I kad ne kazuje
Mare taj teret krivnje nosi sve do smrti svoje.*

Živi u napuštenoj daščari
ko zadnji isposnik pustinjak
spava na podu uz šporet što puši
Gaca preko potoka u gumenim čizmama
sve kroz šumu
bez slike i pasoša
zaobilazi granicu i šikaru
za nedjeljnu misu
stoput padala
stoput se dizala
pred crkvom se prezuje
u prvoj klupi samuje
ko sav drugi svijet ide na hodočašća
u finim crnim salonkama
što ih čuva još od vremena irgeta kod popa Marjana.

Mare ima psa. Zove ga Ćeno.
Pokušala ga vezati. Ne ide.
On živi kao Mare.
Mara živi kao pas lotalica.
Više gladna nego sita.
Jede suva kruva, kupa se i pere robu u potoku.
Kući se vraća samo da zanoći.
Svaki dan u čaršiji, malo robna, malo pijaca.
Svi je znaju. Mare opet sve zna.
Čita ljude kao knjige.
Ne traži milošte
Kuju markicu uvijek dobije
priteci ovome, ponesi onome.
Vodu čestito ne pije. Samo fantu.
Osim Marka najviše voli ogledala
skuplja ih po džepovima
još čuvam jedno ogledalo
poklon od Mare.
i jednu majicu što je dobila od nekoga
umjesto para
ona plavo više ne nosi i daje je meni
*Otkad je Marko pogino sele moja
ni ja više nisam živa*

Po svu noć sanjam Maru kako mi govori
*znaš li sele moja da mi kuća izgorila
moja kuća sele moja
izgorila*

Stavilo je u dom poslije toga.
Pokušalo je vezati. Ne ide.
Mare opet pobjegla.
Nisu ni mogli znati da je Mare pas lotalica.
i da je umrla od puste želje za slobodom i svojom čaršijom.

Marin grob gleda na Glinu što spokojno vrluda
šumu i stare rudnike u daljini.
*Sele moja
blizu je Marko
blizu je čaršija.*

Medo

ujutro, na novu godinu
prije sviju
ide Medo u čaršiju,
okupan i obrijan,
u odijelu
svjež ko rosa
pijan ko majka
riječi se roljaju i kotrljaju
idući ispred njega
to se Medo opet sveti
u alkoholnim parama
danas je komadant
on vodi, on osvaja
on spašava

Znam ga još odonda
kad smo stajali pred kućnim vratima
a on mi sve priča zjenicama
sve su plavlje
sve su veće
sve providnije

*Tvoj did znao sam ja njega bio u partizanima
a znaš ti da je moj babo bio u domobranima
pod zapovjednikom Šućurevićem
njega su osudili ko gospodina čojeka
a mog babu u jarak
ko zadnjeg lopova
bez suda bez ide ičega
Ne sjećam se, znaš ti*

*moga babe
još sam bio maći
beba u maminom stomaku
al osvetio sam se ja njima
jesam bogami
kad smo išli na Sanski Most
kažem ja svojim momcima
te zarobljene sve meni
jeste I me čuli
presudio sam ja njima
sve sam četnike u rovove pobaco
sve do zadnjega*

Prvo sam pomislila
moj Medo presudi ti njima
pedeset godina prekasno
Gleda me i gledam ga
i sve otada
znam da laže i izmišlja
Medo ima oči pjesnika
on pati
ne ubija on nikoga
osim sebe samoga

I priča mi dalje
*znaš oni Jehovini
sve oće da me obrate
a ja im velim ma nisam vam ja bogznašta
pijem puno i psujem
nekad i dragoga Boga.
gledam ga i gleda me
oboje se kajemo nad nečime.*

Svaki dan oko podne
tetura Medo
nosi kruh iz čaršije
žena ga čeka s ručkom kod kuće
Medo više ne zna gdje se nalazi
pa utvrdi gradivo svakodnevno
ovo je Bosna vriska prebolno i preglasno
glavinja drži se za ograde sve prijeti šakama
čuješ li
*ne čuješ ti ništa
nemaš ti vremena
ovo je Bosna
ja sam se za ovo borio*

a samo je istina da Medo pati još od majčina stomaka.

Hurem iz Nepeka

Poštar Hurem iz Nepeka
dobio je otkaz jer je
boldiranim slovima stao na stranu neprijatelja
svi znaju da Hurem zapravo nema neprijatelja
mršav ko grana fin ko najtanja breza
vjetar ga povija a ne slama
Pod stare dane Hurem svojim penzionerskim rukama
miješa malter armira beton
grbi se nad tuđim toplim kućama
sve vedro sve zauzeto gradi domove
i ne zamara neprijateljstvima
i samo zbog toga
Hurem je sam sebi najljući neprijatelj
i narodni izdajica
boldiranim slovima.

Bibin sunčev zapis

Biba je živjela ispred male, neožbukane kuće. Cijelo naše djetinjstvo, presjedila je na ulaznim stepenicama u vunanim priglavicima usred ljeta. Što je još radila, osim toga, izgubilo se u sjećanju.

Mi, djeca iz ulice, skupljali bismo se pred njenom kućom kao dokoni psi lutalice što ne znaju kud bi sa sobom, a kod Bibe ih nitko ne tjera. Sjedila bi tamo, u pozi našeg uličnog božanstva i zvala nas rukama niz koje bi se slijevali veličanstveni zastori. Pod Bibinim patronatom uživali smo blagodati njene parcele svijeta, otkrivala bi nam bubamare u pukotinama, janjce u oblacima i sunce u lokvama. Biba kao da i nije imala druge svrhe doli da nas gleda kako skaćemo po lokvama pa bi podviknula da ne vilenimo i ne gazimo sunce, a mi se čudili kakvo sunce Bibo, opet si pobenavila – pa udarili u smijeh i vodu, pljas, pljas... U još uvijek ustalasanoj lokvi gledale bi nas naše goluždrave i neumorne noge i okrajci sunca, a mi bismo pjevali *Biba, Biba, debela k'o svinja, napila se vina, prdi k'o mašina...*

Tužno bi otegnula duž cijele ulice da smo plaho bezobrazni i utonula u prijeteću šutnju. Poraženo bi priznali *pa kad si tako debela, k'o da jedeš vola za doručak!* Sve bi se tad na njenom licu pretvorilo u obraze u smijehu što su pokretali i njihali to meko, glomazno tijelo. Nama se horizont bibao i dolina s vrbama i dudovima u pozadini, dok se smijeh kotrljao niz livadu kao ogromna gruda snijega što se povećavala putanjom. S tom grudom raslo je i naše drugarstvo s Bibom.

Govorkalo se za nju, da je i lijena i troma i sama sebi kriva jer proždre sve što stigne. Nisu znali da Biba u toj maloj kući mora nahraniti ogromnu neman samoće što plače i jeca kao gladno novorođenče u noći. Biba bi je šopala i šopala sve dok ova ne bi utihnula. Nismo to slutili, niti nas je bilo briga.

Trebale su proći mnoge godine da se iskuse različite samoće, pa i ona Bibina i shvati. Nikog tad Biba nije imala osim nas, *vena jednih*. I nije imala nekog drugog posla. Njeno je bilo da bude. U trenucima naših naglih odrastanja Biba je umirala. Odjednom, nije je bilo.

Ona je neman u noći progutala našu Bibu i naša djetinjstva, ostala je još samo živa Bibina heliografija. I u najvećoj baruštini i u najmanjoj lokvi sunce se ogleda.

Sveta gora

Kad bi moglo biti što je nekad bilo
svježa smo rosa
mlada šumska jagoda
podno Sinjala
Uzaći ću za nas na svetu goru Bjelašnicu
i tražit vilu Lazarkinju
tamo na Bijelim vodama gdje mi prošli put kazivala
njedrima punim kantariona stolisnika
Nema lijeka proti starenja osim jednoga
živa sjećanja
gledaj ga
pa jednom rukom zamahnula cijeli svijet zagrlila za našim leđima
U maju ste bili ko bogovi sretni i pokisli
valja vam se samo tome maju vratiti

Onima što su zavičaj izgubili

Onima što su zavičaj izgubili
nisu bitne zastave ni granice
Odanost mu i ljubav skupo plaćaju
dok za njim lutaju
Noću im mliječni put
danju sunce
Put pokazuje
iako više nemaju kome ni kuda
i nitko živ ih više ne čeka na kraju puta
oni putuju
Penelopa je silovana u jamu bačena
Itaka je pustoš razrovana
iz njenih razvalina raste još samo korov makija
Ni ptice da dana dozove ni krijesnice da noći osvijetli
samo vatrice sjećanja što griju im promrzle duše i sleđene tabane
od duga i besciljna puta.

Onima što su za ideale ginuli

Za žrtvu položenu na Oltaru Domovine
dobili ste minutu šutnje
Trajala je jednako dugo kao očevo krik kad je shvatio
Domovina se neće predomisliti
valja mu sina jedinca a ne ovna žrtvovati
Jer je poslušno položio žrtvu paljenicu Domovini se omililo i prohtjelo
Daj mi svoju kćer jedinicu
Otac je opet poslušao i žrtvu kađenicu prinio
Silna vojska anđela belzebuba ga slavila
Daj nam sad svoju kuću i junicu, svoj grad i pogled na rijeku
daj nam svoja jutra i svoje četiri zime
daj nam svoju ženu,
daj nam cijela sebe
i otac je poslušno prinio žrtvu pomirnicu
Domovina se od ljepote miomirisna kada ražalostila
i ucviljena lije sotonske suze nad vama
još uvijek gladna vaše mrtve kosti prežvakava.

Mojim pjesmama

Tako sam silno željela
moje pjesme nastaniti cvijećem pticama
i moje pjesme su željele biti milovane mirom zelenila
Umjesto šapata šumskoga
jad i bijeda
ušli su bez kucanja i pitanja
krikovi očajnika
Još se sjećamo vremena kad sve je moglo biti mirno more, bonaca
al to se vrijeme više ne vraća

Djevojaštvo

Jutros je nenajavljeno jedno jato
zlogukih ptica
otelo moje djevojaštvo
dan je bio siv olovan
nikakav
i moje noge bile su teške olovne
nikakve
samo su stajale i gledale
kako te ptice brzo odlaze.

U ruži spavati

Kako bi dobro bilo
leći i zaspati
u cvijetu ruže se probuditi
starim očima ne vidjeti
starim ušima ne slušati
o nikome ništa ne govoriti
Cijelu jednu vječnost
probdjeti slušajući
kako nebo diše
u mirnom spokoju
njena zagrljaja
učiti mudrost drveća slobodu ptica
nov čovjek biti
novim rukama svijet grliti
Od ljepote posve zanijemiti.

Ljeto u Novalji

sezonskim radnicima
Danima radim bez prestanka
bez predaha
vrućina mi više ne smeta
moje tijelo je solarni kolektor
pokreće ga energija šezdeset sunčevih dana
ne treba mi ni sna ni odmora
bura se nastanila u mome uhu
budi me zarana
moje tijelo je vjetroelektrana
kada sunce posustane
pokreće me vjetra snaga
nemam žuljeva, na mojim rukama
nema rana
koža mi ogrubjela, otupila
od posolice što se pod nju zavukla
žilava sam kao lunska maslina
ne žalim se, riječima ne prigovaram
popila sam svu tišinu mora
više ne sanjam
snovi su luksuz
više ni ne mislim
i moje misli rođene od mene su pobjegle,
nekud da odmore.

Toma

Imao je ruke kojima je volio svijet
Toliko duge da je njima mogao premjeriti put od zemlje do neba
Pospremao bi ih u svoje jedino skrovište od brige
Džepove dovoljno duboke
za preostalu pokretnu imovinu – maramice i stare papire.
I sve što je bio i imao u tim džepovima je nosio, na licu, rukama koracima.
U očima blagu zemlju što se nastanila i jednu pitomu udolinu za Isusov križ na leđima
Mapu vrludavih šumskih puteva obrazima i dlanovima
Struju planinskih potoka
vječitu žurbu i skitnju u koracima.
Hitao je prema suncu
Neven žut
Sav od zemlje i topline
Dido moj je bio.

Vizija

Ponekad sanjam
Ja sam bogata
Moji tavani, podrumi,
Ormari i sve ladice
Puni su raznih blaga
Izjutra otvaram zračim ormare
Jer u njima se gnijezde cvrkutave ptice
Trčim, otvaram prozore
Puštam ptice
A ulaze mi nebo sunce
I nove pjevice ptice
Zajedno gradimo nestale gradove
Niću nam nježna carstva
Rijeke mira obilja
Potoci blagosti
Dovoljna je jedna riječ
mora isušujemo
mrtve kosti pridižemo.

Jasna je to vizija
Pjesnici sjede
sdesna od Boga.

Nježnost Božja

Gospod je stvorio raznovrsna stvorenja
krilata, repata, gorostasna
a nježna
i posljednjega u lancu čovjeka
krhka a surova
I dao im je Gospod sunce
da ih sve jednako ogrije
u raj u zemaljskome
Onda je iz Edena čovjeka potjerao
kada se ovaj osilio i sunce
drugim stvorenjima zaklanjao
I tako je nježan Gospod bio
da se na koncu zbog krhka svog stvorenja i ubio
i sve otada čovjek svog Gospoda
bičuje, raspinje, žaluje
a Gospod Bog se zbog njega
iz groba ustaje
i novo mu sunce daruje
svaki put sve nježnije.

Dijana

Zadnji put kad sam je vidjela
Prodavala je polovne torbe
Prije toga bobbe od aronije
Suve listove
Sva ožilavila okvrgavila
Ko moja stara jabuka
Savila se pod teretom
Što prirode što godina
Veli mi
Čere joj se srame
Što ona tako staru robu prti i prodaje
Sva radosna sva ljubopitljiva
Tako žilava, tako okvrgavila
Tako ostarila
Ima u njoj neke neizrecive snage,
neke neviđene ljepote
Ko moja stara jabuka
što u proljeće procvjeta
a s ljeta donese zrele plodove.

Bosanska zima

Svu noć snijeg je padao.

Do jutra prekrrio sve naše nedostatke, naglasio ljepote.

Jelku posječenu za Božić posadila sam u cvijetnjak, do jabuke.

Pomislila sam:

ako je ova naša studen iznenadi,

ako se izgubi, obnevidi pod bosanskim maglama

i ako joj nenadano ovo naše ubogo sunce prosine,

možda se tako zaželi života i pusti korijenje.

Sve sam je tako sadila, milovala i šaputala

vidi mene, nemam ni ja korijenja pa sam se primila.

Moj otac i ja

Nismo ni krv ni meso

Mi smo više od toga

Mi smo putnici

U starom jugu

Putujemo skraja nakraj nama poznatog svijeta

Slušamo Mehu Puzića trista sedamdeset i pet kilometara

I urličemo na tugu

Mi smo pisci

Čeznemo za našim izgubljenim gradovima

Razmjenjujemo tugu porukama crvenog križa

Mi smo beskućnici

Naše kuće su tuđe kuće

Tuđe kuće su naše kuće

Mi smo lutalice

U tišini pratimo ritam ulice

Rukama za leđima

Mi beremo visibabe ispod starog grada

Mi smo izbjeglice

Sve naše trpamo u dva kofera

I opet smo ponijeli sve što nam ne treba

Sve što nam je trebalo u Bosni je ostalo.

Moj otac i ja ne znamo

Da umiremo

Smrt nas drži za ramena.

Mi se držimo jedno drugoga

Sjedimo, plačemo.

Čekamo.

I ne znamo.

Vlado VLADIĆ

Varanõja

Sumnjiv mi je bio od prvoga trenutka, dakle – kudikamo prije nego što bi itko stigao razviti paranoične razloge za sumnju. A u prilog mojoj pravovremenoj sumnji govori i činjenica da mi je sumnjiv bio samo on, a ne svi i da je, na koncu, sumnjiv postao svima, a ne samo meni.

Ušavši u sobu, zatekao sam njih dvojicu (treći će se pojaviti kasnije, kada će se i uspostaviti da je bio na uvježbavanju – kako druge naviknuti na svoju odsutnost, a da ne postane sumnjiva). Prvi mi se (a i ja njemu) predstavio odmah razgovijetno, tko je i što je. Čim je rekao da je klesar iz Turopolja, u isti tren mi je njegov robustan izgled rekao doslovno to isto – da je klesar iz Turopolja, pa sam se pomalo i uplašio što sam ishitreno i neoprezno izazvao prericanje te očitosti u riječi.

Kod njega (drugoga) je zapelo već kod sama imena. Dvapat sam ga upitao za ime i dvapat je, pruživši mi samo jednom nevoljku i mlitavo ruku, promumljao nešto kao: – Hlms... Kroz sve kasnije vrijeme, iz onoga kako su ga dozivali, isplivalo je samo njegovo, po svemu sudeći, smišljeno skovano prezime: Ković. Da je prezime smišljeno skovano, dokaz je upravo to što je služilo samo zato da mu se iza njega ime, kao potpuna nepoznanica, zadrži u strogoj tajnosti – ne samo preda mnom, nego pred svima. Zar nije čudno da se nekoga danima dosljedno doziva samo prezimenom i da se nijednom nikomu s usta ne omakne njegovo svima nepoznato ime!? A ne zna se što je gore: biti opterećen smišljeno skovanim prezimenom ili biti prikraćen za pravo ime!

U umobolnicu sam, ništa ne krijem, došao dragovoljno i neposredno nakon što sam objavio istinoljubivu, dakle nepoželjnu (tzv. revizionističku) knjigu o, zahvaljujući glasinama, odavna uglavljenom s okrutnosti glasovitom ratnom zločincu. Javio sam se na hitni prijam i rekao to i to, i da su mi već počele stizati uvredljivije poruke, a sigurno neće izostati ni one prijeteće, uključujući i prijetnju samomu životu. Mojemu, nesumnjivo! Zatražio sam dragovoljnu hospitalizaciju da se, u drugom redu, makar nakratko, sklonim i koliko-toliko priberem. Jer kamo bi se čestit čovjek i mogao skloniti od ludila svijeta do li u ludnicu?! I tko će više samopriznata luđaka imati obraza prozivati za revizionizam?!

No, u prvom redu, razlog moje samohospitalizacije bilo je požrtvovno poslanje. Samo ljudi, naime, mogu biti toliko slobodni i hrabri pisati istinu o povijesti koja se stubokom kosi s lažima na kojima su moćnici svijeta nakanili izgraditi njegovu buduću propast i ako već ne postoji drugi način da im se dozira istina kao terapija na mukotrpnom i skroz neizvjesnom putu njihova odvikavanja od laži, onda je za tako uzvišen cilj i više nego dobrodošlo i pero samoproglášena luđaka. Njegove će tvrdnje, dakako, biti odmah

odbačene kao ludosti, ali vještina – zvana *varanđja* – je u tome da se prostor ludosti, kao jedino dopustiv prostor njihove prisutnosti, iskoristi, e ne bi li se odatle njihov blagotvorni utjecaj širio, prvo, na dobroano ponojenu i proparanojičenu nadrihrvatsku pseuodoznanstvenu i parakulturnu nazovizajednicu, a onda i kudikamo sveudilj.

Istresavši pred njih u, nekako istovremeno, pomalo povišenu i poprilično sniženu raspoloženju oba reda mojih razloga, razumjeli su me otrpve i udovoljili mi odmah.

Moje uvjerenje da sam uspio u isto vrijeme skloniti se i stvoriti pretpostavke za vršenje vlastita poslanja trajalo je koliko traje šetnja bolničkim parkom od hitnoga prijama do četvrtе sobe drugoga odjela C. Ugledavši ga onako sumnjivo ispružena na bolesničkom ležaju, odmah sam posumnjao u sve i u meni se počela razrastati sigurnost da su njega poslali ovamo samo zato da me dočeka jer tako je zacijelo i bilo.

Bio je to osrednji čovjek, osrednjega rasta i debljine, ni sijed ni nesijed, nenapadno odjeven u bež kratke hlačice i istobojnu polo majicu, s brčićima uslijed prorijeđenosti po boji gotovo sravnjenima s puti i prostranom čelom, dok je kratko podšišani ostatak vlasi, pobočno i s potiljka, uokvirivao oblastu mu glavu. Sklonjen iza takve napadne jednoličnosti, još napadnije je ignorirao sve oko sebe dosljednom šutnjom i hinjenom udubljenošću u Novi zavjet. Imao je, ne zna se zašto, dva izdanja, jedno općerašireno tamnoplave naslovnice urešene zlatnim slovima i njega je, sjedeći kraj prozora na jedinjoj sobnoj stolici, redovito tobože čitao i još jedno, jednako poludžepno, ali šarenkaste naslovnice koja je vukla na zakukuljeno krivovjerje, a bilo je, izvan svake poznate svrhe, stalno odloženo na njegovu ormariću. Inače je na papiru bio opremljen u tešku dijagnozu, što se moglo i na neviđeno, kao nedvojbeno, zaključiti iz teške terapije koju je dobivao – triput dnevno pregršt raznobojnih tableta od kojih je jedna dosezala veličinu da bi i konj imao što gutati, iako nije ni bila namijenjena gutanju, nego da se rastopi u vodi, ali on ju je naizgled konzumirao gutanjem, valjda da iz čista mira ostavi uvjerljiv dojam da je njegova bolest još veća. Tako su, uz ključno smještanje umorstva u umobolnicu, izrežirane sve pretpostavke da budem umoren u ozračju savršenih olakotnih okolnosti i da, slijedom njih, posljedice za ubojicu budu gotovo pa nikakve.

U taj dan trećega susobljanina su otpravili, možete misliti, na nekakve pretrage u drugu bolnicu (nakon što su ga, kako već rekoh, uvježbali u pravu na odsutnost), a prvomu su namjestili jednu medicinsku sestru. Ona je predvečer odjednom banula u našu sobu i, spazivši prvo turopoljskoga klesara izvaljena na bolesničkom ležaju u samim gaćama (navodno, zbog prekodana nakupljene nesnosne kolovoske sparine), pokretom i izrazom lica odade da je skroz načistu s onim zašto je ušla, ali, spazivši domalo i mene, umah se izgubi i smete te, kao da je zaboravila ono što ju je nagnalo da uđe, napravi bezglaslan polukrug i iz sobe izađe. Klesar se spremno čak kao i našali: – Ona je očekivala da će zateći samo mene! – na što mu ja spontano uzvratim: – Znači, spasio sam te! Ali domalo mi se razbistrilo da je on svojom zamjedbom samo pokušao zabašuriti njezinu smetenost – iznoseći njezinu ionako očitu namjeru dodatno na svjetlo dana želio ju je, zapravo, kao bespredmetnu, staviti izvan svake sumnje. To bjelodano upućuje da su njih dvoje, razradivši ih prethodno izvan svakoga vidokruga, već u tom trenutku bili povezani podudarnim namjerama, a sve zajedno bilo je to na crti namjere Kovića da – dok sestra bude ostvarivala svoju namjeru da prvoga noću izvede iz sobe, a on bude ostvarivao svoju namjeru da bude zajedno sa sestrom – mene, kako će se pokazati, baš jastučnim gušenjem liši života.

Ković je, međutim, rasuo nešto vremena u skanjivanju, a njih dvoje su izgubili osjećaj za činjenicu kako vrijeme teče, i zato je moglo ispasti da je prvi, nakon vremena utučena sa sestrom, banuo u sobu taman u trenutku kada je Ković, odloživši zakašnjelo Novi zavjet, bio s jastukom već pokrenut – tako je ga omeo u namjeri – da me uguši.

Ja ništa ne bih rekao da nije bilo tako da mi se to predvečerje omakao veliki čokoladni kapučino iz aparata, a mjesec bio pun zakrvljena žutila, jer time je izazvana moja nesavladiva nesanica da sam se svu noć prevrtao pa mi, pouzdano, kroz uzaludno sklapanje očiju, nisu mogli promaći orisi Kovićevih kretnji prema meni zastirani, postupno, ali ubrzano, mutnom bjelinom ustajala jastuka, nakon čega je iz mene naglo uznapredovala potražnja za uzmanjkalim kisikom. Kao što se Ković preračunao u pitanju trajanja klesareva općenja sa sestrom, on se preračunao i računajući da će mi usnuli mozak kasno izdati zapovijed za pružanje otpora pa će, zbog pomanjkanja kisika, moj prvi otpor biti oslabljen dovoljno da otpočeti tijekom nepovratno oteče u smjeru moje umrtvljenosti. Ali, na Kovićevo iznenađenje, kapučino i mjesec i nesanica učinili su svoje, i ja sam moždanu zapovijed primio u trenutku kada je moj otpor mogao biti još dovoljno snažan da sa sebe zbacim jastuk zajedno s njim, što mi je otvorilo vidik na zacijeli klesarevo povratno otvaranje vrata, a to je, u tome je njegova uloga, oduzelo Koviću pravo na novi neopozivi nalet.

Suzdržao sam se od svake zamjedbe i, ne mrdnuvši se više u krevetu, mudro pustio da se cijela slika sklopi sama od sebe, i to već ujutro kada je Ković bež hlačice i polo majicu, gotovo obredno, zamijenio sivkastim odijelom, da bi značenje takve njegove spremne izašlo na vidjelo tek za vizite, kada je, bez ikakvih popratnih razjašnjenja, ispalo da je on iz umobolnice otpušten. Čim je on otišao, svi su s odjela u boravku, gotovo uglas, zakašnjelo postavili logično pitanje – koje je i u meni odjekivalo, ali pravovremeno, naime još od onoga trenutka kada sam ga prvi put vidio kako izvaljen na krevetu čeka na mene tek pridošla onako mlitav, oblast i bezimen – zašto je uopće dolazio? Zašto je, dakle, dolazio kada nije obavio nijedan pregled, nit' mu je vađena krv, nit' mu je mjerena tlak, nit' je rješavao testove...? Zašto je, u tolikoj mjeri prividno beskorisno, u umobolnicu uopće dolazio?!

Dok je njegov dolazak, makar i na kraju, bio sumnjiv svima (bio je to trenutak našega sjedinjenja u sumnji!), uspostavilo se kao izvjesno da njegov odlazak samo meni nije donio olakšanje, nego novu napetost. Jer otišao je iz sobe, valjda i s odjela, pa i iz bolnice, ali ne zna se kamo i ja više nisam mogao mjeriti njegovo odstojanje ni stupanj svoje zaštićenosti od njega iliti, točnije rečeno, ugroženosti njim.

A kada je sestra na moj razložen upit rekla da on i inače svako malo dolazi nakon što se kod kuće posvađa sa ženom, sve moje sumnje su došle do svoje potvrde, ali ne samo zato što je tako jednostavno i logično objašnjenje proturječilo svim mojim sumnjama, nego i zato što je kao odgovor došlo od sestre koju nisam pitao ništa – ubacila se postrance brže-bolje između moga pitanja i glavne sestre kojoj sam pitanje upravo i tako istu isključila iz izgledno bitno drugačijega odgovaranja. (Da jedna za mene tako sudbonosna stvar nije organizirana preko glavne sestre, to sam kadar ovdje staviti u zagradu kao posve sporedno.)

Poslije svega dao sam si truda sustavno prokopati odjelnom bibliotekom smještenom u starinskom ormaru za odijela, i metodom izlučivanja suvišna i vođenja onim što je dovoljno, došao sam do njegova, dakako, za slučaj da se ipak otkrije, jednako

skovana imena. Nakon svestrana pretresanja, ispalo je da je, od do mene doprih slova (Hlms), suglasnik S bio ubačen samo zato da bude suvišan, a preostala tri suglasnika, povezana hotimično ispuštenim samoglasnicima, sadržana su jedino u imenu: Hilmo – kako glasi ime odmilja od imena Hilmija. A, da ironija bude veća, na arapskom to znači blagost, dobroćudnost, obazrivost.

Evo, u čemu se sastojala ta blagost, dobroćudnost i obazrivost.

Na moje plemenito i požrtvovno poslanje i u osvetu što sam slučenom budnošću preduhitrio plan da mi se preko njega jastučnim gušenjem osвете za jednu povijesnu istinu, odgovoreno je tako što su, otpustivši ga iz bolnice, njime bezobrazno i bezobzirno zauzeli cijeli svijet – da ne kažem, svemir. A mene su iz četvrte sobe drugoga odjela C spustili naniže i zatvorili u svestrano nepropusnu „podmornicu“, navodno da me zaštite, i to ne od njega, nego od mene sama. Dođe mi, katkada, i „podmornica“ nesagledivo opasna i nađem se kako u čošku, skutren na podu, u samoobranu s dlanovima pokrivenom glavom – drhtim i cvilim: *paranoja vara noja, paranoja vara noja... varanđja, varanđja...*

Samo, s vremena na vrijeme, dopustim da me tobože terapija digne gore na otvoreni odjel tek toliko da brzinski snimim svijet i utvrdim – ne približava li se, možda, vrijeme za potpuno ozdravljenje.

U Kobiljaku kolovoza 2018.

Ivo Mijo ANDRIĆ

Anto Daska

Priču o Anti Daski, nakon dugog premišljanja, konačno prepisujem iz vlastitog sjećanja. Da se ne zaboravi ili ne izbriše mojim nenadnim odlaskom s ovoga svijeta.

Ne poznajem nikoga tko bi mogao posvjedočiti je li Antina slika i prilika baš onakva kakvu pamtim s vremenske distance od gotovo pola stoljeća. Vrijeme je sudac koji provodi zakone prirode i ono će najbolje prosuditi kakvi smo bili i što nas čeka na kraju životnog puta. Antini koraci tim putem već dugo ne hode i nitko ga ne slijedi, jer roda ni poroda nikada nije imao.

Antu Dasku pamtim iz srednjoškolskih dana i godina. Bilo je to na razmeđu šezdesete i sedamdesete godine prošloga stoljeća. U to sam vrijeme pohađao srednju Kemijsku tehničko-tehnološku školu u Tuzli, u generaciji 1964. – 68. Zanimljive godine po tome što su se u njima dogodile značajne društveno-ekonomske promjene u bivšoj SFRJ. Što se odigrao politički obračun sa strujom koju je predvodio Aleksandar Ranković. I, na koncu, kad su krenule studentske i radničke demonstracije u Europi i bivšoj Jugoslaviji. Sve te događaje pamtim dovoljno dobro da bih o njima mogao realno i istinito pisati s gotovo 90 postotnom sigurnošću. Sjećam ih se kao da su odvijali prije pet ili deset godina. Bio sam tada mlad i u naponu tjelesne i duhovne snage i registrirao sam sve što se u to vrijeme zbivalo i odvijalo u mojoj životnoj i učeničkoj sredini. Tada sam puno čitao i, za razliku od mojih vršnjaka, najviše pozornosti posvećivao prvim stranicama dnevnih novina.

Ali, to nije tema ove priče pa se, s razlogom, vraćam njezinom glavnom liku – Anti Daski. Čudnoj i pomalo karikaturnoj osobi, koja to nije bila, ako se stvari sagledaju s njihove prave, pravne i, napose, ljudske strane.

Anto Daska bio je samotnjak u pravome smislu te riječi. Živio je u maloj napuštenoj kućici koja je, zbog slijeganja tla, ostala na nestabilnim temeljima nakon smrti njegovih roditelja. Bila je toliko neugledna da su je prolaznici jedva primjećivali iza zarasle živice koju nitko godinama nije krčio. Antu je taj prirodni sklad i društveni nered najmanje zanimalo. On je imao svoj posao i njemu se posvetio na najbolji mogući način.

Svako jutro, 'sabajle', što bi se po bosanski reklo, odlazio je u centar grada, gdje je uzimao svoju porciju dnevnih i nedjeljnih novina. Bilo je tu nekoliko vrsta tiska – od lokalnog *Fronta slobode* i nezaobilaznog sarajevskog *Oslobođenja*, preko beogradske *Borbe*, *Politike* i *Večernjih novosti* pa do zagrebačkog *Vjesnika* i *Večernjeg lista*. Sve što se u to vrijeme objavljivalo na ex-yu prostorima, nalazilo se u Antinoj izluzanoj povelikoj torbi, vazda prebačenog preko lijevog ramena.

Čim bi zadužio svoje predmete i sredstva rada, Anto Daska bi izlazio na ulicu i, za razliku od drugih kolportera, odmah bi počeo izvikivati imena novina i naslove koji su prethodne večeri najavljivani u radijskim emisijama u sklopu reklamiranja dnevnih vijesti za idući dan. Tako su, ulicom kojom je prolazio, iz Antinih usta, od ranih jutarnjih sati odjekivali naslovi: „Ustavne promjene u korist radnika“, „Ranković smijenjen s položaja ministra unutrašnjih poslova“, „Partizan u derbiju pobijedio Crvenu zvezdu“, „Sretni dobitnik na lutriji osvojio pola milijuna dinara“ i sl.

Bunovni građani, koji su žurili na posao u gradske tvornice, kupovali su određene novine i žurnim se koracima udaljavali prema svojim radnim mjestima. Ponetko bi ga upitao za zdravlje ili mu mahnuo rukom u prolazu, dok bi većina prolaznika nastavljala svoj put, ne primjećujući ni Antu niti njegove promidžbene novinske poruke. Taj se scenarij ponavljao svakoga jutra, bez obzira na godišnja doba, vremenske prilike ili neprilike i Antino zdravstveno stanje. Znalo se dogoditi da je u zimskom razdoblju prehladen i pod teškom gripom, ali on sa svoga radnog mjesta nije izostajao. Uvijek je dolazio u isto vrijeme i uvijek se kretao istim ulicama, izvikujući udarne naslove novina. Sproljeća, ljeti i s rane jeseni, glas mu je bio čist kao suza, a u kasnu jesen i u zimskom razdoblju, bio je hrapav, piskutav i često promukao do neprepoznatljivosti.

Kad bi se razdanilo, Anto bi već stigao do gradske pijace, gdje ga je čekao najveći broj kupaca, kojima su dnevne novine bile prvi i najvažniji izvor informacija o svemu što se u društvu i državi događalo. Tu bi prikupio pola dnevnog pazara, razmijenio hrpe pozdrava, tapšanja po ramenima i poneku psovku. Do njih bi došlo kad bi neki od pijachara ili prolaznika nazvao Antu, za njega pogrđnim nadimcima – Daska ili Olovka. Tada bi goropadni kolporter jurnuo za govornikom tih posprdnih izraza i tjerao ga do prvog ugla zgrade ili tezge na kraju pijace i stao bi tek kad bi mu ponestalo zraka u plućima. Potom bi mucavim glasom ponavljao, gotovo uvijek, istu rečenicu sa par pogrđnih riječi: „J...j...jjjebem ti m...m...mmmater, ti ćóććeš mennne zzzzvati d...dddaskom... da ti j...jjjebem uuusrannu mater“! I tako bi cijeli taj uhodani cirkus bio završen do sljedećeg bezobraznika ili nestašnog djeteta. A, ni djeca iz prvih razreda osnovne škole nisu Antu ostavljala na miru. I njima je utrka s gradskim kolporterom bila dobrodošla za jutarnje razgibavanje prije početka školske nastave.

Nadimak *Olovka* Anto je zaradio zbog grafitne olovke koja mu je, uvijek uredno zaoštrena, bila zadjenuta iznad desnog uha. S njom je izgledao kao kakav općinski pisar ili poštar koji se svako malo morao potpisivati na čekove ili knjigu preporučene pošte. Iako Anto nije bio ništa od toga službenog i važnog, olovka mu je bila znakom intelektualne prosvječenosti, što je u to vrijeme bilo itekako važno. Druga je stvar što to neki od odraslih i mlađarije nisu cijenili niti uvažavali, pa su ga zadirivali izvikivanjem, ne tako pogrđnih nadimaka koji su njemu, ipak, na kraju puno smetali. Tom olovkom Anto je, u poseban teffer, bilježio broj prodanih primjeraka pojedinačnih novina. Činio je to dok bi sjedio na klupi ili u kavani i odmarao umorne noge. Tako je znao pravo stanje dnevnih utržaka i nije se moglo dogoditi da mu se računi na kraju radnog dana u komad i dinar ne slažu. Viška od prodanog uvijek je bilo i ostavljali su ga oni koji su ga cijenili i poštovali.

Anto Daska, za prezime mu nikad nisam čuo, bio je čovjek sličan onom čuvenom kondukteru iz engleske serije *U autobusu*. Visok, štrkljast, povijenih leđa, dugih *maj-*

munskih ruku i tanak kao daska 'colarica'. Ista ona daska, koja se koristi za lakše šalunge i za podove u sirotinjskim kućama. Debljine 2,5 – 3 centimetra i standardne dužine od tri metra. Lice mu je bilo ispijeno, što od možebitne gladi, što od neurednog života. Hranio se kad stigne u gradskom restoranu, gradskim ašćinicama. Doručak je preskakao zbog ranog buđenja i obveze preuzimanja dnevnog tiska, a večerao bi kad dođe u svoju kućicu potleušicu kasno navečer. Tu je uglavnom konzumirao paštete, mesne nareske, *zdenka* sir i bilo šta drugo, što bi usput kupio u prodavaonicama, nakon završenog neodređenog radnog vremena.

Ono što ga je izdvajalo od drugih ljudi bili su uski, ni crni ni bijeli brkovi koji su, brat- bratu, sto posto podsjećali na brčiće, po zlu poznatog, Adolfa Hitlera. Nitko Anti nije otvoreno zamjerao niti prigovarao zbog fašist-brkova, ali su svi koji su ga, makar jednom u životu susreli, bili posve sigurni da to ima neke veze s *firerom* i njegovom nakaradnom politikom. Jer, tko bi u socijalističkoj samoupravnoj državi, koja je debelo osjetila tešku njemačku vojnu cokulu, mogao nositi Hitlerove brčiće, a da ga vlasti ne pitaju za razlog i njihovo, recimo to stručnim rječnikom, genetsko podrijetlo?

Možda je Anto Daska, kako su neki naslućivali, u svoje vrijeme i u vrijeme Drugoga svjetskog rata ili prije njega, imao veze s nacističkim pokretom, ali pravih i pravnih dokaza za to nije bilo... A sve, i da je bilo, iza njega nisu ostali nikakvi ružni tragovi kojih bi se trebao stidjeti, ili za njih odgovarati po važećim zakonskim propisima nove socijalističke države.

Ono, što je u svemu najvažnije i što će ostati zapamćeno, nitko iz vlasti Anti Daski nije otvoreno prigovarao za tu vanjsku podudarnost s neprijateljskim likom, niti ga je zbog toga privodio na informativne razgovore. Možda u prvo vrijeme nakon rata i jest, ali o tome nema čvrstih dokaza, niti se Anto zbog toga bilo kome ikada povjerio. Radio je svoj posao marno, uredno se u prolazu naklanjao sekretaru komiteta i predsjedniku općine, i pozdravljao svakoga tko mu se činio važnim ili je to, iz samo njemu poznatih razloga, zasluživao. Na drugoj strani – svakome, bilo poznatom ili nepoznatom tko bi mu uputio pozdrav, Anto je odgovarao dubokim naklonom s istim riječima ili bez riječi. Naklon je bio znak osobitog poštovanja i visoke kulture gradskog kolportera.

Bilo je u gradu još nekoliko uličnih prodavača novina, ali oni po popularnosti i radnim učincima, nisu Anti bili niti do koljena. Neki su mu zbog toga zavidjeli, ali većina je to uzimala kao normalnu stvar jer, Anto daska je bio legenda kolporterstva i gradski lero, kao što je to bio svaki lero u dalmatinskim gradovima opjevan u poznatoj i nagrađivanoj pjesmi Đele Jusića – *Svaki grad uz naše more ima svoga lera*.

Na povratku iz škole tih šezdesetih godina, Antu Dasku najčešće sam susretao u blizini željezničkog ili autobusnog kolodvora. Motao se oko kavane Đugum na gradskom kolodvoru, gdje je imao dosta mušterija za kupnju novina, ali i one koji su ga nudili pićem ili kakvom drugom čašću. Obično bi tada odložio torbu i sjeo na drvenu klupu, ispružio kao čačkalice svoje 'čaplja' tanke noge. Potom bi zapalio cigaretu Sava, Drava, Drina ili Ibar, i pušio na način koga nitko nikada u životu nije vidio. Kad bi se žiška na cigareti zažarila, Anto bi, čas jednom, čas drugom rukom, naglo vadio, a zatim vraćao cigaretu između donje i gornje usne. Činio je to takvom brzinom da mu je dopola povučeni dim izlazio van, pa se činilo kao da, u isto vrijeme i puši i ne puši. Taj ritual ponav-

ljao bi sve dok cigareta ne bi dogorjela, a onda je čik gasio na rubu klupe i uredno ga pospremao u najbliži koš za otpatke.

Tu kulturu pušenja pokušavali su kasnije imitirati mnogi strastveni pušači, među njima i oni s kroničnim zaduhom i tumorom pluća, ali u tome nisu uspijevali. Kad bi tu radnju izvodili – ili im je cigareta ispadala iz ruku, ili bi prstima hvatali zažareni vrh cigarete i jaukali od bola zbog sprženog prsta.

Anto Daska bio je u svemu original koji se nije mogao uspješno kopirati, a da to ne bi ostavilo trag ili posljedice na plagijatora njegovih ljudskih izuma, tikova i stečenih postupaka.

Kako nisam bio od onih mladića koji bi drugima pristajali na muku, Antu sam uvijek učtivo pozdravljao i primao njegov naklon kao izraz iskrenog poštovanja prema onima koji su u obitelji i školi stekli potrebnu razinu kulture i učtivosti. Nerijetko sam, baš od Ante, a ne od drugih kolporterera koje sam usput susretao, kupovao novine jer mi je njegov način prodaje bio izrazom moderne promidžbe papirnatih proizvoda. Još kad sam u trećoj godini srednje škole počeo objavljivati pjesme i članke u dnevnom i nedjeljnim novinama, Anto Daska bio mi je glavni snabdjevač tiskom i čuvar primjeraka koji se nisu isti dan prodali. On je u to vrijeme bio valjda jedini ulični prodavač koji je imao pravo ostaviti neprodane primjerke neodređeni broj dana, pa ih onda naknadno prodavati onima koji ih nisu kupili na vrijeme. Dovoljno bi bilo da ga pitate za novine određenog prošlog datuma i on bi sutradan iste donosio na mjesto gdje biste se dogovorili. Naravno, to je bilo na korist i kupcu i nakladniku, a i samome Anti jer bi svatko od to troje u kupo-prodajnom lancu profitirao. Neprodane novine ionako bi završile na smetlištu ili bi bile reciklirane kod proizvođača papira koji je do tih sirovina dolazio onako bud-zašto.

Kad sam krajem proljeća šezdesetdevete, zbog posla i studija preselio u Blažuj kod Sarajeva, Antu Dasku rijetko sam viđao. Neki put bi ga tražio na poznatim mjestima, ali ga ne bih uvijek pronašao jer nam se staze i vrijeme nisu poklapali.

Anto Daska ili Olovka, svejedno, bio je desetljećima živa legenda tuzlanskih ulica. Pa i kad je iznenadno otišao s ovoga svijeta, iza njega su ostale brojne zgode i nezgode koje su se godinama prepričavale. Tako je to s ljudima koji su svoj život podređivali drugima i koji su bili ogleдалo jednoga prostora i vremena, kakvim drugi pripadnici njihove vrste nisu bili.

Zato ovo sjećanje na legendu moje mladosti zapisujem kao svjedočanstvo i svjedočenje o čovjeku koji je uveseljjavao narod i služio mu na dobro cijeloga svoga života. Da se ne zaboravi i da, makar one koji su živjeli u Antino vrijeme ili barem za njega čuli, podsjeti da je i Tuzla imala svog lera. Imala je svoga Antu Dasku, legendu koja će ovom pričom nastaviti život i nakon moga odlaska s ovoga svijeta.

Slava Anti Daski, a zašto to ne reći: hvala piscu koji se svega toga, prije Alzheimerera, na vrijeme sjetio.

Riječ bijaše i na kraju

Veljača je mjesec magli, neke nedefinirane hladnoće. Jedna takva magla naslonila se na zidove fratarske mlinice, čineći ionako tešku noć još težom. Dan se bližio kraju. Bilo je vrijeme večere. Dok je sa zidova dopirao miris svježeg mljevenog brašna, fra Stanko je na podu iz smotuljka vadio preostale komade hrane od ručka.

– Prvo dica nek pojedu, pa vi podilite što ostane – rekao je i suznih očiju izašao vani.

Djeca su se nabrzinu skupila oko hrane i natjecala tko će više uzeti. Samo je mali Josip stajao u kutu i plakao. Nazočni su znali kako je suviše pitati zašto, bila je ovo najtužnija noć u Josipovu životu. Cijeli dan nitko mu nije rekao kamo su i zašto partizani jutros odveli oca i strica. Odveli su još neke ljude s Brijega i s Lištice. Marko je plakao zbog svih njih, svjestan kako i oni tamo negdje plaču zbog svojih koji su ostali.

Fratri i nekoliko njih domaćina stajali su i gledali u djecu, s nadom da će sve pojesti i da njima neće ništa preostati.

– Jedite vi, ja odo' za njim – reče fra Ivan subraći. Fra Stanko je stajao vani pogleda uprtog prema samostanu i plakao, jecao.

– Što te toliko rastužilo? – upita ga fra Ivan

– Pitaj što nije. Tuga se na tugu naslonila, Bože kakva su ovo vremena! Teža nisam vidio za svog života. Eno i mali Josip cijeli dan plače. Ovo su suzna vremena. Pogledaj kamenu ljepoticu (pokazivao je prema samostanu), nijednog od nas u njoj nema, a noć je.

– 'Ajde, 'ajde nije samostan dite da ga je stra' samog u noći – tješio ga fra Ivan.

– Presveto je unutra, fra Ivane.

– Znam, ali sve je zaključano. Tko bi se usudio dirnut u Svetinju.

– Barabe, fra Ivane, barabe! Nema za njih svetinje. Ni Bog, ni ljudi, ništa njima sveto nije. Krvnici, neotesani! Privode nam ljude, tko će dicu hraniti, mi se razbježali, tuga na tugu, velin ti!

– Nemoj brinuti, fra Stanko – reče fra Ivan tapšući ga po ramenu. – Gospa će pripaziti' na samostan dok se vratimo. Čuvaće ona i nas i samostan. Ta majka je, mora čuvat' dicu svoju. Svako je vrime nosilo i sriću i nesriću. Baš kao što svaki dan donosi svjetlost i tamu.

– Čuješ li ti njega, fra Stanko?

– Nije to moja pamet, fra Ivane, to sam naučio iz Biblije.

– De mi kaži – koju ti Bibliju čitaš, sinko? Zbog svojih godina, mogu tvrditi kako Bibliju znam napamet i tako nešto ne nađoh u njoj.

– Smijem li citirati?

– Naravno – uglas potvrdiše.

„Ne brinite se tjeskobno za sutrašnji dan, jer će se sutrašnji dan brinuti za sebe. Svakom je danu dosta njegove muke.“ (Mt 6,25-34)

– A na taj si citat mislio – reče pomalo zbunjen fra Stanko.

– Da, na taj citat. Otkad sam ga prvi put pročitao, ja sam miran i sretan čovjek. Ne brinem ni nad jednim trenutkom svoga života. Znam da će Gospodin, svojom pravednom desnicom, dodijeliti potrebnu mjeru radosti u svaki moj dan. Svakog jutra iz Njegove ruke, prihvaćam novi dan s radošću.

– Sve je to u redu, sinko, izgaraš optimizmom. Nije te život još opek'o, za koju godinu drugačije ćeš pričati.

– Čemu sumnja, fra Stanko? Ja vjerujem u svaki zarez u Bibliji!

– Ne sumnjam ja u vjerodostojnost Biblije, mladiću, već u tvoj entuzijazam.

– Uostalom, prehladna je noć za filozofska nadmudrivanja, idemo unutra.

– Pođi ti, fra Stanko, nas ćemo dvojica zapalit' po jednu, pa nas eto.

– Kako 'oćete. Nemojte dugo, treba izmoliti Časoslov.

Fra Ivan klimnu potvrdno glavom i povede mladomisnika do rijeke. Stajali su tako nekoliko trenutaka u šutnji, zatim će fra Ivan:

– Vidiš, sinko, ti si poput našeg hrasta što stoji gori uz samostan ponosno prkoseći svemu. Nagled'o se taj koječega, ali je rastao i stasao, radujući se svakom novom danu. Baš k'o ti! I znaš što? Divim ti se. Tako mlad, a tako mudar – to ti je dar od Boga.

– Mogu li vam se povjeriti, fra Ivane?

– Naravno, sinko, čuvat ću što čujem k'o ispovidnu tajnu.

– Fra Ivane, ujutro kad se skupimo onako zajedno oko oltara, dok ispijam kalež, osjećam se kao da pijem svu radost svijeta! Prožme me neka čudna snaga i bio bih spreman boriti se i sa samim Zlom. Nakon toga, ničeg me nije strah!

– O blagoslovljen da si zbog ovih riječi – reče fra Ivan kroz suze i privinu mladomisnika na svoj kapuč.

– Blago majci koja te rodila! Nisi svjestan koliko si sretan i blagoslovljen. Hvala ti što si taj osjećaj podijelio sa mnom. 'Ajmo sad polako, čekaju nas braća na molitvu.

U mlinici su ih dočekala pozaspala dica i budni odrasli. Svi su nešto i šaptali, a njihova zabrinuta lica pokazivala kako tema njihovog razgovora nije nimalo lijepa. Josip je i dalje plakao. Pogasili su se fenjeri što je označilo vrijeme za spavanje. A svi su bili budni. Kroz prozor mlinice gledali su u Nebo, tražeći odgovore na pitanja koja su ih mučila. Kad je bio siguran da su svi pozaspali, negdje pred zoru, fra Stanko je izašao vani, gledao u samostan moleći na čast Sedam žalosti Blažene Djevice Marije. Plakao, incao k'o malo dijete i udarajući se u prsa, ponavljao:

– Bože moj, smiluj se, smiluj narodu svome. Ne pripuštaj nas u ove dane nevolje!

Jutro je svanulo maglovito, tužno.

Čim je odzvonilo na crkvi šest sati ujutro, braća su slavila svetu misu. Vani, jedan urušeni zidic poslužio im je kao zamjena za oltar. Iz Lištice je dimila para i obavijala ih, pa se činilo kao da slave misu na nekom oblaku. Fra Ivan je promatrao mladomisnika za vrijeme pričesti, u jednom trenutku učinio mu se veći i snažniji, poput gorostasa.

Za doručak se nije imalo što pojesti, a nitko nije ni pitao.

– Probudite dicu polako, neka se sprema pa ćemo u samostan. Nema ovo smisla.

Volim gore poginut gladan, nego ovde sit. Ako nam što bude, samo će nas živina nać' – reče fra Stanko.

I krenuše, u šutnji. Djeca su bila umorna i gladna. Fratri zabrinuti, za njih, za sebe, za narod. Čim su došli do gimnazije, vidjeli su neku grupicu ljudi ispod hrasta.

– Jesu ono vojnici? – upita jedan od braće.

– Izgleda – potvrdi gvardijan zabrinuto.

Da, bili su vojnici, njih dvadesetak i bilo je jasno koga čekaju.

– Pazite na ducu! – reče fra Stanko muškima. – Sklonite ih čim dođemo.

U dvorištu se čulo kako vojnici psuju raspravljajući o nečem. Gurkajući se, pogledavali su na fratre koji su im se približavali.

– Besposlićari, to se vraćate iz jutarnje šetnje? – reče jedan između njih. Po odori bi se reklo da je bio zapovjednik.

– Uredajte se! 'Ko je glavni među vama?

– Ja – gvardijan će.

– Poredaj ove svoje, ako se daju uredati. Gdje ste bili noćas, niđe nijednog u samostanu?

– Obilazili smo stare i bolesne.

– A djeca, što ste njih vodili?

– Kod rodbine.

– Ništa ti ne vjerujem! To su priče za malu djecu. 'Ajde uredaj ih, nek' se vidi 'ko je gazda kuće.

Gvardijan pogleda u fratre i oni se uredaše bez riječi.

– Gdje je oružje?

– Čujete li što vas pitam? Gdje ste sakrili puške?

– Obili smo par sanduka, al' ne nađosmo ništa nego vino. Pa vi ste prave pijanice, ha ha ha – smijao se zapovjednik.

– Ne znamo o čemu govorite – reče Gvardijan.

– Znete vi dobro o čemu ja govorim. Osim što samo jedete i čitate, bavite se vi i drugim stvarima – zapovjednik će.

– Vi ste najveći neprijatelji ovog naroda pratrine, da, da,... vi. Neradnici koji truju siročinju svojim idejama. Ali zato smo mi tu da oslobodimo i njih, i vas. Čujete li – došli smo vas osloboditi!!!

Fratri su stajali u šutnji.

– Donesi mi ono iz sobe – reče zapovjednik jednom od vojnika. Vojnik se vrati s raspelom u ruci. Zapovjednik uze Raspelo i baci ga sebi pred noge.

– Slušajte me dobro. Ovako ćemo se dogovoriti. Prilazit ćete jedan po jedan, zgaziti ovo i reći:

– Ja ga se odričem. Nakon toga možete slobodno poći kućama, kao slobodni ljudi! Garantiram vam svojim životom.

Braća su stajala k'o kameni stupovi. Nijemi.

– Što je slabici? Pa to je samo jedna rečenica, ta bar ste vi učeni. Što je sad problem ponoviti za mnom, ha?

– Zalud ti trud, vojničino – reče gvardijan. – Oni su se zbog Njega svega odrekli, a Njega se neće odreći ni za što. Oni žive za Nj i Istinu koju je objavio – reče, pokazujući na Bibliju koju je držao na dlanu.

- Daj mi tu knjigu! – izdera se zapovjednik. Gvardijan poljubi Bibliju i pruži mu je.
- Ovako ćemo. Tko želi ostati živ, zgazit će ovoga i biti slobodan. Tko želi umrijeti, uzet će ovu knjigu i poljubiti je.

Uredaše se braća, jedan iza drugog. Gvardijan stajaše na čelu kolone. Jedan po jedan, uzimali su Bibliju, poljubivši je, naslonili bi je na srce, kao što mater privija ljubljeno čedo. I sve do jedan tako! Nakon toga, vojnici su ih odvodili do starog skloništa, koje se nalazilo ispod samostana. Dođe tako red i na mladomisnika. On priđe, uze Bibliju i poče je listati tražeći knjigu Matejeva Evanđelja.

- Gle, njega! – izdera se zapovjednik.
- On bi i čitao, ha ha ha...

Mladomisnik se, s osmijehom, zaustavi na jednoj stranici, šapćući pročita dvije rečenice, a zatim poljubi Bibliju baš na tom mjestu. Nasloni na nju obraz, kao što se dijete naslanja na majčin dlan. I ode u pravcu skloništa.

Čuli su se samokresi, jedan za drugim. A zatim se čulo kako vojnici, uz povike, bacaju tjelesa.

Dok je stari hrast kidao svoje korijenje, djeca su trčala mjestom govoreći:

- Pobiše nam fratre!

Žene su se obukle u crninu. Zvona su jecala. Sunce pomračalo. Majke su plakale nad djecom svojom. Dok se sa starih mlinica urušavalo kamenje, koritom Lištica je tekla krv. Nije se čuo ni let ptice, sve je u jednom trenu zamrlo.

S fratrima su i Brijeg ubili!

Dok su promatrali dim koji je sukljao iz skloništa, upita zapovjednik vojnika s desne strane:

– Što je onaj mladi fratar mogao pročitati u onoj knjizi, da je pred samu smrt zračio tolikom srećom?

– Čuli ste što je Gvardijan rekao, oni su živjeli za tu knjigu.

– Ha, ha, ha... Ne, vojniče, imaš krivo. Oni su umrli zbog te knjige! A mogli su birati. Sad su mogli sjediti sa svojim. Smrt je bila njihov, a ne moj izbor.

Nato drugi vojnik, koji je stajao po strani, reče:

– Istina, mi smo ih ubili, ali oni nisu mrtvi. Samo su onako popadali, ali izgledali su živo. Ne znam to objasniti, ali tako osjećam.

Ostali vojnici su šutjeli i čistili samokrese.

Zapovjednik je sjeo pod hrast i listao Bibliju, tražeći stranicu koju je mladomisnik poljubio i s osmijehom otišao u smrt!

Za to vrijeme, u praznoj crkvi, čulo se kako netko pjeva psalme.

...pa da mi je i dolinom smrti proći, nije me strah, jer ti si sa mnom...

Sonja ŠKOBIC

Biserna školjka

Prvo, da vam se predstavim.

Nešto kasnije ću vam ispričati jednu uzbudljivu priču iz moga života.

Ja sam jedna od najvećih i najljepših školjki na svijetu. Moje ime je Bellissima. Tako me zovu ribice, sitne školjke, alge, morski ježevi, rakovi i ostali stanovnici mora, očarani mojom ljepotom i elegancijom. Dugo sam se raspitivala kako bih saznala značenje moga imena, a onda su mi moji morski prijatelji pojasnili kako je Bellissima ime za nešto prekrasno i prelijepo. Tako sam, s vremenom, i ja postala svjesna svoje vanjske, ali i unutrašnje ljepote. Moj prijatelj rak koji povremeno izlazi iz mora, jednom mi je rekao kako je čuo da me ljudi uz obalu zovu palastura ili periska. Iskreno, ne znam što ova imena znače, možda su čak i ljepša od moga. Ipak, meni je mnogo draže ovo moje morsko ime.

Živim u prekrasnom zaljevu, u toplome južnom moru, na pjeskovitom morskome dnu okružena šarenim svijetom dobrih životinja. Moja kuća se sastoji od dvije ljušture. Trokutastog sam oblika i šiljatim vrhom čvrstim sam nitima zakopana u pijesak. Ponosim se i s svojom svijetlosmeđom bojom ljušture. Na mojim leđima nesebično pružam topli dom raznim morskim algama i sitnim školjkama. Unutrašnjost moje kuće još je i ljepša od vanjskog izgleda. Podstavljena je sjajnim bijelim sedefom od kojega izrađujem bisere. Darujem ih samo dobrim ljudima.

Jutrom otvaram vrata svoje kuće kako bih je dobro provjetrila. S prozora vidim pjeskovito dno prekriveno prekrasnim morskim cvjetnicama koje se njišu na valovima. Uživam u ljepoti morske trave, naše morske zelene i cvjetne livade, i udišem punim plućima. Opet, kada se na moru podigne velika plima i obalu zapljusnu visoki valovi, čvrsto zatvorim svoje ljušture. Tako čuvam svoju kutijicu u kojoj je skriveno sve moje blago. Čuvam svoju radionicu gdje vrijedno i u tišini izrađujem prekrasne bisere.

Moji preci su se davno nastanili upravo na ovome mjestu, u priobalju. Bila nas je mala skupina raznih vrsta školjki. Onda smo, nebrigom ljudi, koji su svjesno, a ponekad i nesvjesno, onečišćenjem mora i nestajanjem morskih cvjetnica, doprinijeli i našem nestajanju. Tako smo se iznenada i ne svojom voljom, i mi iselile i nastanile u drugim morima. Neke školjke su od velikog onečišćenja mora i uginule.

Nakon godina izbjeglištva, jednoga sam se dana, s ostalim stanovnicima mora, mojom obitelji i prijateljima, vratila u zavičaj. Sada tu sretno živim, a vjerujem i da ću dugo i u miru živjeti.

I na kraju, nadam se, kako sam vam se predstavila u lijepom svjetlu i da ste me bolje upoznali.

A sada ću vam, kao što sam i obećala, ispričati moju uzbudljivu životnu priču. Jednoga jutra, dok sam otvarala vrata svoje kuće, začula sam neke čudne, do tada meni nepoznate zvukove. U tome času ugledala sam crnog bodljikavog ježa sklupčanog kao lopta kako se, velikom brzinom, kotrlja do mene. Sav usplahiren, mucajući i jedva dolazeći do daha, javljao mi je dolazak neželjenih gostiju. I rak je, dok se sunčao na vrelom pijesku, vidio neke dječake kako su zagazili u more. Ubrzo sam i ja čula zvuk njihovih koraka kako se približavaju. Jedan od dječaka je prilazio mojoj kući, a druga dvojica – drugim školjkama iz moje obitelji. Sve se odigralo vrlo brzo. I sama uplašena za svoj život, nešto dalje od sebe, čula sam bolne krike školjki dok su ih dječaci silom čupali iz pijeska. I ja sam čvrstim nitima pričvršćena za dno mora kako bih izdržala udare jakih morskih struja i valova. Dječak koji mi je prišao nije me ni pokušao dodirnuti. Cijelo vrijeme se pred svojim prijateljima pretvarao kako me ne može iščupati. Ustvari, dječak mi je želio spasiti život.

Onako uplašena i od straha zgrčena u svojoj ljušturi, odmah sam se sjetila kako se moram zahvaliti dječaku. Odlučila sam dio sedefa, s ljubavlju moga srca i duše, utkati u sjajni biser i darovati ga dobrom dječaku. Još drhtavim glasom jedva sam uspjela izgovoriti:

– Dječače, za tvoje plemenito srce darivat ću te sjajnim biserom u obliku suze, u znak boli za mojim izgubljenim prijateljima. Istina, za to će mi biti potrebno neko vrijeme, ali ću se svakako potruditi da ga što prije završim. Ali ti mi u tome moraš pomoći – rekla je školjka dječaku.

– Između mojih ljuštura, ubaci jedan lijepi sićušni kamenčić, a ja ću ga oblagati sedefom sve dok od njega ne napravim biser.

Tako je i bilo. Otvorila sam ljušturu, dječak je ubacio kamenčić i otišao. Na polasku mi je obećao kako će mi drugi put, ako bude znao, javiti kada nevaljala djeca ponovno krenu u krivolov. Na licu mu se vidjelo kako žali što ih i prvi put nije u tome uspio spriječiti.

Ostala sam sama i uplakana i još sam se tresla od pretrpljenog straha. Ubrzo se oko mene stvorilo puno morskih ježeva i rakova. Svi su žalili što nesretnim školjkama, mojim prijateljicama, nisu mogli pomoći. Sve se, nažalost po njih, odigralo tragično. Kada su morski ježevi saslušali moju tužnu priču, odmah su rekli:

– Već ove noći svi ćemo se doseliti i nastaniti u pijesku ispred tebe. Ako nevaljala djeca ponovno dođu, ispružit ćemo svoje pomične bodlje što duže možemo. Vidjet će oni kako će se provesti!

Nato je i rak rekao:

– Ni ja se više neću sunčati na pijesku na obali. Odsad ću dežurati malo na stijenama, malo u pijesku u moru. Jedva čekam da tim nevaljalcima zabodem svoja oštra kliješta u bosa stopala, pa neka onako ranjeni skakuću.

Rak se grohotom nasmija:

– Ha, ha, ha ...

Odnekud se u huku pojavi i veliki i visoki val. Saznavši što mi se dogodilo, i on reče:

– Draga Bellissima, drugi put zovi i mene u pomoć, samo malo glasnije kako bih te mogao čuti. Nisam uvijek u blizini, nekada odlutam u dubinu i tamo se ljuljuškam. Ja ću svojom snagom valova zamutiti sitni pijesak i uzburkati morsku travu. Tako ćeš za te štetočine postati nevidljiva.

– Samo ti drugi put zovi, bit će mi veliko zadovoljstvo pomoći ti – reče val.

– Uostalom, red je da jedni druge štitimo i da se pomažemo u našoj zajedničkoj kući, moru – reče, i uz huk nestade negdje u dubini.

U tome trenu, okružena prijateljima, mnogo sam se bolje osjećala. Nestalo je straha, bila sam nekako puno sigurnija u svoju budućnost na ovome prekrasnom dijelu obale. Kada su ježevi otišli po svoje stvari kako bi preselili u moju blizinu, a veliki val odlutao i pustio me da po mirnom moru odspavam, ostao je uz mene samo rak i meni pade na pamet upitati ga:

– Rače, reci mi, molim te, znaš li ti razlog zbog kojeg nas ljudi čupaju iz našeg prirodnog staništa? Što smo im to skrivili?

Rak odgovori školjki:

– Vas, draga Bellissima, koliko čujem, love zbog iznimne ljepote vaših ljuštura i zbog mesa od kojeg spremaju slasna jela. Vaše prekrasne ljuštore krase mnoge kuće uz more. Oni kojima ste samo trofej, koji vas bez osjećaja izlovljavaju, prodaju i kupuju, ni ne znaju koliki vam bol nanose čupanjem iz pijeska.

A kada je i rak otišao na spavanje, zatvorila sam svoje ljuštore najjače što sam mogla, i onako umorna, odmah zaspala.

Nekoliko dana kasnije opet sam u blizini čula prijeteće korake. Sada sam odmah glasno pozvala val u pomoć, dok su ježevi i rakovi već bili spremni na svojim pozicijama za napad i obranu. Ubrzo sam začula glasove:

– Jao, jao, jao, bježimo oдавde! – povikali su oni isti dječaci.

Rak ih je prvi vidio dok se sunčao na stijeni. Uto je stigao i val i svom snagom ih zapljusnuo. Onako izbodeni ježevim bodljama i izujedani rakovim kliještima, još su bili i okupani valom. Pobjegli su glavom bez obzira. Moji prijatelji ježevi, rakovi i val radosno su uglas ponavljali: – Pobjeda, pobjeda, pobjedaaa!

Ovaj put sam se, nakon dugo vremena, slatko grohotom nasmijala. Vjerujem da se nevaljali dječaci više nikada neće vratiti. Dobili su dobru lekciju pa neka se srame svojeg ponašanja. Pitam se – što će reći roditeljima kada ih vide onako izbodene i izujedane? Nadam se da će i od njih dobiti lekciju zbog lošeg ponašanja.

Sada, kada su opasnosti prošle, mogla sam se posvetiti izradi bisera za mog dobrog dječaka koji mi je spasio život. Bit će to najveći i najljepši biser koji sam dosad uradila.

Tako sam, idućih dana, vrijedno radila, od ranoga jutra pa sve do večeri. Na kraju dana bih se i umorila. Potom bih legla i zadovoljna zaspala.

* * *

Dječak po imenu Leon koji je toga dana spasio život školjki s obale mora, ravno je otrčao kući. Nebo nad njim je bilo sumorno sivo i prijetilo kišom, kao da je i ono plakalo za izgubljenim životima mladih školjki. Prijateljima je rekao kako jako žuri. Ustvari, on je htio što prije popričati sa svojim djedom o nevaljalim dječacima koji su toga dana lovili školjke – palasture. Mislio je djedu može reći sve. On će imati najviše vremena i strpljenja saslušati ga. Ušao je u kuću, i gle sreće, odmah ga ugledao. Djed je sjedio je na svojoj stolici za ljuljanje i pušio lulu. Leon je znao kako njegov djed još i bolje od njegovog oca poznaje more i razne vrste školjki u njemu. A kako i ne bi kada je djed u mladosti bio pomorac. Leon ga odmah upita:

– Djede, molim te objasni mi, kako to da moji prijatelji ne znaju koliko smo mi kao ljudi svojim ponašanjem odgovorni za održanje života u moru? Znam, koliko si mi puta, djede, pričao o školjkama koje pročišćavaju more, o tajnama podmorja i kako je ulov palastura strogo zabranjen. Zato ih jedini ja nisam htio loviti.

Djed ga uze u krilo, nježno pogladi po kosi i reče:

– Dragi moj Leone, pravilno si postupio. Ponosan sam na tebe. Između nas ljudi i prirode mora postojati suživot. To tvoji prijatelji ne znaju. Njih, možda, nije imao tko tome naučiti, zato su se oni tako ponijeli. Ti si imao sreću da je tvoj djed kao mlad plivio mnogim morima i mnogo čitao o životu biljaka i životinja u moru. Sada, dok uživam u zasluženoj mirovini, s ljubavlju prenosim stečeno znanje na svog najstarijeg unuka. Tako ćeš i ti jednoga dana učiti svog sina. Nego, dragi Leone, drugi put kada budeš u njihovu društvu popričaj s njima. Prenesi im dio znanja o zakonima prirode koje si od mene naučio. Vidjet ćeš da to više neće raditi.

* * *

Leon je jednoga dana ponovno otišao do obale mora. Želio je samo provjeriti je li njegova lijepa školjka na istome mjestu. Nije joj se javljao kako ne bi pomislila da je došao zbog bisera. Bio je sav sretan kada ju je ugledao na dnu plavog i bistrog mora.

* * *

Iznenada, Leon se razbolio. Dobio je visoku temperaturu i nije išao u školu. Majka je cijelo vrijeme brinula o njemu. Leon je često molio majku da mu prije spavanja čita bajke o moru. Jedne večeri je upita:

– Majko, postoji li biserna školjka? Kako izgledaju biseri?

Potom je majci potanko ispričao događaj sa školjkom. Rekao joj je i za biser.

– Kada ozdravim, otići ću do moje školjke po svoj biser.

Jedne večeri čak je i sanjao palasturu kako mu govori da je napravila biser. U snu je rekao školjkici:

– Čim ozdravim, spustit ću se do mora. Uzet ću biser i darovati ga majci koja me negovala dok sam bio bolestan.

Leon se probudio i shvatio da je sve bio san. Majka baš i nije povjerovala u priču o biseru. Mislila je kako Leon bunca od visoke temperature.

Ipak mu je rekla:

– Sine, uvijek sam te učila kako je dobro činiti dobro i da se dobro dobrim vraća. Svojim postupkom dao si lijep primjer svojim prijateljima. Školjka kojoj si spasio život, sigurno želi da ti se biserom zahvali. Samo ti meni ozdravi što prije, a onda otiđi do svoje školjke.

* * *

– Već neko vrijeme ja sam – nastavlja priču školjka Bellissima – vrijedno radila i izradila biser. Čekala sam dječaka da navrati do mene kako bih mu ga predala. Ali dječaka nije bilo, nije dolazio. Tih dana sam bila jako zabrinuta. Osjećala sam neke loše vibracije

koje su dolazile do mene i slutila opasnost za dječaka. Tada su i moji prijatelji primijetili kako sam tužna i nesretna što dječaka nema. Nisam mogla izaći iz mora kako bih provjerila – zašto dječak ne dolazi, a ni moji prijatelji koji, kao i ja, žive u moru. Samo je rak povremeno izlazio iz mora na pijesak, ali ni on nije ništa naučio o dječaku.

* * *

Jednoga dana dječak je ozdravio i otišao do svoje školjke. Vidjevši ga, školjka mu se obradova i sva sretna reče:

– Dobro došao, dječaće. Dugo te zabrinuta čekam. A sada me dobro poslušaj... Ja ću otvoriti svoje ljušture, a ti uzmi biser koji sam napravila za tebe i daruj ga tebi najdražoj osobi.

– Hvala puno, draga moja školjko – rekao je Leon.

– Bio sam bolestan, zato nisam došao ranije. Oprosti ako sam te zabrinuo. Evo me sada pored tebe. I ja se radujem našem susretu. Brinuo sam se i ja za tebe. Uzimao sam sve juhe, čajeve i lijekove koje mi je majka donosila kako bih što prije ozdravio i došao. Znam i ja kako je prošlo dosta vremena od našeg zadnjeg susreta. Biser sam obećao darovati majci koja se, dok sam bio bolestan, cijelo vrijeme brinula o meni i trudila da što prije ozdravim.

Leon se radosno, trčeći i skakućući od sreće, vraćao kući s vrijednim biserom u ruci. Radovao se kako će majku ugodno iznenaditi. Znao je kako ni ona nije vjerovala u priču o bisernoj školjci i biseru. Kada je stao pred majku, širom je otvorio dlan desne ruke. Na njemu je zasjao prekrasan biser boje sedefa, a na majčinu licu zasjao je osmijeh sreće.

Tako su u ovoj priči na kraju svi bili sretni i zadovoljni.

* * *

Vrijeme je prolazilo. Jednoga dana dječak je pozvao dvojicu svojih prijatelja u šetnju do mora. Odveo ih je na dio obale gdje su ljeti lovili palasture. Školjka kojoj je Leon spasio život, bila je na istome mjestu. Još je bila lijepa i ponosna držanja, samo su joj ljušture s godinama ogrubjele. Bila je okružena s puno mladih i lijepih školjki koje su nalikovale svojoj majci. Lijevo od nje, na mjestu izlovljenih školjki, pješćano dno je bilo pusto. Vidjevši pustoš koju su ostavili iza sebe, dječaci su spoznali štetu koju su napravili školjkama. Od toga prizora su ostali bez riječi. Nije bilo potrebno da im Leon nešto pojašnjava. Sve im se samo kazalo. Leon kao da je osjetio njihove misli i čuo njihove riječi koje su u sebi ponavljali:

– Nikada više, nikada više

* * *

Prolazile su godine. Dječak po imenu Leon je izrastao u lijepoga mladića. Pošao je djedovim stopama. Po završetku pomorske škole, plovio je svjetskim morima. Nekada miljama udaljen od svoje kamene kuće pokraj mora, rado se sjećao svoga bezbrižnog djetinjstva i druženja s djedom i svojom bisernom školjkom.

* * *

Već u poznim godinama nisam više mogla izrađivati bisere. Svoje znanje sam prenijela na svoje mlade školjke. Kao majka s velikim životnim iskustvom, imala sam im mnogo toga za reći. Posebno sam ih savjetovala da bisere darivaju samo dobrim ljudima. Tako sam im jedne duge zimske večeri ispričala i priču o biseru i dječaku koji mi je spasio život.

Kroz priču sam ih učila kako da žive u ljubavi sa svim morskim biljkama i životinjama i da njeguju zajedništvo. Govorila sam im:

– Zajedništvo je najvažnije za vaš dug život i opstanak u ovome još neistraženom prelijepom zaljevu.

Sjećala sam se svoga života u progonstvu i nisam željela da moje školjke dožive istu sudbinu i da nestanu s ovog dijela čarobne morske obale. A to nije bila ni njihova želja.

Tako smo mi, školjke, nastavile dugo i sretno živjeti uz obalu na radost ljudi koji su cijenili čisto i bistro more.

* * *

Jednom kad odem i napustim svijet morskih dubina, željela bih da me pamte po mojoj ljepoti, ali još više od toga – željela bih da me pamte po mojim djelima.

Željela bih da me se s radošću sjećaju moje mlade školjke i moj dragi dječak Leon, koji je danas već odrastao čovjek.

Tko zna, možda se upravo ovoga trena nalazi na brodu koji plovi po nekom dalekom i uzburkanom moru sjećajući se svog dobrog oca, brižne majke, svog djeda i mene – svoje biserne školjke.

Fabijan LOVRIC

Pjesma o vuku

Tko progna tebe?
Tko te osudi
pa bleje stada bespomoćna?
Ti si im bio
tišina noćna
i zlatan zub
na mjesecini.

Tek u divljini
ti si vuk
kom nije ravan
niti jedan pas.

Zavijaj tako
da krv se ledi
od urlika u klancu.
Tko slobodan je rođen
taj nije vičan lancu
i nekom jelu ustajalom.

Zakolji zato
prvo šilježe,
oduvijek ti si
volio svježe:
lane, goveče, kozu, ovcu,
a neka ljudi brinu

o novcu,
i šteti koju učini zubom.
Ti moraš jesti
i ubijati,
krv piti, gospodar šuma biti,
ali nemoj nikad dozvoliti
da te nema u divljini:
ti vjerno služiš,
djedovini.

I neka zvoni tvoj urlik
niz klanac,
a psima;
neka im lanac.

*Knin, 31. siječnja 2019.
Četvrtak, 18.10 sati*

Akademik Šimun MUSA, prof. emeritus

UDK: 811.163.42(091)

811.163.42'272

Izvorni znanstveni članak

Od *Bečkoga* do *Novosadskoga* dogovora¹

*Hrvatski narodni jezik star je kao i hrvatski narod,
a hrvatski književni jezik počinje kad i hrvatska književnost.*
(Lj. Jonke)

Sažetak

U povijesti hrvatskoga jezika poseban događaj bio je Bečki književni dogovor iz 1850. godine koji je sustavno ugrožavao hrvatski jezični kontinuitet i autonomnost te posve učinkovit u provedbi unitarizacije nametao stvaranje zajedničkoga jezika Srba i Hrvata kao jedinstvena jezika „jednoga naroda s dva imena“. Taj stogodišnji val unitarizacije bit će pojačan mjerama nove jugoslavenske socijalističke vlasti – uspostavom Novosadskoga dogovora (1954.) - koji će „u ime bratstva i jedinstva“ još žješće provoditi „jezično zajedništvo po srpskosti“, unatoč očitu, neprekidnu i snažnu hrvatskom otporu, sve do devedesetih godina 20. stoljeća.

Ključne riječi: Bečki književni dogovor, Novosadski dogovor, hrvatski jezik, status jezika, korpus jezika, jezična povijest.

1 Ovaj je članak napisan i izložen kao prvi dio javnoga predavanja „Od Bečkoga dogovora do Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru 29. svibnja 2019. u organizaciji Hrvatske akademije za znanost i umjetnost u BiH, Matice hrvatske Mostar i Sveučilišta u Mostaru, održanoga u sklopu manifestacije Mostarsko proljeće – XXI. dani Matice hrvatske Mostar. Uz manje izmjene i dopune priređen je za objavljivanje.

Poseban događaj u povijesti hrvatskoga jezika koji je ugrožavao kontinuitet i autonomnost, a posve učinkovit u provedbi unitarizacije bio je Bečki književni dogovor iz 1850. godine koji zagovara zajednički književni jezik Srba i Hrvata, a koji su potpisali s hrvatske strane D. Demeter, I. K. Sakcinski, I. Mažuranić, V. Pacel i S. Pejaković, sa srpske V. St. Karadžić i Đ. Daničić (pravo ime Đorđe Popović) te jedan Slovenac F. Miklošič. Naime, prema Demetrovu svjedočenju sporazum je usputno održan: u ožujku je tih dana zasjedala državna komisija za rad na zajedničkom njemačko-hrvatsko-srpsko-slovenskom pravno-političkom nazivlju, pa kako su mnogi od njezinih članova bili na tom zasjedanju kao važni predstavnici jezikoslovlja i kulture, sudjelovali su i na tom dogovoru. Bečkim dogovorom nisu bili zadovoljni mnogi ilirci poput Lj. Gaja, A. Mažuranića, V. Babukića i dr., a Gaj, premda je tekst dogovora tiskao u *Narodnim novinama*, bio je zaokupljen sumnjom i dvojio koliko taj dogovor koristi i koliko vodi zajedništvu i jednakosti, „ili pak naprotiv još k većemu ciepanju i književnom razdoru“.²

Ideološka podloga i politička narav tog usputna dogovora, bolje reći izjave, prema mišljenju nekih suvremenika, bit će jasnija zna li se kako je Karadžić imenovan 1861. godine počasnim građaninom Zagreba dobivši diplomu na ćirilici, one godine kada je Hrvatski sabor odlučio uvesti naziv jugoslavenski jezik prihvaćajući taj umjesto svih drugih prijedloga, između kojih je bio i hrvatski ili srpski. Ni jedan prijedlog nije glasio za uvođenje hrvatskoga jezika. (Taj je naziv jugoslavenski jezik poništio Ivan Mažuranić 1862. godine u svojstvu dvorskoga kancelara te uveo naziv hrvatski jezik za kulturno-autonomnu Hrvatsku i Slavoniju).³

Druga polovica 19. stoljeća obilježena je radom usmjerenim na ostvarenje jedinstvenoga jezičnog standarda za cijelo govorno područje jer se još do tada nije uspjela u potpunosti izgraditi jedinstvena norma zajedničkoga jezika. To je vrijeme poznato po djelovanju nekoliko filoloških škola koje su davale različita rješenja za uspostavu jedinstvenoga standardnoga idioma. Riječku filološku školu zasnovanu na ilirizmu vodio je Fran Kurelac s težnjom da se odbaci nastavak –ah kojega se držala zagrebačka škola, a zagovarajući očuvanje arhaičnih oblika s nultim morfemom u G mn. (puno *kuć, žen*) i to ne samo u imenicama nego i u drugim riječima. Dosljedno se čuvalo načelo etimološkoga pravopisa. Međutim, riječka je škola bila nedovoljno jaka da znanstveno ili na bilo koji drugi način sačuva svoja načela.

Zadarsku školu vodio je Ante Kuzmanić koji je nastojao očuvati štokavsku ikavicu kao temelj zajedničkoga jezika pozivajući se na književna djela pisana ikavicom čakavskoga narječja kao i djela iz štokavske ikavice računajući na slavonsku, bosnaskohercegovačku i dalmatinsku književnost. Zapravo, zahtijevao je da se na temelju glavnine do tada pisanih tekstova štokavskom ikavicom, ali i na osnovi narodnih štokavsko-ikavskih govora, ikavica prihvati kao rješenje za hrvatski književni jezik – a ako se taj uvjet zadovolji, onda bi i zadarska škola bila za Gajeva grafijska rješenja, mislio je Kuzmanić. Pa, ipak, kako je već rečeno, Kuzmanić će prihvatiti Gajevu grafiju, a ne će uspjeti ostvariti svoje zahtjeve. Štoviše, novi naraštaj zadarskoga književnojezičnoga kruga okrenuo se zbližavanju i povezivanju s Dubrovnikom, Zagrebom i drugim hrvatskim središtima priklanjajući se općem modelu zajedničkoga jezika.

2 Prema: Jonke, Lj. (1971.) *Hrvatski književni jezik danas*, str. 86–87.

3 Auburger, L. (2009.) *Hrvatski jezik i serbokroatizam*, Zagreb, str. 109.

Zagrebačku školu predvodio je Adolfo Veber Tkalčević zalažući se posebice za ime- nički G mn. s nastavkom *-ah*, trodijalektalnu osnovu književnoga jezika kao obilježja zajedničkoga idioma, afirmaciju trodijalektalne književnojezične tradicije, a zatim se zalagao i za slobodu izbora izgovora slova *jat* – dajući prvenstvo izgovoru *ie* i *je* u služ- benoj uporabi kao i pisanje *er* za samoglasničko *r* i *dr*.

Imajući na raspolaganju ugledne jezikoslovce kao što su B. Šulek, leksikograf i do- mišljati tvorac niza uspješnih neologizama prilagođenih duhu hrvatskoga jezika, I. Mažu- ranić i J. Užarević, autori *Němačko-ilirskog slovara* (1842.), tu je u mladim danima i V. Jagić, slavistički vrlo obrazovan, i sam vođa A. V. Tkalčević koji je pored mnogih člana- ka i drugih tekstova napisao vrijedne knjige *Skladnja ilirskoga jezika* (1859.) i *Slovnica hěrvatska* (1871.) u kojima afirmira hrvatsku jezičnoknjiževnu tradiciju oslonjenu na sva tri hrvatska narječja, zagrebačka filološka škola postavila je ozbiljne temelje. Ali, kad Jagić na temelju svojih obrazloženja odlučuje odbaciti nastavak *-ah* u G mn. imenica, kao i da se *r* piše bez vokala *e*, da se znak *ě* može zamijeniti s *ie*, odnosno *je* i *dr.*, napu- štajući Veberova jezična pravila priklanjajući se Karadžiću i Daničiću, tada i mnogi drugi jezikoslovci mlađega naraštaja pod konac stoljeća nastupaju kao hrvatski vukovci.

Za razliku od zagrebačke škole koja se držala morfonološkoga pravopisa, premda je nudila i neka fonološka rješenja, vukovci smatraju da treba u potpunosti provoditi fonološki pravopis u čemu se posebno zalagao T. Maretić ugledajući se na Đ. Daničića kao glavnog jezikoslovca Karadžićeva smjera, prihvaćajući čak i neke transfere rješenja iz ćirilice na području latinice. Ni P. Budmani nije čekao priključiti se Vukovoj skupini pa je u tome duhu napisao djelo *Grammatica della lingua serbo-croata* (1867.), a iz samo- ga se naslova vidi prema polusloženici *serbo-croata* njegovo poimanje jezika. Istina, premda se i I. Broz smatra vukovcem, njegov *Hrvatski pravopis* iz 1892., kao školski priručnik propisan od Khuenove vlasti, ipak nije posve prekinuo s hrvatskom ortograf- skom tradicijom, nego je dosta oprezno postupao u jezikoslovnim rješenjima (između svih ponuđenih slovopisnih rješenja on od vukovaca uzima samo znak *đ*).

Od svih jezikoslovnih djela hrvatskih vukovaca (kao onih koji su pobijedili u nad- metanju filoloških škola na koncu stoljeća) najvažnije djelo bilo je *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskog jezika* T. Maretića (1899.) gdje se on nedvojbeno izjašnjava o prihvaćanju Karadžićeve i Daničićeve orijentacije misleći kako se jedino tako može sa- činiti normativni priručnik jedinstvena jezika za Hrvate i Srbe. Zapravo, kako je i često isticano, i na tome je području prevladala politika: vukovci su podržavali Khuenovu vlast, a Maretić, vrli vukovac, preko mađaronske stranke kao saborski zastupnik bio je im je predvodnik.

Pored niza nedostataka i krivih zaključaka, Maretić je kvalitetno pristupio izradbi gra- matike, uglavnom na temelju Karadžić-Daničićeva korpusa koji je, zapravo, na određen način poistovjećen s novoštokavskim idiomima (tu je Maretić uključio korpus što ga je Vuk sakupio iz narodne književnosti), a što je, valja priznati, afirmiralo novoštokavsko-(i) jekavski model kao temelj standardnoga idioma. Nažalost zbog velikosrpskih unitari- stičkih planova i u jeziku taj će se model Hrvatima pokazati kao zabluda koja će otežati samostalan put hrvatskome jeziku u trajanju više od jednoga stoljeća.

Pored Brozova *Hrvatskog pravopisa* (1892.) i Maretićeve *Gramatike i stilistike* (1899.) na razmeđu stoljeća izlazi i Broz – Ivekovićev *Rječnik hrvatskoga jezika* (1901.) kao treće normativno djelo hrvatskih vukovaca. Kako oni razmišljaju, najbolje govori njihov

čelnik Tomo Maretić koji zagovara „jedinstveni jezik jednog naroda dvojakog imena“.

Godine 1880. započeo je i rad na *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* (tzv. Akademijin Rječnik) čiji je prvi urednik bio Đ. Daničić (do smrti 1882. godine). Rječnik je završen tek 1976. što puno govori o okolnostima rada na tom projektu. Međutim, od samoga početka otkriva se Daničićeva zamisao o jednakosti i zajedništvu srpsko-hrvatskih strana kada on iz Rječnika izostavlja hrvatsku književnost 19. stoljeća i kajkavsko narječje poima dijelom slovenskoga jezika, što se poslije nastojalo ispraviti.

Koju su koncepciju podržavali strani zavojevači, vidi se po zastupnicima u Saboru među kojima su odreda khuenovci. (Najistaknutija dva hrvatska vukovca Armin Pavić i Tomo Maretić bili su pripadnici unionističke mađaronske stranke, a kao takvi i saborski zastupnici. Franjo Iveković toliko će značiti Khuenu, da će ga predlagati za zagrebačkog nadbiskupa. Jedino Ivan Broz na određen način bio je odmaknut od takve politike i kao nacionalno svjesniji, on će najviše ispaštati.)⁴

Unatoč pobjedi vukovaca i njihovu planiranju unitarističkih jezičnih ciljeva što su na stanovit način nametale i tadanje političke snage, hrvatski književnici i drugi kulturni djelatnici te mnogi intelektualci nacionalno svjesni nisu zapostavljali povijesni kontinuitet hrvatskoga jezika zasnovan prije svega na književnim djelima, i to na trodijalektalnoj osnovici, a što je utjecalo i na jezičnu praksu i postupnu standardizaciju na novoštokaško-(i)jekavskim temeljima. Kontinuitet hrvatske jezične i književne tradicije razlikovao se od povijesti ostalih južnoslavenskih jezičnoknjiževnih tradicija jer se hrvatska književna i jezična baština kumulirala na neprekidnu i višestoljetnom stvaralaštvu i jeziku s tri dijalektalna vrelišta, a srpska npr., zbog korištenja slavenoserpskoga i ruskoslavenskoga jezika u službenoj uporabi i u književnosti, kao srednjovjekovnome obilježju, počinje prodorom narodnog govora u književnost tek početkom 19. stoljeća. Bez obzira na iskonstruirana, a često i nametana rješenja određenim propisima, hrvatski jezikoslovci i književnici u velikom su broju nastavili samostalan jezični put pišući i na kajkavskome i čakavskome narječju.

Svjesni historičnosti i dometa svojih postignuća zasnovano su planirali i status i korpus svoga jezika koji je stasao i razvijao se uz razvijene europske jezike. Ni u preporodnom dobu ni nakon njega, a ni poslije Prvoga svjetskoga rata nisu se bitnije mijenjale prilike bez obzira na višestoljetnu hrvatsku jezičnoknjiževnu baštinu kao i na povijesno i prirodno pravo Hrvata na svoj jezik. Štoviše cijelo vrijeme do Drugoga svjetskoga rata dominirale su unitarističke snage vukovaca koje su, orijentirane *Načartanijem* Ilije Garašanina i Karadžićevim pamfletom „Srbi svi i svuda“, vidno potpomagane onodobnom politikom donoseći rješenja poput priručnika T. Maretića *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik* kojemu je uvod napisan ekavski, čime autor svjedoči jedinstvo u jednakosti sa srpskim jezikom, a daljnji tekst sa savjetima pisan je (i)jekavski pri čemu se pisac okrenuo protiv svih riječi koje nisu u „duhu našega jezika“ udarajući i protiv ustaljenih hrvatskih riječi kao i nekih prihvaćenih i dugo korištenih neologizama koji su bili uvršteni i u rječnike. Osobito se okomio na dijalekte (odnosno kajkavski književnojezični standard) po kojima je hrvatski jezik i rastao i plodio se i, usprkos svemu, ostao samosvojan othrvavši se svim preprekama te kao historičan i vitalan nastavio svoj daljnji razvitak.

4 Usp. Musa, Š. (2007.) „Hrvatski jezik u BiH s obzirom na njegov zakonski i stvarni položaj u društvu“, *Filologija*, 48, Zagreb, str. 117–118.

Maretićevo poimanje i tumačenje Vukovih zasluga, između ostaloga da je on tvorac i hrvatskoga jezika, doista je čudno, nesuvislo i tendenciozno pa se brojni hrvatski književnici i jezikoslovci nisu ni osvrtni na takvo mišljenje, nego u neizbježnu dodiru s drugim jezicima i na temelju bogate vlastite tradicije, autonomno su planirali svoj književni i jezični put na dijalektalnim izvorima.

Unitarna rješenja hrvatskih vukovaca, usuglašena s vladajućom politikom, poznata su po nizu zabrana. Tako je odbačen i Broz–Boranićev pravopis ustaljen u Hrvatskoj, a uvedeno *Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole* (1929.) Ministarstva prosvete Kraljevine SHS, utemeljeno na pravopisnoj reformi Vuka Karadžića, koje se moralo primjenjivati u izvođenju nastave na ujednačenu i jedinstvenu jeziku.

U isto vrijeme uvodi se novi, mjerodavan i politički počudan Beličev pravopis koji će biti dominantan priručnik u školstvu. I Boranić je objavio novo prerađeno izdanje usklađeno s propisima Ministarstva prosvjete. Također je utemeljeno i svojevrсно povjerenstvo za jedinstvenu terminologiju u srednjoj školi od kada u udžbenike ulaze mnogi srpski nazivi, a potom se šire i u druge vidove života kao što su administracija, politika, kultura itd. Osim toga sa srbizmima pristižu i rusizmi i turcizmi uz često izbacivanje hrvatskih riječi i neologizama skladno uklopljenih i korištenih u duhu hrvatskoga jezika te se na koncu osobito potiče odbacivanje dijalektizama koji su uvijek bili osvježanje i okrjepa hrvatskom jeziku.

Još je 1911. godine Nikola Andrić napisavši *Branič jezika hrvatskoga* naglašavao samostalnost, bogatstvo i ljepotu hrvatskoga jezika što je bila velika potpora, poglavito književnicima da se othrvaju dominaciji vukovaca.

Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske (u doba Drugog svjetskog rata) ide se sasvim suprotno uvođenjem isključivih rješenja u vidu nametnutog jezičnog čistunstva, pa bez obzira i na neka dobra i korisna rješenja, često se zaglavljuje u krajnostima. U to doba vrsno djelo Petra Guberine i Krune Krstića *Razlike između hrvatskog i srpskog književnog jezika* (1940.) imalo je snažan utjecaj. Međutim mnogi problemi u hrvatskome jeziku rješavaju se „snažnom politizacijom jezičnog pitanja i njegovom više-manje otvorenom instrumentalizacijom“⁵ (za provedbu zaduženo je državno tijelo Hrvatski državni ured za jezik, a djeluje sukladno provedbenoj naredbi od 12. srpnja 1941.). Odbačen je fonetski utemeljen Boranićev *Pravopis hrvatskog ili srpskog jezika*, a uvedena knjižica *Korijensko pisanje* (1942.) te potom i *Hrvatski pravopis* (1944.) što ih je izdao isti državni ured.⁶

Prema *Zakonskoj odredbi o hrvatskom jeziku...* od 14. kolovoza 1941. uveden je hrvatski službeni jezik štokavskoga narječja „jekavskog odnosno iekavskog govora“ i „korienski pravopis“ uz ostala propisana pravila.

Stalni ideološki pritisci unitarističkoga nagnuća o potrebi uvođenja i jačanja „brat-svojedinstvenujućih odnosa“, posebice hrvatsko-srpskih, osobito u obrazovnoj, znanstvenoj i uopće sociokulturnoj sferi života u socijalističkoj Jugoslaviji navlastito će se očitovati na jezično-političkome planu, i to jezičnim planiranjem statusa, jezičnim planiranjem korpusa kao i na planu jezičnoga usvajanja, odmah nakon Drugoga svjetskog rata.

5 Samardžija, M. (1993.) *Hrvatski jezik u NDH*, Zagreb, str. 16.

6 Usp. Musa, Š. (2007.) „Hrvatski jezik u BiH s obzirom na njegov zakonski i stvarni položaj u društvu“, *Filologija*, 48, Zagreb, str. 118.

Na toj unitarističkoj osnovici afirmacije serbokroatizma⁷ kao sorealističkoga ideologema jugoslavenske orijentacije, a velikosrpskoga sadržaja, nijekana je historičnost hrvatskoga jezika, ugrožavana njegova autonomnost, a samim tim i vitalnost, a onda i njegova budućnost.

Kad je riječ o jezičnoj politici nove jugoslavenske države (DFJ, odnosno FNRJ), valja poći od prvoga dokumenta kojim se određuje jezična politika, a to je Odluka AVNOJ-a (15. siječnja 1944.) u kojoj stoji kako će odluke AVNOJ-a i drugih tijela u državi biti objelodanjivane na srpskome, hrvatskome, slovenskome („slovenačkom“) i makedonskome jeziku te da će ti jezici biti ravnopravni na prostorima cijele Federacije. Isti sadržaj se vidi i u Odluci o *Službenom listu* DFJ (19. prosinca 1944.) gdje u 2. čl. stoji kako će se taj službeni list tiskati na prije navedenim jezicima. Ti se jezici navode i u ostalom odlukama AVNOJ-a kao i u Zapisniku 4. zajedničke sjednice obaju domova Ustavotvorne skupštine FNRJ od 31. siječnja 1946. u Beogradu gdje se govori kako je prvi Ustav nove države u Ustavotvornoj skupštini pročitan u četiri dijela na četiri jezika.⁸ Međutim, u Ustavu FNRJ koji je donesen 31. siječnja 1946. uopće se ne navode nazivi službenih jezika, nego se na sljedeći način u čl. 65 govori: „Zakoni i drugi opšti propisi Federativne Narodne Republike Jugoslavije objavljuju se na jezicima narodnih republika“, a na isti način stoji i u ustavnome zakonu (čl. 19). Neposredno nakon uspostave nove Jugoslavije u NR Hrvatskoj u službenu je uporabu vraćen Boranićev fonološki pravopis kao deveto (prerađeno) izdanje koje je odobrilo Ministarstvo prosvjete NR Hrvatske za školsku uporabu na temelju rješenja 2. studenoga 1946. Odmah je vidljivo kako su iz njega otklonjene sve izmjene i dodatci nastali u vrijeme NDH, a onda i mnogi leksemi koji nisu bili po volji tadašnjoj vlasti bez ikakve povezanosti sa dobom NDH, već su uglavnom potjecali iz 2. polovice 19. stoljeća kao prinosi „hrvatske leksičke obnove.“

Svakako treba odati priznanje Matici hrvatskoj koja je na temelju bogate tradicije i snagom svojih kadrovskih potencijala ustrajno i mjerodavno jačala kroatistiku, a onda i Hrvatskom filološkom društvu, osnovanom 1951. godine, koje je sustavno njegovalo samostalan put hrvatska jezika te drugim znanstvenim i kulturnim subjektima zagrebačkoga sveučilišta, osobito Filozofskom fakultetu (Katedri za hrvatski jezik i književnost) i svakako JAZU, prije svega djelovanjem Instituta za jezik i Instituta za književnost čiji je rad bio presudan u očuvanju hrvatskoga jezika.

Pojačan rad na planu proučavanja hrvatskoga jezika bit će posvjedočen pokretanjem časopisa *Jezik* (u siječnju 1952.), časopisa za kulturu hrvatskoga književnog jezika, čiji je glavni i odgovorni urednik bio Ljudevit Jonke, a što ga je pokrenulo spomenuto Hrvatsko filološko društvo.

Usprkos surovoj poslijeratnoj centralizaciji i unitarizaciji po načelima agitpropovskoga utilitarizma, ostala su i dalje zaštićena nacionalna prava i na etničkoj i na sociokulturnoj, dakle i na jezičnoj razini. Ali, ustavom zajamčena ravnopravnost u jezičnoj praksi bit

7 Serbokroatizam, naziv koji je uveo Leopold Auburger u naslovu knjige *Hrvatski jezik i serbokroatizam*, Rijeka, 2009., kao nametnutu unitarističkom jezično-političkom programu koji je prema Stjepanu Babiću „imao cilj unificirati hrvatski i srpski i pod dominacijom srpskoga stvoriti *srpskohrvatski* kao zaseban jezik“.

8 Prvi dio Ustava pročitao je izvjestitelj Ustavotvornoga odbora Moša Pijade na srpskome jeziku, drugi dio do 77. članka na hrvatskome pročitao je Zvonko Brkić, od 77. do 114. članka u drugom dijelu Ustava na slovenskome jeziku pročitao je Marijan Brecej, a uža pravna regulativa drugoga dijela te cijeli treći dio Ustava pročitao je Vlado Maleski na makedonskome jeziku.

će iznevjerena posvemašnjim postupcima unitariziranja, što se može vidjeti u saveznim državnim ustanovama, prosvjeti, svim medijima, a pogotovo vojsci gdje se koristi isključivo srpski jezik. Takvu jezičnu politiku vodili su pojedinci i ustanove ne samo na državnoj razini, nego sličnih primjera bilo je i u Hrvatskoj i BiH, pogotovo na nižim razinama. Unitarističko nastojanje nije se ostvarivalo samo u kulturno-obrazovnome području, vojnome i administrativnome, nego i u književnome i znanstvenome životu. Osobito će Matica srpska, a onda i SANU, na čijem je čelu desetljećima bio Aleksandar Belić, godinama i prije, a i poslije Drugoga svjetskog rata, planirati, voditi i usmjeravati unitaristički jezično-politički program u vidu srpskohrvatskoga jezika. I doista je Matica srpska 1953. godine dala prvi poticaj i bila glavni operativac, a dobrim dijelom i kreator Novosadskoga dogovora iz 1954. godine na koji su političkim ucjenama, prisilama i sitnim ustupcima obvezivani i hrvatski predstavnici koji su ga na koncu i potpisali. Zadaće jezične politike, posebno jezičnoga planiranja i konačno kodifikacijski postupci trebali su biti ostvareni sljedećim priručnicima: *Pravopis hrvatskosrpskog književnog jezika* (1960.) i *Rječnik hrvatskosrpskog književnog jezika* (1967. – 1969.), u čemu Hrvati surađuju samo u I., II. i III. svesku. Čak je i deveto i deseto izdanje *Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika* Dragutina Boranića (1947. i 1951.) ostalo nepromijenjeno. Međutim, onaj Pravopis iz 1960. godine ostvaren je sukladno Novosadskome dogovoru.

I povod i zamisao i jezično-politički cilj Novosadskoga dogovora, provedeni u vidu planiranja jezičnoga statusa kao i jezičnoga korpusa, postavljeni su u Anketi o pitanjima srpskohrvatskoga jezika i pravopisa *Letopisa Matice srpske* iz Novog Sada (Anketa se provodila od rujna 1953. do prosinca 1954.). Ta Anketa se ustvari idejno nastavljala na Anketu Jovana Skerlića, srpskoga književnog kritičara, provedena od 1913. do 1914. godine s nakanom uspostave srpskohrvatskoga jezika ekavskoga izgovora glasa jat i na latinici kao zajedničkom pismu. Novosadska koncepcija o kojoj je riječ, pripremana Anketom iz 1953. i dogovorom iz 1954., imala je nakanu „da se srpski jezik, pisan latiničnim pismom, želio proglasiti jedinstvenim, općeobveznim jezikom, pri čemu se je stavila u izgled izvjesna ograničena i privremena snošljivost prema marginaliziranomu hrvatskomu leksiku“.⁹ Hrvatski jezikoslovci nerado su sudjelovali u tim aktivnostima, a Julije Benešić u svom odgovoru na političke parole bio je posve odrešit jasno rekavši kako parola o „bratstvu i jedinstvu“ može stajati i uz srpsku ćirilicu kao i uz hrvatsku ijekavštinu te da se spomenuta parola ne afirmira „trampom“.¹⁰

Zaključci Novosadskoga dogovora doneseni 10. prosinca 1954. godine objavljeni su i u vidu programa u 10 točaka kao aneks *Pravopisu srpskohrvatskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom* (Novi Sad – Zagreb, 1960.). Ti su Zaključci preko deset godina štetno utjecali na razvoj hrvatskoga jezika (i na planiranje njegova statusa i korpusa kao i kodificiranja u svim područjima na kojima se koristi hrvatski jezik). U prvoj točki Zaključaka piše: „Narodni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan je jezik...“ U drugoj točki govori se kako je u imenu jezika u službenoj uporabi potrebno navoditi oba dijela (hrvatski i srpski). Valja napomenuti kako se jedini od hrvatskih potpisnika Stjepan Ivšić ogradio istaknuvši: „Ovaj potpis dajem s napomenom da izjava u točki 4. *Zaključaka* (u

9 Katičić, R. (1995.) „Serbokroatische Sprache – Serbisch – Kroatischer Sprachstreit“, u: Lauer, R. –Lehfeldt, W. (1995.) *Das jugoslawische Desaster: Historische, Sprachliche und ideologische Hintergründe*, Wiesbaden, str. 69.

10 Usp. Jonke, Lj. (1971.) *Hrvatski književni jezik danas*, Zagreb, str. 115–116.

njoj se govori o ravnopravnosti ekavskog i ijekavskog izgovora) ne smije služiti za propagandu ekavskog izgovora na dosadašnjem književnom ijekavskom području.¹¹ Od samoga dogovora pa do travnja 1959. godine četrnaest puta se sastajala Pravopisna komisija na sastancima u Novom Sadu zbog rada na pravopisu. Hrvatski su jezikoslovci davali svoje prijedloge za određene norme pa se čak i sukobljavali sa srpskom stranom braneći svoja načela. Unatoč svim neslaganjima dviju Matica, 1960. godine izišao je zajednički pravopis, ipak u dvije verzije, i to: *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika* u Zagrebu tiskan latinicom i *Pravopis srpskohrvatskoga književnog jezika* u Novom Sadu tiskan ćirilicom. Iako je vidljiva primjena nekakva kompromisa kako bi se izbjegli nesporazumi između hrvatske i srpske fonološke pravopisne norme, taj je pravopis na hrvatskome području prihvaćen nevoljko, a često je poiman i kao štetan pa i posve suvišan s obzirom na hrvatsku pravopisnu i uopće jezičnu tradiciju. Kao izraz protivljenja tim jezičnim nasrtajima objavljeno je 1966. godine nekoliko izjava, odnosno rezolucija kao što su: Zaključci plenuma Društva književnika Hrvatske o problemima suvremenog jezika hrvatske književnosti, znanosti, školstva i sredstava moderne komunikacije, Rezolucija Zagrebačkog lingvističkog kruga te Izjava o jedinstvu i varijantama hrvatskosrpskoga književnog jezika Instituta za jezik JAZU¹² Ostvarenje unitarističke ideje o jednome narodu i jedinstvenome jeziku svoje oživotvorenje započelo je pravopisom, a najviše uspjeha trebalo je postići zajedničkim rječnikom, ali, usprkos svim proklamiranim ciljevima, stalno su izbijala trvenja i nesporazumi s negativnim ishodom kako je već navedeno:

Idejna podloga tih razvojnih tendencija nipošto nije bila jedinstvena. Tu su se miješali elementi „ilirske“ i štrosmajerijanske romantičarske koncepcije o južnoslavenskom jedinstvu, ideje iz Skerlićeve ankete, oživjeli oblici predratnog jugoslavenskog unitarizma i integralstva, hegemonističke ili tehnokratski i birokratski simplifikatorske tendencije državnog centralizma...¹³

Naime, Zaključci su bili neprecizni i površni, pa se čak i sami sukreatori – potpisnici nisu slagali u njihovoj interpretaciji što posebno svjedoče polemike između Mihajla Stevanovića i Ljudevita Jonkea u dnevnom listu *Borba* i časopisima *Naš jezik*, VI, 5–6 (M. Stevanović, „Novosadski dogovor prema odzivu na nj“) i *Jezik* IV, 104–108. (Lj. Jonke, „Nekoliko riječi o odjecima novosadskog sastanka“).

Osim tih nesporazuma, Muslimani iz BiH (sadašnji Bošnjaci) prigovarali su što i oni nisu sudjelovali u radu te zašto se pored Zagreba i Beograda nije našlo i Sarajevo kao republičko središte pri traženju i donošenju rješenja o položaja jezika kojim se i oni služe. (U stvari, iz Sarajeva na sastanak došli su Jovan Vuković i književnik Marko Marković, a naknadni potpisnik iz BiH bio je Ilija Kecmanović, sva trojica Srbi, što je opet indikativno.)

Unatoč prigovorima, Novosadski dogovor u Bosni i Hercegovini čvrsto je prihvaćen i smatran važnim putokazom planiranja statusa jezika u toj republici, a također i novo-

11 Usp. Samardžija, M. (2004.) *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, str. 21.

12 Usp. *Jezik*, XIII, str.129–133.

13 Brozović, D. (1978.) „Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti“, u: Flaker, A. – Pranjić, K. (ur.), *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb, str.71.

sadski *Pravopis* kao konkretizacija jezične politike (planiranja korpusa) dosljedno je proveden.

Sva ta zbivanja utjecala su na donošenje budućih ustavno-pravnih odluka što se odnose na službeni jezik. Budući da je ustavni zakon iz 1953. godine bio zapravo privremeni dokument, očekivala se, stoga, izrada novoga ustava. Tako je najprije urađen Prednacrt ustava FSRJ. Što se tiče uporabe službenih jezika, o tome se govori u čl. 43. gdje se najprije ukazuje na „pravo i slobodu izražavanja svoje nacionalnosti i nacionalne kulture, kao i na slobodu upotrebe svoga jezika“, nakon čega se jamči ravnopravnost jezika naroda Jugoslavije, čak i pravo na svoj jezik u nastavi na teritoriju druge republike sukladno republičkome zakonu. Izniman slučaj predstavlja uporaba jezika u vojsci gdje se kaže da je u JNA službeni srpskohrvatski jezik. Kad je riječ o saveznim zakonima i propisima, u Prednacrtu ustava – čl. 142., stavak 3 pitanje jezika na kojima će se objavljivati savezni zakoni i drugi propisi, a što se objavljuje u *Službenom listu* Federacije, bit će napisano „u četiri autentična teksta: srpskom odnosno hrvatskom, slovenačkom i makedonskom“. Međutim u novome Ustavu, donesenom 7. travnja 1963., a objavljenom 10. travnja iste godine gotovo su sva načela o ravnopravnosti uporabe jezika prihvaćena iz Prednacra, samo što čl. 131. glasi kako savezni zakoni i drugi opći akti „objavljaju se u *Službenom listu* Federacije u autentičnim tekstovima na jezicima naroda Jugoslavije: srpskohrvatskom, odnosno hrvatskosrpskom, slovenskom i makedonskom.“

Premda su se zbog raznih vidova majorizacije i raznih vrsta nezadovoljstva te niza nesporazuma između unitarističkih i federalističkih predstavnika u političkome životu očekivale ustavne i zakonske promjene, posebice pod utjecajem IV. – Brijunskoga plenuma od 1. srpnja 1966. kad se „dogodio“ obračun s centralizmom i velikosrpskim unitarizmom što je dovelo do smjene Aleksandra Rankovića, potpredsjednika SFRJ, i Svetislava Stefanovića, visokoga državnog dužnosnika, te nezadovoljstva u mnogim vidovima društvenoga života pa i zbog neravnopravnosti hrvatskoga jezika, ipak željenih promjena nije bilo. Vjerovalo se da su se stekli i politički i socijalni i ekonomski pa i jezično-politički uvjeti kako bi se uz valjan znanstveno-lingvistički postupak i utemeljenu argumentaciju moglo iznaći kvalitetno rješenje za ravnopravan, odnosno samostalan razvoj hrvatskoga jezika što je i dokazao svojom poviješću i rezultatima svoje tisućljetne jezično-književne i kulturne tradicije kao i dometima na europskoj sceni. Pa i spomenuti Brijunski plenum na kojem je, pored ostaloga, odlučeno kako će se „paralelno s razbijanjem centralizma i unitarističkih tendencija raditi na punoj afirmaciji republika“.

Uz to, govori li se o jeziku, važno je istaknuti kako je nakon V. kongresa jugoslaven-skih slavista, u Sarajevu u rujnu 1965. godine, pored vidljive višeznačnosti pa i nedovoljno precizirane definiranosti „varijanta postala prihvaćen *terminus technicus*“, kako to obrazlaže M. Samardžija¹⁴.

Između njezinih dvadesetak značenja, što se vidi u *Enciklopedijskome rječniku lingvističkih naziva*, ne vidi se ono značenje koje leži u temeljima teorije varijantnosti. Radi se zapravo o „sociolingvističkom značenju termina varijanta“ koji se najčešće određuje „kao oblik postojanja jezika koji je rezultat diferencijacije jezika kao sustava, ali i jezika

14 Samardžija, M. (2017.) Pogovor, „Nakon pola stoljeća“, u: *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967. – 2017.*, Zagreb, str. 305.

kao standarda i posljedica djelovanja različitih izvanjezičnih čimbenika. Obično se razlikuju: *nacionalne, etničke, područne (teritorijalne) i socijalne varijante*.¹⁵

Nakon Sarajevskoga kongresa, hrvatski su jezikoslovci znatnu pozornost posvetili terminu varijanta i varijantnoj teoriji jer su u tome vidjeli stanovitu zaštitu i učinkovit oblik otpora najezdi jezičnoga unitarizma, u čemu se isticao Ljudevit Jonke u svojim navedenim djelima i još neki, već spomenuti, mlađi jezikoslovci.

Nazivom varijanta uspješno su se neutralizirali prigovori i kritike o „podjelama“ i „cepanju“ zajedničkoga jezika (kako je mislio Pavle Ivić i njegovi istomišljenici) te omekšavali napadi i optužbe za „jezični separatizam“ s hrvatske strane, smatra Samardžija.¹⁶

Premda je poznata povijesna uloga Matice hrvatske u zaštiti i unaprjeđenju hrvatskoga jezika i kulture, ona je i u 20. stoljeću, osobito nakon Drugoga svjetskog rata, bila protagonist razvoja hrvatske kulture, posebice jezikoslovlja, u čemu je pojačano djelovala u doba Jonkeova vodstva koji je u znak obrane hrvatskoga jezika, a pod teretom kojekakvih sumnjičenja pa i napada nastojao mjerodavnim institucijama „predati brigu o jeziku“ na njihovu odgovornost, pa u svom pozivu veli: „došlo (je) vrijeme da brigu o pravilnom razvijanju književnog jezika kod nas i u javnosti preuzme Matica hrvatska, Hrvatsko filološko društvo, Institut za jezik JAZU, Društvo književnika Hrvatske. Meni je (...) već dojadilo i dosadilo da ja to nosim na svojim plećima i da već toliko puta budem izvrgavam uvredama (...) premda ih svojim savjesnim i nesebičnim radom nisam zaslužio.“¹⁷

LITERATURA

1. AUBURGER, L. (2009.) *Hrvatski jezik i serbokroatizam*, Maveda i HFDR, Rijeka.
2. BARIĆ, E. i sur. (1995.) *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
3. BROZOVIĆ, D. (1970.) *Standardni jezik: Teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*, Zagreb.
4. BROZOVIĆ, D. (1978.) „Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti“, u: FLAKER, A. – PRANJIĆ, K. (ur.), *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb, str. 9–83. + 4 karte.
5. BUGARSKI, R. (1986.) *Jezik u društvu*, Beograd.
6. FISHMAN, J. (1978.b) *Sociologija jezika*, Svjetlost, Sarajevo.
7. GRČEVIĆ, M. (1996.) „Hrvatski udjel u Karadžićevu prijevodu Novoga zavjeta“, *Jezik*, Vol. 44, No. 2, Zagreb, str. 53–63.
8. GRČEVIĆ, M. (2009.) „Jernej Kopitar kao strateg Karadžićeve književnojezične reforme“, *Filologija*, god. br. 53, Zagreb, str. 1–53.
9. HORVAT, V. (1999.) „Isusovci, jezikoslovlje i slavenski svijet“, u: *Bartol Kašić – otac hrvatskoga jezikoslovlja*, Zagreb.
10. <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=povijest> (pristupljeno 16. prosinca 2018.)
11. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26516> (pristupljeno 11. siječnja 2019.).

15 Samardžija, M., nav. dj. str. 306.

16 Usp. Samardžija, M., nav. dj. str. 306–313.

17 Jonke, Lj., *Telegram*, VII; br. 309, 1. travnja 1966., Zagreb, str. 2.

12. JONKE, LJ. (1955.) „Novosadski sastanak i Anketa Letopisa Matice srpske“, *Jezik*, god. 3, br. 3., str. 67–69.
13. JONKE, LJ. (1964/1965.) „Specifičnosti u normiranju hrvatskosrpskog jezika“, *Jezik* XII, str. 1–6.
14. JONKE, LJ. (1965.a) *Književni jezik u teoriji i praksi*. (II. prošireno izdanje), Znanje, Zagreb, str. 189–199.
15. JONKE, LJ. (1965.b) „Značenje i uloga jezika u pravilnom razvijanju međunacionalnih odnosa u Jugoslaviji“, *Naše teme* IX, Zagreb, str. 1363–1371.
16. JONKE, LJ., *Telegram*, VII; br. 309, 1. travnja 1966., Zagreb, str. 2.
17. JONKE, LJ. (1971.) *Hrvatski književni jezik danas*, Zagreb.
18. KATIČIĆ, R. (1995.) „Serbokroatische Sprache – Serbisch – Kroatischer Sprachstreit“, u: Lauer, R. –Lehfeldt, W. (1995.) *Das jugoslawische Desaster: Historische, Sprachliche und ideologische Hintergründe*, Wiesbaden, str. 23–79.
19. KATIČIĆ, R. (1996.) „Načela standardnosti hrvatskoga jezika“, *Jezik*, Vol. 43, No. 5., Zagreb, str. 175–182.
20. KRASIĆ, S. (2004.) *Pape i hrvatski književni jezik u 17. stoljeću – Hrvatski među šest svjetskih jezika*, Zagreb – Čitluk.
21. MOGUŠ, M. (1993., 21995.) *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb.
22. MUSA, Š. (2001.) „Povijesni pregled hrvatskoga jezika u BiH, njegova sadašnjost i budućnost“, Zbornik radova *Hrvatski jezik u BiH – jučer i danas*, Mostar, str. 39–51.
23. MUSA, Š. (2007.) „Hrvatski jezik u Bosni i Hercegovini s obzirom na njegov zakonski i stvarni položaj u društvu“, *Filologija* 48, HAZU, Zagreb, str. 115–134.;
24. MUSA, Š. (2017.) „Hrvatski jezik kao čimbenik u zaštiti demografske perspektive Hrvata“, *Demografska kriza hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini*, HAZU BiH, Mostar, *Motrišta*, god. br. 93–94, str. 116–130. (suautorica Musa, M.)
25. MUSA, Š. (2017.) Hrvatski jezik i književnost kao nacionalna i europska vrijednost (iz bosanskohercegovačke perspektive), *Hrvati Bosne i Hercegovine nositelji europskih vrijednosti?*, Zbornik radova sa znanstveno-stručnoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem, Mostar, str. 197–210.
26. *Pravopis hrvatskosrpskog jezika: Školsko izdanje* (Prema zaključcima pravopisne komisije pripremili: Ljudevit Jonke i Mihailo Stevanović), Zagreb – Novi Sad, 1960.
27. *Pravopis hrvatskosrpskog književnog jezika s pravopisnim rječnikom* (Izradila Pravopisna komisija), Zagreb – Novi Sad, 1960.
28. SAMARDŽIJA, M. (1993.) *Hrvatski jezik u NDH*, Zagreb
29. SAMARDŽIJA, M. (2004.) *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
30. SAMARDŽIJA, M. (2017.) Pogovor, „Nakon pola stoljeća“, u: *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967. – 2017.*, Zagreb.
31. TAFRA, B. (1999.) „Povijesna načela normiranja leksika“, u knjizi *Norme i normiranje hrvatskoga standardnog jezika*, MH, Zagreb, str. 260–281.
32. VINCE, Z. (1978., 21990.) *Putovima hrvatskoga književnoga jezika: Lingvističko-kulturno-povijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora*, Zagreb.
33. WRIGHT, S. (2010.) *Jezična politika i jezično planiranje: Od nacionalizma do globalizacije*, Fakultet političkih znanosti, Biblioteka „Politička misao“, Zagreb.

From the Vienna Literary Agreement to the Novi Sad Agreement

Abstract

The Vienna Literary Agreement from 1850 was an especially important event in the history of Croatian language because it systematically endangered its continuity and autonomy and it was completely efficient in the implementation of unitarization by imposing creation of the common language of Serbs and Croats as a unique language of “one nation with two names”. That centennial wave of unitarization was enhanced by the measures of the new Yugoslav socialist government – establishment of the Novi Sad Agreement (1954) which even more severely implemented “linguistic unity according to Serb national feeling” in the “name of brotherhood and unity” and despite obvious, continuous and strong Croatian resistance until the 1920s.

Keywords: Vienna Literary Agreement, Novi Sad Agreement, Croatian language, language status, language corpus, language history.

Prof. Marisstella OCTEK, dipl. knjižničarka

Multipraktik sustav knjižničarstva u službi knjižničara CROATICAE

**Skica za bilješku prema STUDIA CROATICA.
(Pomoćne povijesne znanosti.)**

Članak I.

Multipraktik sustav knjižničarstva (MSK) u službi knjižničara CROATICAE. / Vrste i podvrste CROATICAE. / Emocionalni Genetski Kod (EGK). (ožujak 2019.)

Multipraktik sustav knjižničarstva (MSK) u službi knjižničara CROATICAE.

Statistički, većina knjižničara su žene, a većina knjižničarki imaju obitelj s djecom.

Zašto bi supruga majka većinu svojeg vremena posvetila struci – knjižničarstvo? Moćno i iz razloga što je struka knjižničarstvo značenjski bremenita atributima majčinstva koje uvijek skrbi za svoje o kojima brine i za koje strepi.

Građa se ili stječe (izgradnja fonda) ili nasljeđuje (baštini), a kad se započne stjecati (zaprimati/dobavljati), dugoročna je perspektiva kako će tu građu generacije nasljednika baštiniti, pri čemu će baštiniti i navike stalnog zaprimanja (stjecanja/dobavljanja) nove građe. Građa koja se stječe mora biti probrana, a biranje (izbor) podrazumijeva primjenu kriterija koje slijede knjižničari: kriterije su iznjedrila razna učenjačka znanstvena područja koja marljivo i progresivno probiru te promiču svoje vrijedne sadržaje, pri čemu knjižnicama legitimno sugeriraju što jest kulturno i duhovno učenjačko znanstveno nasljeđe (dobro). Ali isti darovatelji znanja (kulturnih i duhovnih dobara) rijetko se i nerado očituju što nasljeđe (dobro) ne bi trebalo (više) biti (kojih ideologija ili/i zabluda bi se trebalo odreći).

Država Republika Hrvatska (RH) je bez preporuka s očitavanjima (ili/i naputcima) nadležnih o kriterijima izlučivanja nepotrebne građe [sukladno nikad provedenoj lustra-

ciji (usklađeno s nikad provedenom lustracijom) nakon usporednog pada i komunizma (nasljeđe komunizma) i „zajedničke“ višenacionalne „države“ (nasljeđe orjune)], zbog čega je katalog sustava stožerne Nacionalne knjižnice teško čitljiv iz rakursa poželjne domoljubne nacionalne povijesne periodizacije i klasifikacije CROATICAe – želja s trajnim ciljem izlučivanja svih sadržaja koje štete CROATICAi ili je netočno te zlonamjerno „prokazuju“ kao nedostojnu i same sebe i Države Hrvata.

Supruga, majka, knjižničarka, nakon radnoga vremena, posveti se i zahtjevnim zaduženjima kućanstva. U suvremenom sindromu stalnog „nedostatka vremena“, kućanica poseže za korisnim i učinkovitim rješenjima kako bi što brže i bolje obavila svoja svakodnevna zaduženja: u tu svrhu su korisni i suvremeni „izumi“ među kojima su uređaji koji se zovu MULTIPRAKTIK. Multipraktik ne radi u isto vrijeme sve svoje funkcije, već ih odradi cjelovito i nezavisno jedne od drugih. Knjižnice su poput multipraktika jer su razni segmenti poslovanja nužni i usporedno potrebni, ali je jedino u slojevito organiziranim stručnim službama nacionalnih i sveučilišnih knjižnica, moguće sve funkcije obavljati istodobno.

Koje su to funkcije nacionalnih i sveučilišnih knjižnica, čitljivo je u Zakonu o knjižnicama države Republike Hrvatske (RH) iz 2019. god. U Multipraktik sustavu ima potrebe za trajnim dugovječnim funkcijama i povremenim popravcima/nadgradnjom sustava, ali u suvremenoj dinamici poslovanja dio poslovanja se ponekad realno ili/i virtualno izmješta (dislocira): primjerice, razdvajanje analogne tiskane knjižnice (knjige s umetnutom dodatnom – obogaćene – multimedijском građom) od digitaliziranih virtualnih E-baza i digitalnih repozitorija s cjelovitim digitalno čitljivim tekstom.

Brojne mogućnosti Multipraktik sustava suvremenog knjižničarstva (MSK) sa svim zakonski propisanim ciljevima današnjih stožernih nacionalnih i sveučilišnih knjižnica, nisu bile zamislive pretečama suvremenih knjižničara, primjerice pisarima srednjovjekovnih europskih skriptorija: poglavito je bila nezamisliva funkcija multipraktika koji učenjake, putem baza podataka, brzo i učinkovito međusobno povezuje u istu duhovnu učenjačku znanstvenu zajednicu, a pripadnike iste nacije usporedno i u sadržajnu nacionalnu zajednicu ili/i političku državnu zajednicu.

U RH službeno (ali još ne i zakonski), podržane RH domaće baze s djelomičnim (HZB CROSB) ili cjelovitim digitalno čitljivim tekstom (HRČAK, DABAR), zastupaju isključivo učenjačke znanstvene sadržaje: navedene su nužne za potrebe promišljanja nacionalnih sadržaja Z(nanosti), ali još ne postoje baze koje bi podržale i neznanstvene (predznanstvene/mitološke) nacionalne U(mjetnosti) unutar sveobuhvatnih duhovnih sadržaja stožerne nacionalne ustanove HAZU-a.

Vrste i podvrste CROATICAe

Zakon o knjižnicama i knjižničarskoj djelatnosti Države RH iz 2019. god. uočava značaj nacionalne zbirke knjižnične građe CROATICA koja: ... *zaslužuje potrebnu skrb... se sastavlja prema općeprihvaćenim stručnim načelima i kriterijima...se nabavlja i izgrađuje...je od nacionalnog značaja...se izgrađuje, organizira, čuva, trajno zaštićuje i čini dostupnom...ima status kulturnog dobra...izgrađuje zavičajne zbirke...*, pri čemu se tri obvezna primjerka CROATICAe obavezno uručuju službama dvije najznačajnije RH

knjižnice, dok se ostalih šest primjeraka može, ali i ne mora (iz razloga opravdanih provizornih internih dogovora), uručiti službama preostalih šest značajnih RH knjižnica: među tim značajnim (ali nedovoljno značajnim) knjižnicama jest i Sveučilišna knjižnica u Mostaru u državi Bosni i Hercegovini (BiH).

Ali, kakva se vizura predmnijeva kroz sintagmu „općeprihvaćena načela i kriteriji“ koja nam nije precizno ukazala na postojanje dvije temeljne vrste CROATICAe: domaća CROATICA (D CRO) i inozemna CROATICA (I CRO)?

Domaća (D CRO) pokriva sadržaje današnjeg teritorija RH, a inozemna (I CRO) sadržaje izvan današnjeg teritorija RH. U zaprimanju obveznog primjerka ne čitamo NAČELO UZAJAMNOSTI koje bi nam čitljivo napisalo kako se obavezni primjerak sadržaja INOZEMNA CROATICA mora iz Mostara (sveučilišnog grada predstavnika svekolike građe CROATICAe publicirane u BiH), uručiti stožernim RH knjižnicama, a istoj etnojezičnoj nacionalnoj zajednici?

Podvrste CROATICAe bile bi PREDCROATICA (PreCRO), ČISTA CROATICA (ČisCRO) te SUCROATICA (SuCRO).

U svrhu njihova preciznijeg razlučivanja, posežemo za jednom od funkcija Multi-praktik sustava knjižničarstva (MSK), koji se odnosi na stručnu obradu (katalogizaciju) građe uz pomoć međudržavno priznatih bibliografskih standarda ovdje tematiziranog MARC 21.

U polju knjižničarskog programa Integriranog knjižničarskog sustava Sveučilišta u Zagrebu (IKS SUZa1669) za koji je nadležna ustanova Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu [adresa web mrežnog čvorišta WWW ZAG KATALOG NSK HR], čitamo značajna MARC polja za CROATICAu: polje za jezik 041 (041\$a HRV= hrvatski jezik), zatim polje nacionalne zbirke (autentikacije) 042 (042\$a CROATICA) te polje za državu proizvodnje 044 u kojem se čitaju međudržavno priznati ISO standardi koji prepoznaju te definiraju sadržaje proizvedene (stvorene/kreirane) u RH (044\$aCI \$bHR \$c3166-2:HR).

Kako opisati razne vrste publikacija hrvatskih autora/suautora/izdavača nastale ili/i na raznim kontinentima ili/i u raznim državama ili/i u raznim povijesnim razdobljima? Najuputnije je početno definirati korpus ČISTE CROATICE kao polazište za sve daljnje prosudbe te definicije.

ČISTA CROATICA (ČisCRO) podrazumijeva isključivo korpus izgrađen na temeljima hrvatske državnosti (hrvatskog državnog prava), državnosti koja je nositeljica suverenih povijesno točnih (neosporivih) nacionalnih odrednica za: službeni hrvatski jezik (041\$a hrv), djela Croatica (semantički ustoličena kao suma nacionalnih djela istodobno s nacionalnom državom) međudržavno priznate hrvatske države (042\$a Croatica) s međudržavno priznatim ISO standardima (044\$a ci \$b hr \$c 3166-2:HR), uz uključene sve druge identifikacijske nacionalne sadržaje unutar hrvatskog duhovnog zakonski podržanog državnog integriteta.

PREDCROATICA (PreCRO) je korpus nastao na svim kontinentima i u svim povijesnim razdobljima koji su prethodili hrvatskoj državi (državama), a pri opisu iste ne upisuje se kod za jezik 041 te kod za državu publiciranja 044. Naime, u svjetskim knjižnicama PREDCROATICA se opisivala kodovima koji ne znače, ne zastupaju, ne pretpostavljaju, ne predmijenjaju CROATICU (primjerice kodom za tzv. “hrvatskosrpski jezik” uz kod tzv. „YU“): kodovima koji se više ne primjenjuju, ali koji su još u dijelu stožernih svjetskih

knjižnica čitljivi za tu istu građu. Ako je pretpostavka kako se u sadržaju (stranog) Aleph programa VALUE CI odnosi na DESCRIPTION CROATIA koji je jedini mogući ponuđeni DESCRIPTION za Hrvate, to znači kako se sve druge „vrijednosti“ ne odnose na jedini mogući ponuđeni opis za Hrvate: navedeni zaključak upućuje kako se vezano uz Pre-CRO ne bi smjelo upisati ništa, jer ne postoji ni dopustljiva zakonska mogućnost niti potreba/suglasnost ponovno uvoditi tzv. kod „YU“, dok bi neznačajka zlouporaba koda CI [koji je, rečeno pučkim izričajem, poput općeprigrljenih simbola identiteta (primjerice hrvatske zastave): svetinja] trebala biti zabranjena.

ČISTA CROATICA (ČisCRO) u najčišćem obliku pripadala bi građi publiciranoj u RH za koju bi se obvezno trebali upisivati cjeloviti 041 te 042 te 044.

U manje čistom obliku KRNJA ČISTA CROATICA (KrČisCRO) opisivala bi građu publiciranu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH) za koju bi bio čitljiv 041 (041\$a HRV) i 042 (042\$a CROATICA), a u sadržaju polja 044 upisivala bi se isključivo potpolja A (044\$aCI) i B (044\$bHR), a bez međudržavno priznatih ISO standarda u sadržaju potpolja C.

SUCROATICA (SuCRO) je sve građa koja se odnosi na suvremenu građu INOZEMNA CROATICA koja živi svoj SUŽIVOT (zavičaja i pra-zavičaja) uz DOMAĆU CROATICAu: SUCROATICA (zavičajnih zbirki) se opisuje kao prethodna KRNJA ČISTA CROATICA također bez ISO potpolja C u sadržaju polja 044.

Sudbinski specifičum hrvatske nacionalne zbirke je sljedeći: dio temeljnih nacionalnih odrednica značiteljskih nositelja suvereniteta kroz određena povijesna razdoblja u temeljima je bio mijenjan, a te izmjene su u tolikoj mjeri bile antisuverenističke da su negirale mogućnost realizacije CROATICAe u bilo kojem obliku.

Primjerice navedeni „opis“ pomoću kodova za jezik tzv. „hrvatsko-srpskog jezika“, uz kod tzv. „YU“ a što je konkretan „opis“ koji je korpusu CROATICA donio neizmjernu štetu s dugoročnim, a često nepopravljivim posljedicama i u stručnim krugovima (primjer najznačajnijih svjetskih knjižnica): utemeljenjem države RH trebalo je i treba iznova dokazivati postojanje hrvatskih autohtonih izvornih nacionalnih sadržaja koji nisu u navodnom „suodnosu sa sličnima“ (tzv. „hrvatsko-srpski“) ili podređeni „sličnima“ (tzv. „srpsko-hrvatski“) ili u potencijalnom „zajedništvu“ sa sličnima (uz nametnuti pogrešan zaključak kako oni koji participiraju u razumljivosti „istog jezika“ su „svi (u svemu) isti“).

Međutim, navedeni prijedlozi i prosudbe razlučivanja korpusa CROATICA zbog opasnosti višeznačenjske sintagme „općeprihvaćena načela i kriteriji“, ulaze u područje fikcionalnosti cjelovite sadržajne obrade CROATICAe.

Emocionalni genetski kod

Sadržajna obrada obojena emocionalnim nagnućima te bremenita prenošenjem (usađene ili/i nasljeđene percepcije) genetskog koda koji je Emocionalni genetski kod (EGK) nevidljiv ispod površine vidljivih kodova koji nam (ponekad) genetsku vezu i (često) emociju prema njoj javno te dugoročno skrivaju.

Naime, u tekstu Zakona izbjegnuta je tradicionalna sintagma (svojevrsan „javni poziv“) „razvoj nacionalnih strategija“ jer bi ista mogla polučiti znanje o neznanju sadržaja nacionalnih strategija i njihovih provedbi, poglavito kad je riječ o djelima korpusa INOZEMNA CROATICAe.

Singularitet identiteta ovdje Zakonu jamči dosljednu opredijeljenost za daljnje (samo)održanje genetskog koda, ali zakon ne osjeća opasnost od suženosti „emocija“ s obzirom na to da „emocije“ isključivo izražava prema korpusu DOMAĆA CROATICA, što u naravi nije emocija već redukcionistički racionalni stav (stav koji polučuje pitanje: Koji dio osobe (osobe bez cjelovite osobnosti) trebamo voljeti u osobi „racionalnog“ zakonodavca?).

CROATICA zaprema mnoštvo i jest živa i jest ono što je bila i jest ono što jest i jest ono što će, posljedično navedenome, živo i racionalno i iracionalno biti.

Kada i kako i koji dio Multipraktik sustava knjižničarstva (MSK) uporabiti vezano uz CROATICAU?

Stručan opis građe, a opis koji bi bio „više suverenistički“ (točnije – cjelovit), nije niti predviđen, kao niti razlučivanje ponuđene necjelovitosti od pretpostavljene (očekivane) cjelovitosti uz pomoć prosudbe (nužno domoljubne) povijesne distance. U suglasju znanja i emocija progovaraju stavovi s odlukama koji zaprimaju identitetske prostore koji se mogu definirati kroz općenite definicije, ali tek spoznatljive kroz intuitivan instinkt samoodržanja: prihvaćanja življenog emocionalnog genetskog koda (EGKa).

Sve vrste CROATICAE sad proizlaze iz naracije sadašnjosti, a koliko je naracija održiva, ovisit će o ishodu točne i zadovoljavajuće realizacije zahtjeva (istinitih) povijesnih silnica. Supostajanje mogućnosti realizacije cjelovite povijesne CROATICAE još se čini kao fikcionalna mogućnost (isključivo potencijalne) fikcionalne konkretizacije jer je naš emocionalni genetski kod (EGK) blizu nas, uz nas, do nas, pokraj nas, ali ga ne živimo te kao da u nama nije. Konsenzus o statusu i značaju CROATICAE ostao je fikcionalan (neprovediv/ nekonkretiziran), s obzirom na to da knjižničarstvo nije dobilo uporište (poticaj/ konkretne naputke) ni iz hrvatskih povijesnih znanosti, hrvatskih političkih znanosti, a niti iz hrvatskog jezikoslovlja.

Općeprihvaćeni samorazumljivi konsenzus življenog EGKa trebao bi iznjedrili održive definicije s obavezujućim značenjima.

S obzirom na to da zakon ima osjećaj za epohu, pretpostavka je kako mu ne bi bio (o)tuđ(iv) niti doživljaj cjelovite CROATICAE opisane na točan i zadovoljavajući način, a način koji zahtijeva (jedina moguća) povijesna silnica koja je (ponovno) iznjedrila nacionalnu državu Hrvata.

Za PREDCROATICU, također u MARC polju 008, nikad nećemo napisati kako je mjesto izdanja Hrvatska (u sadržaj potpolja 15-17 radije staviti VP – *various places*), niti kako je hrvatski jezik (u sadržaj potpolja 35-37 upisati radije kod za više jezika MiS): što ćemo učiniti ako nam je najdraži od svih (MARC) kodova nečitljiv i nigdje još zadan EGK koji prema „iracionalan“, jest kategorijalni etnički nacionalni kod?

Dijakronija nam omogućava praćenje stabilnosti EGK-a u svrhu potvrđivanja njegove kategorijalnosti u potki nacionalnog identiteta, a identiteta koji se često u sadržaju sinkronijski postavljenih vizura uvijek iznova propitkuje. Netko je dopustio „opće mnijenje“, prema kojemu se UZAJAMNOST sinkronijski („modernistički“) ukida, premda se dijakronijski („anakrono“) pretpostavlja. Kao da nam putem sinkronijske „sverazumljivosti“ taj netko (i zakonodavac?) želi ironično reći: tek kad se posljednji zapis sveukupne povijesne naracije upiše, moguće je upisati u stilu fikcionalnog početka kod za (suverenu) državu i kod za (suvereni) jezik.

Narativnost povijesnih silnica (koja uključuje i nadilazi pregršt znanja kronoloških povijesnih činjenica), omogućava nam u njima prepoznati trenutak odabira za samoodre-

đenje, za suverenističku (dijakronijski uvjetovanu) razvojnu koncepciju suprotiva ne-osviještenim nesuverenističkim (sinkronijski uvjetovanim) narativima koji „zarobljuju“ uspješno realiziranu povijesnu silnicu, a zajedno s njom i našu nacionalnu budućnost.

Suverenizam ne trpi „izlike“ poput, primjerice, upisivanja hrvatskog prezimena hrvatskog autora suvremene inozemne CROATICAe bez čitljivih hrvatskih dijakritika u izvornom prezimenu: jer globalistička „izlika“ znači kako smo i mi pristali na (prisilno) otuđenje, u cijelosti odbacivši kategorijalni etnički nacionalni kod, ovdje manifestiran kao EGK.

Tzv. „općeprihvaćena načela i kriteriji“ u suvremenim svjetskim interpretacijama izvrsnosti, već minoriziraju značaj nacionalnih knjižnica koje preoblikuju u „državne“, pri čemu je ključna multietnička (multinacionalna) država koja minorizira i zapostavlja dominantni ključni EGK: sljedeće razdoblje moguće će biti preoblikovanje „državnih knjižnica“ u „globalističke“ koje će, u cijelosti, onemogućiti i racionalno izlučiti iracionalni EGK.

Kako bi se navedeno preduhitriilo, treba redovito provoditi nacionalno osviještene precizne nacionalne evaluacije, valorizacije, akreditacije...; tek vremenitost kontinuiteta valorizacije te i valorizacija kontinuiteta (povijesna valorizacija periodizacije te i valorizacija povijesne periodizacije) koja uključuje detaljnu i sveobuhvatnu nacionalnu bibliografsku kontrolu [ovdje tematiziranu: svehrvatsku (HNBK)], daje uvid u stabilnost nacionalnih projekata ustanova nacionalnih država.

Tek potom je moguća europska (re)akreditacija, ali izričito pripremljena: koja je bremenita znanjima o hrvatskoj povijesnoj sudbini te koja posredno (zbog namjerne selektivnosti ili neznanja), neće raditi na suspenziji suverenističkih nacionalnih strategija u korist multinacionalnih – europskih te svjetskih – globalističkih.

Ali u diskursu nedorečene svijesti (osviještenosti) povijesnosti, sve što se su-nositelja povijesnosti dotiče, može u subjektivnoj sferi lako biti relativizirano, zbog čega je dobro i čak nužno posegnuti za dodatnim „tehničkim rekonstrukcijama identiteta“.

Multipraktik sustav knjižničarstva (MSK) tek treba poboljšati sve svoje funkcije premda ih prethodno, a vezano uz opsege i dosege nacionalnih sadržaja nije precizno definirao.

Uočimo citate o postmodernoj rekonstrukciji znanja, koja „mora biti sposobna za razlikovati živo/neživo“, iz pera hrvatskog sociologa i književnika (prijenosnika neznanstvenih/mitoloških iracionalnih pjesničkih intuicija i doživljaja) sveučilišnog profesora Ivana Rogić:

„...Život koji sanja nužni je uvjet reprodukcije tehničke subjektivnosti, dakle, i same tehnike, jer iz oniričke sfere tehničke subjektivnosti, posuđuje slike svoje savršenosti. Ali, u labirintu taj se život više ne može povezati s njegovim prirodnim pravom na opreku. On se reducira na „fosilno“ crpilište sna, što je već u slučaju nas današnjih znatno na djelu...“

Dopušteno nam je sanjati izvan instrumentalne sfere tehnicizma, izvan dosega granica života, odsanjati (doživjeti) dosljednu provedbu realiziranih povijesnih silnica, ali kao da nam nije dopušteno izaći iz labirinta samootuđenja, samoukinuća, samozaborava, susprezanja i zadržke intuitivnog znanja o EGK-u. Čini se, tek kad posljednji bibliografsko kataložni zapis (BKZ) o naraciji propale povijesne silnice ishlapi, moguće je ponovno upisati u stilu fikcionalnog početka suverenistički kod za državu i jezik: naraciju tekuće zadane uspješne povijesne silnice iznikle iz samoodređenja nacije; ali hoće li tada,

pri primjeni „općeprihvaćenih načela i kriterija“ te konačno od svih čimbenika države reflektivno prihvaćenog „fiktionalnog početka“, umjesto nacionalnih, ispred nas biti ponuđene – kao jedino mogući modeli postojanja i primjene – globalističke knjižnice?

Ako je naš MSK onaj koji upravo sad sanja umjesto nas, hoće li i za njega – kao sanjača te tumača naših snova – uskoro biti prekasno? Iz umjetničkih narativa fikcionalnosti EGK nam postavlja uvijek isto pitanje:

„Ako ikada Hrvati odluče (opredijeliti se za održiv razvoj te) izaći iz nezrelog samonametnutog neznanja neživog labirinta, labirinta bez dugoročne perspektive bremenitosti života životnosti: hoće li Hrvata kao nacije uopće biti ili će o Hrvatima (ponovno) promisljati i (različito te nepovoljno) pisati drugi?“

Članak II.

Imperativ nacionalne države. /

Čežnja za bibliografijom svih nacionalnih bibliografija. Dohodi uz pomoć Mistika čuvara nacionalne države (MČND). /

MSK u službi knjižničara Croaticae. Dodatak: KORIENSKA CROATICA. /

O MČNDima. Izgradnja čovjeka misleće državnosti. (Dodatak.)

(rujan 2019.)

Imperativ nacionalne države

U postkomunističkim državama koje nisu provele lustraciju (ovdje: lustraciju i od komunizma i od jugoslavenstva) bile su, jesu (i bit će) u čelništvima upravljačkim strukturama najutjecajnije politike koje formalno zastupaju, a sadržajno rastaču, opstruiraju, suspendiraju i ciljano ruše realizaciju suverenih nezavisnih nacionalnih država: ključne zahtjeve koje znače boljitak svima i pomak prema zreloj nacionalnoj opredijeljenosti – ne upućuju ni sebi niti drugima – pri čemu, u tim ciljanim odugovlačenjima/u ciljanom nepoticanju ili/i opstruiranju izvršavanja povijesnih zadataka, čimbenike i provoditelje nacionalnih strategija izvrgavaju ruglu, dok istodobno nacionalne države prokazuju kao neučinkovite i nedostojne: zbog čega nije moguć ni razvoj matične nacionalne države niti sadržajni i čisti odnosi s drugima (suradničkim nacionalnim državama) koji će podržati, učvrstiti i poticati boljitak svih nacionalnih država. Država ne smije ući u zamku nečinjenja povijesnih, a potrebnih strateških poteza/gesta (prema sebi i prema drugima) jer je cilj te zamke unaprijed prokazati ideju svake nacionalne države kao nesuvislu i nedostojnu sudbinskog povijesnog trenutka.

Čežnja za Bibliografijom svih nacionalnih bibliografija. Dohodi uz pomoć Mistika čuvara nacionalne države (MČND)

Učenačka znanstvena intelektualna elita nam je uručila svoja učenačka znanstvena djela i knjižničari ih opisujemo. Hrvatska bibliografija u Nizu A tek od 1992. godine

uključuje i knjige publicirane izvan Domovine (inozemna Croatica), zbog čega suverenistička izgradnja kroatističkih sadržaja počinje tek 1992. godine u državi Republika Hrvatska. Gradi se Hrvatska nacionalna bibliografija (HNB) koja, zbog sudbinskih događaja koji su određivali tijek hrvatske povijesti, nikad neće biti završena i iz razloga jer postoji objektivna mogućnost te se raritetna građa izgubljena u vihorima ratova i preseljena na razne kontinente naknadno uruči stožernim hrvatskim ustanovama. Još se čeka cjelovita Bibliografija habilitacija: obranjenih magistarskih znanstvenih radova, doktorskih disertacija i specijalističkih radova, a obranjenih na inozemnim i domaćim sveučilištima tijekom svih stoljeća učenjačke znanstvene kreativnosti Hrvata.

Sakupili smo brojne inkunabule, knjige, časopise, zbornike radova, razne publikacije i polupublikacije, ali ne i sve obranjene znanstvene radove koji su u određenim povijesnim trenucima Hrvata bili ključni pokazatelji živog hrvatskog intelektualnog organizma.

Hrvatskoj državi trebalo bi biti u interesu odrediti se pozitivno i objektivno prema čimbenicima učenjačke znanstvene intelektualne elite – koju sad predstavljaju samo oni talenti koji su imali sreću opstati u određenom povijesnom razdoblju, ali ne i svi talenti, primjerice koji su se zatekli na pogrešnom mjestu u teškom povijesnom trenutku te zauvijek nestali u vohoru rata ili odselili na druge kontinente, djelujući skriveni od činjenice hrvatstva (moguće i pod tuđinskim imenom). Bez kontinuiteta hrvatske intelektualne elite te bez kontinuiteta znanja o hrvatskoj intelektualnoj eliti, mi smo osuđeni na vrijednosnu prosudbu onih sustava koji su nam nametnuti kao relevantni, a koji su relevantnost temeljili i na negiranju svih hrvatskih identitetskih te suverenističkih odrednica.

Nacionalno osviještena intelektualna elita provodi nacionalne strategije uz pomoć precizno postavljenih uloga koje provode nacionalni stratezi – *Tko radi? Sto radi? Kako radi?* Međutim, bez cjelokupnog i preciznog znanja o istinoljubivoj relevantnoj (neovisnoj, cjelovitoj, suverenističkoj) regulatornoj vrijednosnoj prosudbi, mnogi stratezi unutar svojih strateških uloga mogu biti pogrešan izbor. Opstojnost nacije jamče, sportskim riječima opisano – najbolji izbornici sa svojim najboljim igračima, pri čemu u razradbi te provedbi nacionalnih strategija, „sportska sreća“ ne igra nikakvu ulogu, a zbroj potrebnih znanja i karaktera, prosuđuje i dosuđuje sve.

Dok opisujemo hrvatsku neotuđivu duhovnu jezičnu sastavnicu, uočavamo kako opisujemo hrvatsku glagoljicu, ali je još ne možemo i prepisati jer ne postoji knjižničarski program u kojem bi je mogli prepisivati: te glagoljicu glagoljicom i – ispisivati. Istodobno, opisujemo djela pisana *korienskim* pravopisom, ali ih još ne doživljavamo kao ponudenu mogućnost izbora proučavanja/poučavanja te ispisivanja: premda u Europi imamo primjer Norvežana koji uče, čitaju, pišu i ravnopravnima predstavljaju dva oblika norveškog standarda. Dva su člana norveškog makrojezika (nor): staronorveški knjiškonorveški (nob) Bokmål (eng. Book Language) i suvremeni novonorveški (nno), Nynorsk (eng. New Norwegian).

Bez slobode uočavanja, ispisivanja, učenja, predstavljanja, vrednovanja te zakonske podrške matičnih jezika/matičnih pisama/matičnih pravopisa, nije moguća sloboda nacija. Još se čekaju u sadržaju Hrvatske nacionalne bibliografije (HNB) zasebne integralne bibliografije (nizovi) spoznatih hrvatskih djela pisanih hrvatskom glagoljicom te djela pisanih hrvatskim *korienskim* pravopisom. Ali svaka bibliografija je ili direktno ili indirektno vezana uz uvriježene akademske nastavne kanone/nastavni *curriculum* uputnik, koji predstavlja općeprihvaćeni vrijednosni sustav (akademski diskurs) koji su

–ovdje iznjedrile poželjne politički kompromisno nepročišćene interpretacije ideologa nacije, ali ne i uključena suma znanja neovisnih nacionalno superiornijih Mistika čuvara nacionalne državnosti (MČND-a).

MSK u službi knjižničara Croaticae. Dodatak: KORIENSKA CROATICA.

Kritike vezano uz prethodni prvi članak (nepubliciran, ali čitljiv u sadržaju ACADEMIA EDU): uz sadržaj o *Multipraktik sustav knjižničarstva u službi knjižničara Croaticae*: odnose se na nemogućnost upisivanja koda za hrvatski jezik 041\$ahrv u djelima PRED-CROATICAe (PreCRO), a djelima koja su čitljivo pisana hrvatskim jezikom. Hrvatski jezik ne postoji izvan činjenice hrvatske države i od nje je neotuđiv. Knjige pisane *korienskim* pravopisom u Trojednoj Kraljevini Hrvatska, Slavonija i Dalmacija (1868. – 1918.) te pisane tijekom bilo kojeg povijesnog razdoblja bilo gdje u svijetu, samo formalno vezemo uz MARC polje 041\$a, ali sadržajno, umjesto koda za jezik *hrv* upisujemo riječ *KORIENSKI*: 041\$a KORIENSKI. Što jest dodatna nova podjela korpusa CROATICAe naziva: KORIENSKA CROATICA (KorCRO). Uz drukčiji (upravo opisani) sadržaj unutar 041, ostaje uvijek isti samorazumljivi 042 Croatica (osobno riječ Croatica pišem početnim velikim slovom – i iz osjećaja poštovanja, ali takva praksa u RH nije uvriježena), dok će MARC polje 044 uvijek stajati u relaciji prema činjenici Države: stoga polje 044 u BKZu KORIENSKA CROATICAe (KorCRO) iz Trojedinice nećemo pisati, dok ćemo polje 044 u djelima KORIENSKA CROATICAe (KorCRO) nastale unutar korpusa ČISTA CROATICAe (ČisCRO) i KRNJJA ČISTA CROATICAe (KrČisCRO) te i korpusa suvremene SUCROATICAe (SuCRO) pisati kako je u prethodnom eseju – skici propisano.

Uvođenje novog sadržaja u knjižničarstvo nije moguće bez konkretnih i čistih naputaka iz jezikoslovlja, bez filoloških rasprava, bez leksikografije. Ali kad jezikoslovlje šuti – knjižničarstvo trpi, primjenjujući pogrešna rješenja. Mi imamo kod za hrvatski jezik, ali ne i za *korienski* pravopis, jer ne postoji politička volja (kao što postoji u Norveškoj) ustoličiti dvoznačje (dva oblika nacionalnog jezičnog standarda) koje bi spoznajno obogatilo i hrvatsku jezičnu zajednicu i hrvatsku svezremensku duhovnu zajednicu – Duhovnu Hrvatsku.

KORIENSKA CROATICA je dio popudbine Hrvata koju prepoznaju mistici čuvari nacionalne državnosti (MČND-i) te nam je iskreno i predano preporučuju.

Međutim, mnogi od njih nam u tom sadržaju „ekskluzivnosti“ ponude – *korienski* tekst nude u pogrešnom kontekstu vežući mogućnost *korienske* „ekskluzive“ uz povijesne osobnosti i događaje koji takvu „ekskluzivu“ politički progone kao nepoželjnu jer je vežu isključivo uz (povijesnog razdoblja NDH) negativan predznak.

Mi još društveno ili živimo hrvatski tuđmanizam (bezpravaštvo, bezsteklišтво, bezstarčevičanstvo) ili trpimo hrvatsku detuđmanizaciju (ili bezhrvatskadržavnost sa svrhom negiranja svake ideje te realizacije hrvatske državnosti ili bezneovisnahrvatskadržavnost sa svrhom nekritičkog glorificiranja čelnštva i politike NDH:: što jesu stavovi ideološki suprostavljeni, ali u realnoj političkoj RH praksi često interesno u simbiozi). Sraz i suma sveukupnih politika (tuđmanizma i detuđmanizama) omogućio je još niz dodatnih -bez: bezempatičnost (uz sudbine hrvatskih branitelja, ovršenih, blokiranih...), bezintelektualizam, bezdemografija, bezMČND-i i dr. Hrvatski posttuđmanizam koji se

neće baviti ni tuđmanizmom niti detuđmanizacijama još nije moguće, a dok hrvatski posttuđmanizam nije moguće, „nije moguće“ ni uočeni (a rijedak) hrvatski posttuđmanizam unutar usporednog tuđmanizma koji piše *korienskim* pravopisom. Jezik/pismo/pravopis kao organske i nerastavljive poveznice u zajedništvu nacije, najživlje i trajno svjedoče održivost nacije. Društvene strukture vlasti onemogućuju pluranošću koja bi uključivala ideju sveobuhvatne, cjelovite i čiste državotvornosti: što jest apsurd zahtjeva u već realiziranoj sadašnjoj povijesnoj silnici – koja jest realizirana država Hrvata. Kad učenjačka znanstvena zajednica šuti i ne daje konkretne naputke, tad nam preostaje slušati naputke MISTIKA ČUVARA NACIONALNE DRŽAVE (MČND). Jezik je Božji dar – govori i piše MČND, uvijek u mislima vezan uz sudbinu materinjeg jezika. MČND-i često citiraju Chateaubrianda koji je pisao o različitim nacijama te citiraju njegovo motrište o nastanku nacije i nacionalnih jezika.

O MČNDima. Izgradnja čovjeka misleće državnosti.

Tko su MČNDi?

Kod sv. Augustina usvajamo *Scientiae* i *Sapientiae* koji su i u danas u našoj kroatističkoj suvremenosti vodiči svakom mistiku nacionalne države: mistici nam, uz njihovu pomoć, rasvjetljaju arhetipe koje je Znanje i Mudrost Boga majčinsko-očinski implementirala u odvijanje povijesti svijeta. Mistik – čuvar nacionalne države, kreće se unutar povijesne topike kao Božji sumislilac i sustvoritelj – nacionalnog bića. Exemplum (Paradigma) jest uključena povijest kao zalag istine, jest duhovni prostor MČND-a, koji primjenjuje i figure-slike (Imago) primjera iz povijesti, poglavito mitologije herojskih mitova. Mistici se međusobno prepoznaju, čitaju i citiraju. Primjerice, Mate Marčinko je citirao Josipa Joška Pečarića, a njegove citate citirao – ne izvorne, već uvijek principijelno prepisane *korienskim* pravopisom.

Pjesnik Mate Marčinko preživio je i Bleiburg i Križni put te razumije patničko mučeničko povijesno iskustvo.

Akademik Josip Joško Pečarić rođen je u Zaljevu hrvatskih svetaca (povijesna i pravaška Crvena Hrvatska) te osjeća bol povijesnog gubitka pridjeva hrvatski u današnjem krnjem vanjskopolitičkom opisu Zaljeva (još nedavne 1944. god. Boka kotorska je bila teritorij međudržavno priznate NDH, a danas je teritorij države Crna Gora).

Mistici, kroz iskustvo vlastite patnje, detektiraju i razumiju svaku patnju duše lišene cjelovitosti te duše nasilno uvedene u stanje otuđenja. Mistici su Čuvari jer su oni odgovor na pitanje: „Tko čuva čuvare (Države)?“.

Što rade MČND-i?

...Ukazuju na medijske manipulacije, laži i na povijesne zablude te nas oslobađaju povijesnih zabluda u svrhu očuvanja nacionalne samobitnosti. Kratkotrajni rodoljubni romantizam pretaču u dugotrajni nacionalni romantizam. Izgrađeni su i potpuni intelektualci s izgrađenim kriterijima spremni na preispitivanje svojih stavova. Antikolonijalisti su svoje države. Zalažu se za probitak svoje nacije te strepe nad opstankom države. Ukazuju na nedostatak temeljnih nacionalnih interesa. Vizionari su koji čuvaju interese svoje države. Ukazuju te pokušavaju spriječiti odnarođivanje, a raduju se vizijama svojeg pučanstva. Podržavaju slobodoljublje. Brinu za očuvanje nacionalnog suvereniteta.

Zanima ih svaka kritička povijesna prosudba. Uronjeni su u povijesno mišljenje. Zahvaćaju povijesne topike. Zahvaćaju tkivo nacionalne samobitnosti. Iščitavaju naslove poput POVIJEST SVIJETA. Podržavaju jezikoslovlje, povijesne znanosti, slušaju usmene predaje, čitaju legende/mitove te otkrivaju i razotkrivaju sve slojeve sučitateljima. Opisuju, detektiraju, razlučuju, analiziraju, deduktivno opisuju i svojim zaključcima daju konkretne naputke koje bi trebalo slijediti pri realizaciji nacionalnih strategija. Ukazuju na uspješne strategije društvenog i ekonomskog napretka, pri čemu ističu kako je materijalni aspekt tek nadogradnja.

Ističu kako treba reanimirati obitelj, brak, župnu zajednicu, vjersku zajednicu: sve obiteljske i društvene kohezivne vrednote: jer biti bez jednog od navedenog – drugo isključuje. Uočavaju političko nastajanje nacije koje možemo nazvati etnogenezom.

Ističu kako se duhovne i nadnaravne vrednote ne smiju nijekati ili zatirati u korist favoriziranja prirodnih posebice materijalnih vrednota. Upućuje na strukturu i hijerarhiju društvenih vrednota. Ističu kako su sva strateška pitanja koja su sročena na točan i zadovoljavajući način – ujedno i odgovori, a istodobno i razvojna pitanja: jer žive misaoni prijelaz iz stanja pitanja u stanje odgovora. Vrijednosne odrednice puka: sloboda, istina, samoodređenje, samobitnost, čitaju kao BITAK NACIJE, s obzirom na to da je država kao realni, objektivni duh nacije, i moralna i pravna zajednica. Upozoravaju na opasna stanja vrijednosne anarhije: uočavaju svaki atak na nacionalno biće koji uzrokuje demografski slom, iseljavanje, izostanak demostrategije. Provode test nacionalne vitalnosti. Ukazuju nam na neprijatelje, na sve koji nam duguju ispriku/ratnu odštetu, na sve koji nam ukidaju pravo na život i nacionalnu državu (tzv. „unpeople pučanstva – pučanstva za odstrel“, prema Marcu Curtisu). Apeliraju na nacionalno jedinstvo. Prenositelji su usmene predaje u kojoj živo egzistira memorija drevnih pučanstava. Aktivno sudjeluju pri ustanovljenju nacionalne individualnosti i nacionalne kulturne samobitnosti. Ističu kako je ključna teritorijalna cjelovitost i nacionalno jedinstvo. Eksperti su, znalci, autoriteti, vlasnici neotuđivih duhovnih znanja. Promišljaju te prenose Iskustvo Sudbine. Djeluju *pro domo*. Savjetuju uskladitelja Državnika. Upućuju kako spriječiti razhrvaćivanje, te teror postojećih a „bizantinaca po duhu, podrepa po ustrojstvu svoga bića, sluga po vokaciji, slavoserba“. Esejisti su, kolumnisti i publicisti koji su prošli iskustvo Sudbine. Ukazuju na ugroze totalitarizama koji ne provode već zlorabe ideju nacije, na opasnost globalizama koji ruše ideju nacije, na ugroze svih ateističkih, nereligioznih, antireligioznih pokreta. Pišu znalačke knjige koje opisuju/interpretiraju te ocjenjuju kroz uopćeno individualno (patničko) iskustvo Sudbinu cijele nacije. I sebi i nama tumače svoj mistični doživljaj Hrvatske, koji u svojoj duši uvijek vjerno, kao vjerni čuvari Domo-vine, čuvaju. Ukazuju kako neprepoznavanje pogrešnih nametnutih ideologema, znači neprepoznavanje ugroza koje nam prijete i koje su nas, naposljetku, i zaskočile u obliku krvave agresije na teritorij RH. Pišu o historiografskim ideologemima te i prokazuju historiografske ideologeme. Ruše postulate propalog jugoslavenskog integralizma. Ističu kako Hrvati ne sudjeluju u povijesnoj nostalgiji za tuđim ozemljem, već uvijek samo za svojim povijesnim pripadajućim (im).

Zahtijevaju samopoštovanje nacije. Osuđuju pljačku i omalovažavanje te prešućivanje hrvatske supstance. Čuvari su hrvatske slobode i državnosti. Ukazuju na temelje nacionalne duhovne izgradnje. Ukazuju kako brisanju uspomena na stoljećima hrvatske patničke prošlosti treba suprotstaviti bogatstvo pamćenja. Znaju osjećajno rastumačiti

pojam žrtvoslovlje. Ukazuju kako prepoznati „kukavičje jaje“ te žele spriječiti slabosti sustava prema „kukavičjim jajima“. Osjećaju patnju zbog izgubljenog zavičaja. Čuvari su probitka i opstanka nacije. Ukazuju na antinomiju plodnost/stvaranje i neplodnost/nekreativnost. Oblikuju duhovnu zbilju. Potiču hrvatsku samosvijest. Prijenosnici su. Pišu, ispisuju i rišu hrvatski spomenar. Tumači su ideja i ideala. Zahtijevaju intelektualni napor za realizirati nacionalnu državu. Nastoje spriječiti svaki otpor protiv nacionalne države. Ideolozi su kršćanskog nacionalizma. Zastupaju opće nacionalno dobro i nacionalne strateške interese. Primjerom pokazuju kako protiv laži, kleveta treba govoriti i žarom argumenata i emocijama duše. Ukazuju kad nije dopustiv nedostatak temeljnih nacionalnih interesa. Povezuju noseće nacionalne kulturne čimbenike. Imaju osjet povijesnog iskustva. Upućuju nas čitati sve mistike MČND-a. Predstavljaju Popudbinu Hrvata...

Itd...itd...itd...itd...

Kako rade MČND-i?

Pri suhoparnom učenju kronoloških podataka/činjenica, čak i kad uočimo povijesni tekst i kontekst, nedostaje ostrašćena, emocionalno obojena interpretacija, kojoj poticaj daje naš EMOCIONALNI GENSKI KOD (EGK) koji će nas privezati uz tkivo teksta i konteksta i kroz koji ćemo se povijesno realizirati: bit ćemo ono što jesmo, njegov integralni, neodvojiv, srašćen dio. Imperativ je MČND-a: rastimo zajedno s prokljalom državom jer - evo je: ona jest CROATIA REDIVIVA! Organizirani intenzivniji stupanj rodoljubnih i domoljubnih emocija su nacionalističke/nacionalne emocije, čije je vezivno tkivo nazočan EGK.

Nacionalni sustav se stvara, strateški definira te prilagođava izgrađenoj savršenoj viziji koja obuhvaća cjelokupno kulturno pamćenje, baštinu, u svim akademskim strukama i znanjima potvrđeni nacionalni identitet. Nužno je strateško suvereno kretanje u nacionalnim znanjima te donošenje strateških odluka vezano uz sumu znanja, a ne nasumičnih pretpostavki ili/i pojedinačne intuicije ili/i arbitrarnih cjenkajućih političkih dogovora. Zar uopće može/smije biti autoriteta izvan etablirane učenjačke znanstvene zajednice koja propisuje akademske nacionalne kanone/nastavni *curriculum* uputnik – ovdje: akademske zajednice koja legitimnost crpi i iz ovisnosti o naslijeđenim/zatečenim te stečenim brojnim sadržajno-značenjski nepročišćenim političkim autoritetima?

MČND-i drže kako je nužan školski predmet Domoljubni odgoj ili Odgoj za domoljublje. Drže kako još treba raspravljati o sadržajima znanja koji su priprema (propedeutika) za osvjedočene domoljube i hrvatoljube:...Hrvatski jezik s nacionalna književnost. Hrvatska povijest s Povijesnim hrvatskim državnim pravom. Hrvatski zemljopis s Hrvatskim prirodoslovljem. Vjeronauk s umjetnostima koje tematiziraju/izvode/prikazuju vjerske sadržaje... Kako odgojiti predstavljače i zagovornike Hrvatskog zavjetnog križa i slavne Hrvatske? Zar se čovjekoljublje i domoljublje i bogoljublje mogu uvesti kao detaljno bibliografski razrađene tematske cjeline unutar školskog predmeta Domoljubni odgoj? Zar je moguće odgojiti državotvornu mladež buduću državotvornu intelektualnu elitu?

Nacionalnu strategiju mogu zaokružiti samo znalci eksperti, nacionalni stratezi, MČND-i jer znaju odgovor na pitanje – TKO jest Hrvatska. Učenjaci-znanstvenici tvrde kako isto znaju (istim "sredstvima" spoznaju), ali njihovi odgovori nemaju ni izvor niti

ušće u navedenom pitanju iz kojeg sve izvire i u kojeg utječe sveukupno znanje MČND-a. Učenjak-znanstvenik u svojem znanstvenom članku/radu daje odgovore na pitanje – ŠTO jest Hrvatska i KAKVA jest Hrvatska; Hrvatska jest država i Hrvatska jest suverena i slobodna država. U svrhu samorealizacije Hrvatske – stratezi koji je grade i potiču njezin održiv razvoj moraju još preciznije i permanentno ukazivati: TKO jest Hrvatska. U razdobljima povijesti Hrvata (nerealizirane državnosti) bila je Mučenička Hrvatska, Duhovna Hrvatska...

Jesmo li se, utemeljenjem države te nedavnom obranom od agresora osvajača, odrekli potrage za cjelovitim bibliografijama/znanjima Duhovne Hrvatske i Mučeničke Hrvatske? Mlađim naraštajima koji su rođeni u RH, Država RH duguje ispriku što je iz sadržaja Države isključila Domoljubni odgoj koji bi učio /podučavao – TKO HRVATSKA JEST. Za sve koji su svladali akademska nacionalna kanonska obvezna školska gradiva (prema *curriculum* uputniku), nužno je ponuditi bibliografiju djela koja se moraju pročitati kako bi se stekao uvid eksperta, znalca, DUHOVNIKA MISTIKA ČUVARA, koji će dograđivati nacionalne strategije i jamčiti činjenicu održivog razvoja. Izazov je u nedorečenostima subjektiviteta: krećemo u potragu za idealnom bibliografijom koja se nikad neće moći ispisati/zaokružiti/definirati/zaključiti jer je povijest (pojedinačne i opće) sudbine Hrvata složenija nego što slutimo. Provedba nacionalne strategije nije moguća bez izgrađenih profila mistika-čuvara nacionalne državnosti.

Opasno je provedbu nacionalne strategije uručiti u ruke isključivo političarima s učenicima znanstvenicima: oni će stvoriti znanje, ali bez znanja o korijenu/ podrijetlu znanja, jer lakoća kojom oni ulaze u samozaborav i u zaborav korijena/podrijetla znanja, najveća je opasnost za cjelovitu, sustavnu i dosljednu provedbu dogovorenih zadanih nacionalnih strategija. Najčešće i najizvrsniji suputnik (supatnik) učenjak znanstvenik zna: Bog postoji – ali često putem zaboravlja tko jest Bog u koga vjeruje te zaboravlja tko jest (a isti jest) – Bog u kojeg treba vjerovati njegov suputnik (supatnik) od kojeg se konkurentski natjecateljski elitistički statusno odmiče te ograđuje – na zajedničkom putu prema Vječnosti.

MČND-i se u svojim predavanjima referiraju na akademska nacionalna kanonska znanja / Curriculum uputnike u kojima se suvereno kreću – primjerice, povijesna, ali u strasti evociranja, sumiranja, sažimanja iz njih progovara Spoznaja koja (*in modo interpretandi*) baca novo svjetlo na staru istinu. MČND-i su istinoljubivi i skloni idealizaciji, ali najbliže su rješenju koji je imperativ svake provedbe nacionalne strategije: ODRŽIVOSTI.

Cilj je održiv razvoj nacionalne države u čijim temeljima su sve vrline zadane i kroz tradicionalna religiozna vjerovanja nacije i kroz civilizacijski izgrađen sustav vrednota nacije. Kad nacionalna država nije realizirana, ne znači kako ne diše. Njeno disanje oslušuju mistici-čuvari koji je ispisuju kroz svoje knjige eseja, memoare, pjesme, slike Vječnosti koju tek treba zaslužiti (slika zvonjave je slika Uskrsle Crkve – Crkve Uskrsloga) koju si – ovdje nazočan – čuo kad zvoni /označava /signira umiranje, ali ne i rađanje). Mistici – čuvari traže početna znanja i dodatna znanja pri čemu su najslabiji u vrijednosnoj prosudbi realiteta (skloni idealizaciji) a najjači u sveobuhvaćanju. Mistici – čuvari su uvijek u potrazi za idealnom nacionalnom bibliografijom. Vrsni su u INTERPRETATIO CHRISTIANA: kreću od Biblije (čiji sadržaji su sad unutar neobaveznih školskih predmeta te fragmentarno unutar tematika i motiva književnosti, umjetnosti i dr.).

Još u brojnim tekstovima čitamo komentare medijski eksponiranih doktora povijesnih znanosti: kako su za njih irelevantne prosudbe povjesničara – amatera, a matematičara akademika HAZU-a: što je uvredljiva konstatacija za svaku naciju koja bi morala znati koliki je značaj „amatera“ (često izvrsnih stručnjaka u svojem učenjačkom znanstvenom području) koji, ostrašćeni unutrašnjim zanosima, ostrašćeno prosuđuju, pipajući bilo EMOCIONALNOG GENETSKOG KODA. Svi nezadovoljni kapacitetom znanstvenih prosudbi „pravog“ povjesničara, ne možemo biti najviše uvrijeđeni „lošim ocjenama“ koje je dodijelio matematičaru akademiku HAZU-a: jer najviše vrijeđa pojmovna/spoznajna – očita insuficijentnost šutljive znanstvene zajednice: uvredljivo je kako „pravi“ nije uočio nužnost postojanja fenomena MČND-a.

Uvredljivo jest STANJE DRŽAVE BEZ RJEČITOSTI (bezrječitost), koja ne potiče stvaranje boljeg opisa od paušalne ocjene „povjesničar – amater“... Naime, intelektualni misaoni repertoar doktora povijesti znanosti omogućava istome skovati dobronamjernu sintagmu, pojam pozitivnog značenja MČND-a: ali on ne osjeća/ ne čuje/ ne detektira svoj EGK, niti svoje konkretno usidrenje unutar realizirane povijesne silnice – HRVATSKA DRŽAVA. Država je već trebala ispisati sintagmu MČND-a kao onu koja će fenomenološki ukazati zbog čega bi se MČND „usudio“ suvereno i prirodno kretati u bilo čijem učenjačkom znanstvenom području. Akademik J. Pečarić, kao svjetski učenjak, znanstvenik, matematičar i kao nacionalni mistik-čuvar, znalac, ekspert, poželjan je za nacionalnog stratega države, zbog čega se i njegova usporedna karijera može definirati kao karijera povjesničara Mistika čuvara nacionalne državnosti.

Uska specijalistička znanja ne razumiju postulat širine zahvaćanja nacionalnog stratega državnosti. MČND zbraja iskustva povijesne patnje/gubitka, instinkt samoodržanja, intuiciju stratega, podršku svojeg EGK-a uz sva pretpostavljena uključena obligatna (primarna, obvezna) i dodatna (sekundarna, preporučena) akademska znanja.

Domoljubni odgoj mladeži pokriva bi brojna postojeća i usavršavajuća znanja, ali svakako znanje o Popudbini Hrvata bilo bi uključeno.

Knjižničari su dužni svojim detaljnim opisima u sadržaju bibliografsko kataložnih zapisa detaljno obrađivati nacionalnu građu, detaljnim razrađenim klasifikacijama klasificirati nacionalne sadržaje/nacionalna znanja, a detaljnim nacionalnim bibliografijama upotpunjavati nacionalna znanja/znanja nacije.

Paucis via cognita veri est. Među tim malobrojnim su MČND-i.

Dodatak

Trajni mir nije moguć bez istine, a poglavito ne bez cjelovite povijesne istine. Noviji intervju na web stranicama ISS OSLO, nudi nam lik i djelo sredovječnog palestinskog doktora političkih znanosti koji opisuje svoje pozitivno iskustvo – doprinos mirovnom rješavanju palestinsko-izraelskog sukoba, sudjelujući u mirovnoj debati *Shalom-Salam Project* u sadržaju ISS OSLO, krajem devedesetih godina prošloga stoljeća.

Osobno sam nazočila višednevnoj debati iste tematike nekoliko godina ranije (tijekom obrambenog braniteljskog Domovinskog rata u RH) u istim prostorima ISS OSLO-a: u pozivu za sudjelovanje SVIMA bilo je istaknuto kako se radi o tradicionalnoj debati ISS Oslo-a, koju se, iz godine u godinu, nasljeđuje (pretpostavljeno: do trenutka kad više ne će biti potrebna), a nasljeđuju je – svi.

Mirovna istina ne počinje od pojedinačnog izdvojenog osobnog iskustva: uklopljena je u kontinuitet i svrhovitost obuhvaćanja cjelovitosti nadosobnog povijesnog iskustva koji usisava i sažimlje sva osobna iskustva. Navedeni ambiciozni doktor je očito pragmatičan znanstvenik mirotvorstva, ali nikad neće biti svakoj naciji nužno potreban – lucidan mistik čuvar nacionalne državnosti.

Nijedna pobjeda, uključujući mirovnu pobjedu, koja jest ostvarenje povijesnih težnji, nije moguća bez velikodušnosti sljedbenika povijesne istine koji skromno, samozatajno, samoprijegorno i velikodušno, povijesnu istinu zahvaćaju u cijelosti, podređujući se isključivo njoj i s njom se sudbinski poistovjećujući.

MČND će osvijestiti svoju ulogu u povijesti nacije: sebe neće precjenjivati, neće isticati sebe kao superiornijeg: skromnost im nikad nije lažna kao ni rijetka samohvala: njihova samopohvala (sebe – za primjer – dati) su naputci (svima nama), ali nikad nisu samodopadna slika Narcisa u zrcalu.

Tomislav PUPIC, dipl. socijalni radnik
Kordinator Stručnoga tima za nasilje i trgovinu ljudima
Centar za socijalni rad Grada Mostara, Mostar

Nasilje nad djecom – razlike između teorije i prakse

Rad tematizira kršenje temeljnih prava djece u Bosni i Hercegovini, kroz prizmu nasilja u obitelji, tzv. vršnjačkog nasilja, te *cyber* nasilja, kao novoga oblika nasilja nad djecom, a sve na temelju članka 19. Konvencije o pravima djeteta. (Konvenciju je usvojila Glavna skupština Ujedinjenih naroda, 20. studenoga 1989. godine)

Rad pokušava pojasniti oblike nasilja nad djecom, posljedice koje nasilja ostavlja na djeci te s kojim se problemima i poteškoćama, gotovo svakodnevno, susreću stručni djelatnici centara za socijalni rad.

Iz perspektive aktualnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini, provedbenih propisa te iskustva socijalnih radnika, iznosi se problematika položaja i prava djece, posebice one koja su izravno ili neizravno izložena nasilju, bilo u obitelji, bilo u nekom drugom okruženju.

Naglašava se stalno i sustavno kršenje svih temeljnih prava koja djeca imaju, kao i veliko neslaganje zakonodavstva i prakse, po tom pitanju, u svakodnevnom radu.

Pokušat ću pojasniti društvene okvire za pojavu nasilja, međugeneracijski prijenos nasilja u obitelji, kao i ciklus nasilja.

Ključne riječi: djeca, nasilje, zakonodavstvo, praksa, međugeneracijski prijenos, ciklus nasilja.

Name:

Tomislav PupiĆ, social worker, coordinator Expert group for violence and human trafficking

Paper title:

VIOLENCE OVER CHILDREN – THE DIFFERENCES BETWEEN THEORIE AND PRAXIS

Institution:

Center for social work of city Mostar, Mostar

This paper is focused on breaking children's rights in Bosnia and Herzegovina, through domestic violence, bullying, cyber violence as a new form of violence over children, all based on article 19. Convention on the Rights of the Child (UN General Assembly 20.11.1898.)

Paper tries to clarify the forms of child abuse, consequences of that abuse, problems and difficulties that social workers come across almost every day.

From the perspective of the actual Government in Bosnia and Herzegovina, actual laws, experiences of social workers I bring out the problems of children rights, especially those who suffered some form of violence.

I emphasize constant and systematic breaking all of children's rights and in everyday praxis divergence of laws and practice, on this matter.

I will try to explain social frames on appearance of violence, intergenerational transfer of domestic violence and a cycle of violence.

Key words: children, violence, laws, praxis, intergenerational transfer, cycle of violence

NASILJE NAD DJECOM – RAZLIKE IZMEĐU TEORIJE I PRAKSE

Konvencija o pravima djeteta usvojena na zasjedanju Opće skupštine UN-a 1989. godine, definirala je dijete kao *svaku osobu mlađu od 18 godina, osim ako se zakonom koji se primjenjuje na dijete, granica punoljetnosti ne odredi ranije.*

Dijete u obitelji ima pravo na zaštitu od svih oblika nasilja, zloporabe, zlostavljanja i zanemarivanja (članak 127. *Obiteljskog zakona Federacije BiH, Službene novine FBiH broj 35/05*).

Roditelji su dužni čuvati dijete, zadovoljavati njegove normalne potrebe i štiti ga od svih oblika poroka: droge, alkohola, skitnje, razbojništva, krađe, prostitucije, prosjačenja, kao i svih oblika maloljetničke delinkvencije te nasilja, ozljede, ekonomske eksploatacije, seksualne zloporabe i svih drugih asocijalnih pojava (članak 134. stavak 2., *Obiteljski zakon Federacije BiH, Službene novine FBiH broj 35/05*).

Država Bosna i Hercegovina ratificirala je Konvenciju o pravima djeteta iz 1989. godine te tim činom preuzela obvezu zaštite i skrbi za svako dijete ponaosob, jer članak 19., točka 1., navedene Konvencije jasno kaže:

Države potpisnice preuzet će sve odgovarajuće zakonske, upravne, društvene i obrazovne mjere kako bi se dijete zaštitilo od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, ozljede ili zlostavljanja, zanemarivanja ili nemarnog postupka, zloporabe ili eksploatacije, uključujući i seksualno zlostavljanje, dok je na brizi roditelja, zakonskih staratelja ili bilo koje druge osobe koja se brine o djetetu.

Društveni okviri za pojavu nasilja

Ako nasilno ponašanje neke osobe razumijevamo kao zloporabu moći u nekom odnosu, u cilju zadovoljenja svojih potreba ili pokušaja liječenja nekih svojih osobnih frustracija, bez obzira na potrebe osobe s kojom se te njezine potrebe i frustracije poklapaju ili su u sukobu, možemo zaključiti da je proces socijalizacije zakazao, u nekom ili nekim stadijima:

– tijekom primarne socijalizacije:

1. osoba uči po modelu ponašanja, usvaja obrasce nasilnih ponašanja
2. temeljne potrebe osobe za sigurnošću, moći i povjerenjem su narušene odgoj-

nim postupcima i/ili nasilnim iskustvima (*Edita Ostojić, Etika moći, LILIT1, Zenica 2009. godine*).

Često, na predavanjima koja organiziraju škole za starije razrede, navodim kao primjer animirani film *Tom i Jerry* u kojemu mali, nejak miš Jerry zlostavlja, maltretira i pravi smicalice Tomu, velikom mačku. U stvarnom i realnom životu, uvijek onaj koji ima moć, koji ima mogućnost izbora rješavanja problema i mogućeg konflikta, taj, u pravilu, zlostavlja i čini nasilje nad onim koji je manji i slabiji, u svakome smislu.

Nerijetko, u sportu, na filmu, prosječni gledatelj je na strani slabijeg, gotovo uvijek navija da slabiji, na koncu, pobijedi jačega. U životu to, gotovo nikada, nije tako. U svakodnevnom radu čujemo od rodbine, od susjeda, ponekad i od stručnjaka: *to je zaslužila/o, da je više slušala/o to se ne bi dogodilo, zašto nije gledala/o ranije s kim će živjeti...*

Nestaje ona potreba za navijanjem za slabije, nestaje želja da se pomogne slabijem, postoji samo potreba nemiješanja u tuđe probleme.

Kada svi ljudi ili barem značajna većina, shvati da je problem nasilja u obitelji, poglavito nasilja nad djecom, društveni problem, a ne osobni problem ili problem „četiri zida“, moći ćemo govoriti o kvalitetnoj prevenciji nasilja u obitelji, moći ćemo reći da je društvo spremno ući u borbu s tim problemom, i na njega odgovoriti stručno, kvalitetno i učinkovito.

– tijekom sekundarne socijalizacije

1) osoba je usvojila vrijednosti, norme i zakone grupa i sub-grupa, kojima pripada, a koji omogućavaju i stimuliraju nasilno ponašanje. (*Edita Ostojić, Etika moći, LILIT1, Zenica 2009. godine*)

Zajedničko za sve vrste nasilja su:

– mehanizmi djelovanja

– posljedice koje ostavlja na žrtvu

Posljedice nasilja nad djecom

Psihološki procesi i posljedice zlostavljanja u djetinjstvu:

– poricanje zlostavljanja

– disocijativne reakcije i stanja – strategija obrane u situaciji kada doživljavaju zlostavljanje i od sjećanja na njega

– multipli poremećaj osobnosti – počinju stvarati odvojene osobnosti s posebnim imenima, različitim psihičkim funkcijama i vlastitim osjećanjima

– samooptuživanje – vjeruje kako doživljava zlostavljanje zato što je ono osobno loše – strategija: a) da održi nadu i osjećaj smisla: znači, njegovi roditelji su dobri, b) zadržuje kakav-takav osjećaj kontrole: „ako je ono osobno loše – kada bi se potrudio/la i bilo/la bolji/a, zlostavljanje bi prestalo“

– osjećaji bijesa i maštanja o osveti – zbunjuju ih i učvršćuju ih u uvjerenju da su loša

– kognitivne smetnje: samooptuživanje, nepovoljno mišljenje o sebi, svijetu i drugima, nepovjerenje, krivnja, iskrivljeno poimanje spolnosti. (*Edita Ostojić, Priručnik trenerima za vođenje treninga za pomagače, Medica-Infoteka, Zenica, studeni 2001. godine*)

Svakodnevno radeći sa žrtvama nasilja, poglavito djecom žrtvama nasilja u Poliklinici

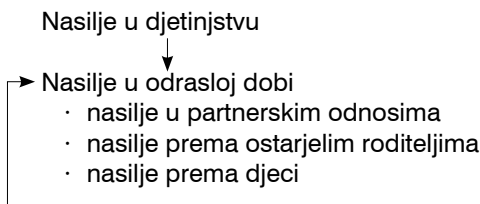
za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba, rađeno je istraživanje – kako se osjećaju djeca žrtve nasilja i što im, uglavnom, smeta radi višegodišnjeg trpljenja nasilja i zlostavljanja u obiteljima. Odgovori su posloženi ovim redom.

- kako su nervozna cijelo vrijeme
- osjećaju se krivo
- tužna su
- ljuta su
- neugodno im je reći nekome
- ne mogu spavati, učiti
- nerado se druže s prijateljima
- često ih boli trbuh, glava
- strah ih je

(Tamara Gojković, dipl. soc. radnica, Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba, 6. ožujka 2013. godine)

Međugeneracijski prijenos nasilja u obitelji

Doživljavanje nasilja u djetinjstvu često dovodi do nasilničkog ponašanja u odrasloj dobi. Djeca koja su bila očevici nasilja među roditeljima ili su i sama bila žrtve, kad odrastu češće su nasilna prema svojim partnerima ili prema svojoj djeci.

Izloženost nasilju u obitelji ima značajan utjecaj na razvoj spolnoga identiteta. Pritom se dječaci lakše identificiraju s ulogom nasilnika, a djevojčice s ulogom žrtve.

Među počiniteljima nasilja nad ženama značajno je više onih koji su bili svjedoci sličnih agresivnih ponašanja u svojoj primarnoj obitelji. Žene koje su doživjele nasilje među roditeljima, rjeđe se žale na svog nasilnog supruga ili odlaze od njega, od žena koje nisu imale takvo iskustvo u djetinjstvu.

Polazeći od nalaza većeg broja istraživanja i kliničkih iskustava, široko je prihvaćeno da su visokorizične za zapuštanje, zlostavljanje i loše postupanje s djecom obitelji u kojima:

- oba ili jedan roditelj su bili žrtve nasilja kao djeca
- oba ili jedan roditelj su imali problematično djetinjstvo
- oba ili jedan roditelj su psihotični ili ovisni o alkoholu ili drogama
- u odnosu među roditeljima je prisutno nasilje
- neko od djece je bilo ugroženo u obitelji ili umrlo u neobjašnjivim okolnostima
- neželjena trudnoća, a dijete nije bilo dobrodošlo
- oba roditelja imaju slabe roditeljske vještine

- oba roditelja su mlađa od 20 godina, nezrela i socijalno izolirana
- prihodi i stambeni uvjeti su nezadovoljavajući
- roditelji nemaju socijalnu podršku
- obitelj je multi-problemna

Izloženost nasilju nad majkom (ženom) utječe na razvijanje različitih uvjerenja koja pridonose prijenosu nasilja iz generacije na generaciju. Tako su Mullender i Moley (1994.) utvrdile da dijete koje je očevidac zlostavljanja majke ili druge značajne ženske osobe (npr. bake ili maćehe) vjerojatnije će smatrati da je:

- prihvatljivo da muškarci udaraju žene
- nasilje djelotvoran način rješavanja problema
- u redu nekoga udariti ako si ljut ili uzrujan
- neravnopravnost u odnosima normalna – muškarci su jaki i imaju moć i kontrolu nad ženama koje su slabe
- negativna posljedica za čin zlostavljanja je mala ili je uopće nema
- ono (dijete) odgovorno za zlostavljanje i da se treba osjećati krivim
- ono (dijete) odgovorno da zaustavi zlostavljanje time što će „zaštititi“ mamu ili se „suprotstaviti“ tati.

U cjelini gledajući, podaci upućuju na to da će djeca koja odrastaju u nasilnom obiteljskom okruženju vjerojatnije postati nasilni odrasli. (Marina Ajduković, Nina Pečnik, *Nasilje nad ženom u obitelji, Društvo za psihološku pomoć, Zagreb 2004. godine*)

Razlika između teorije i prakse

Ako bismo teoriju i praksu promatrali kroz prizmu kanjona Neretve, mogli bismo to ovako reći: s jedne strane je Prenj – teorija, s druge strane je Čvrstica – praksa, a prava djece su – Neretva. Velika razlika, velika dubina. Svakodnevna praksa nam pokazuje da su prava djeteta iznad svih drugih, koja se najviše, sustavno krše i zanemaruju.

Djeca su kolateralne žrtve odnosa njihovih roditelja, na prvome mjestu, potom odnosa u široj obitelji. Prva saznanja i znanja dijete stječe u obitelji, ali uči po modelu ponašanja nas starijih, pa onda kao takvo polazi u vrtić, potom ulogu u odgoju polako preuzima škola, pa „ulica“ sa svojom kulturom, tradicijom ali i sub-kulturom. Kada dijete pođe u srednju školu, nerijetko je kasno za ispravljanje onoga što se pokvarilo u ranom djetinjstvu.

Jedan štićenik, kojeg smo pozivali u Centar za socijalni rad, zbog nasilja u obitelji, radilo se o zlostavljanju brata nad sestrom koja je soba s posebnim potrebama, rekao nam je:

„Ova država je najveću glupost napravila kada je mene, maloljetnog, poslala u zenički zatvor. Tamo sam postao ovisnik o teškim drogama, tamo sam postao loš čovjek. Molio sam sud da me pošalje na neki društveno koristan rad, na neku humanitarnu akciju, ali nisu imali sluha. Sada se teško borim sa sobom, želim postati normalan, želim postati bolji čovjek.“

Svakodnevno smo svjedoci djece prosjaka ispred kafića, velikih prodajnih centara, na gradskim raskrižjima. Obični ljudi to gledaju i pitaju se: kako je moguće da ne postoji

nadležne institucije koje bi, barem, pokušale riješiti taj problem? Jer, mora se priznati, problem je ogroman. Ta djeca, prvo – ne idu u školu, drugo – im je svakodnevno ugrožen, potom – dio su velikog lanca organiziranog prosjačenja gdje se obrće ogroman novac.

Osobno znam kako su pokretani kazneni postupci protiv njihovih roditelja, kako su pokretani postupci za oduzimanje roditeljske skrbi takvim roditeljima, ali postupci traju po dvije-tri godine, pa, na koncu, sve postaje gotovo besmisleno i tragikomično.

Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji jasno propisuje da svaka prijava nasilja u obitelji iziskuje izricanje jedne od zaštitnih mjera ili više zaštitnih mjera, ako to slučaj zahtijeva, ali u praksi imamo više od stotinu prijava nasilja u obitelji, na godišnjoj razini, a izrečenih zaštitnih mjera – pet ili šest. Onda se s pravom pitamo svi – i obični ljudi, i stručnjaci: gdje je tu nelogičnost, koja karika je tu najslabija, kako popraviti to stanje?

Nismo bez razloga prvu, i sve sljedeće edukacije stručnjaka nazivali: multidisciplinarni pristup...

Jedni bez drugih ne možemo, ali moramo se čuti, uvažavati, podržavati jedni druge u radu, pomagati, upoznati jedni druge s nadležnostima, iskustvima, mogućnostima, kako bismo svi skupa ispunili svoju svetu zadaću: pomaganja onima koji su u stanju socijalne potrebe, posebice djeci, čija su prava iznad prava nas odraslih. Mi, odrasli, dječja prava kreiramo, štitimo, ali i najviše kršimo.

Sadašnje stanje u društvu, kada je u pitanju nasilje nad djecom, pokazuje svakovrsno svaštarenje. Stručnjaci, koji to zapravo nisu, spremni su nuditi rješenja, lažno podizati svijest puka po ovom pitanju, ali, nerijetko ta njihova „rješenja“ izlaze iz okvira postojećih zakonskih i podzakonskih propisa. Podsjećam na demokratske postavke kako jedan zakon vrijedi sve do onda kada ga nova zakonodavna većina ne promijeni.

Nužne su, svakako, promjene postojećih zakonskih propisa u cilju učinkovitije zaštite djece od svake vrste nasilja, ali te promjene moraju inicirati stručne osobe, ponuditi kvalitetna rješenja, posebice onakva kakva su moguća provesti u praksi. Jer, nijedno dijete ne smije biti nezaštićeno, svako dijete zaslužuje jednak temelj za svoj razvoj.

Zakonski okviri u F BiH koji razmatraju problem nasilja u obitelji i nasilja nad djecom

U Federaciji BiH problem nasilja tretira **Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji F BiH** (Službene novine Federacije BiH broj 20/13), gdje je formulirano što sve spada pod radnje nasilja, kome se radnje nasilja i saznanja o tim radnjama prijavljuju te koje su zaštitne mjere propisane za izricanje nasilnoj osobi radi zaštite žrtve nasilja.

Obiteljski zakon F BiH (Službene novine Federacije BiH broj 35/05), također tretira problem nasilja u obitelji.

Kazneni zakon F BiH (Službene novine Federacije BiH, brojevi: 36/05, 37/03, 21/04, 69/04, 15/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14) u svome članku 222. jasno kaže da je nasilje u obitelji kazneno djelo za koje su predviđene sankcije – od novčanih kazni do kazni zatvorom za počinitelje nasilja u obitelji.

Konvencija o pravima djeteta usvojena na Glavnoj skupštini UN-a 1989. godine.

Literatura:

- Edita Ostojjić, *Etika moći*, LILIT1, Zenica, 2009.godina
- Edita Ostojjić, *Priručnik trenerima za vođenje treninga za pomagače*, Medica-Infoteka, Zenica, studeni 2001.godine
- Marina Ajduković, Nina Pečnik, *Nasilje nad ženom u obitelji*, Društvo za psihološku pomoć, Zagreb, 2004.godine
- Tamara Gojković, dipl. soc. radnica, Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba, 6. ožujka 2013. godine
- Konvencija o pravima djeteta, Generalna skupština UN-a, 1989. godine
- Kazneni zakon F BiH (Službene novine Federacije BiH, brojevi: 36/05, 37/03, 21/04, 69/04, 15/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14)
- Obiteljski zakon F BiH (Službene novine Federacije BiH broj: 35/05)
- Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji F BiH (Službene novine Federacije BiH broj: 20/13)

Stijepo MIJOVIĆ KOČAN

Boka izbliza i svisoka

(Bokin lik i krajolik, ogledničko-pjesnički triptisi)

Novi Vinodolski, lipanj – srpanj – kolovoz 2014.

Kada nebesa u Boku siđu blaženici u njih uzidu

Kada nebesa u Boku siđu blaženici u njih uzidu a sva stoljeća izidu na placu i pozdravljaju prolaznike/ pitaju za zdravlje pa kako ste/ Bokelji su počesto zbunjeni to je teško pitanje/ jer stoljeća su ponekada kraća od godine ponekada dulja od milenija/ no bilo kako prolazna oblače se uvijek pristojno/ i stalno se smješčaju moguće čak i s pospdom/ bolje da zasja trenutak/ no u svaki kutak grada taj smjesta rasporedi osmatraču/ oštrim pogledom što jače ošine i stoljeća i milenije/ sve to skupa doista mogli ste napraviti i smislenije

Tada na placu iziđe i blaženica Ozana/ rođena je tamo iza crnogorske planine u zjenici joj sine bljesak opće dobrote/ to te učini smirenim i u trenutku i zavazda/ blažena Ozana od svojih vrlina sazda vjeru u Svevišnjeg/ nad glavom joj se vije stijeg koji leprša poljubicima/ poljubi obraz grješniku i grješnici riječima im povija rane

Blaženici Ozani s neba koje je sišlo u Boku priđu jaganjci božji od tamo iza planine/ skromnoj pastirci tad sine da sve preda Bogu/ Svevišnji to sve je što mogu i vraća se opet Kotoru i moru te smirena liježe u kamenu grobnicu/ Bog je upravo čita u tvojemu pogledu i šapuće ti je po obrvama i po licu

Blaženica i ti na planini čuvate ovce i koze

Nebo je sišlo u Boku gore nad planinom ga nema/ zvijezde su zlatni dukati žudnja ti svaku dohvati i nad glavom ti sjaji/ livade su dio nebeskoga prostora/ umjesto priviđenja neba stadu i pastirci treba sklad i sjaj visina/ tada u nebo uzide i prečista kristalna vedri-

na/ čaranje svetačkih vrlina/ i ovce i koze su blažene i rajski mirne u toru/ uskoro će se pisati biblija/ možda već u zoru/ uz obilja priviđenja moguće i poneka zbilja

U bezkraju planinske noći Isus će od onuda doći pokazuje sitna Ozana taj privid u dubini/ lahor je sa svih strana ispleo ponoćne čipke/ i tebi se tada pričini da pastirica bistra oka ne gleda noć odozdo nego odnekuda visoka/ gdje privid se vidi jasno/ ona pogledom strasno slijedi sve višu visinu

Ali zašto nema Isusa u neko doba ćeš ti/ kako ga nema pa tu je začuđena je Ozana/ budi-bog-s-nama zar ne vidiš eno ga s blagom u oboru/ evo ga vidiš i tu je pa upravo je prošao kroza te/ dopusti mu da te prihvati/ krhka pastirica ti lagano rame i čelo dotakne tada se sklopča i zaspi/ zvijezde se umire sve je tiho/ ti blaženicu obavijaš stihom i prenosiš je u ova vremena/ jer sva i jesu njena

Ozana još uvijek blaženica a ne i svetica

Crnogorska pastirica a hrvatska katolička blaženica to nije dobitna kombinacija/ ispriječi se čvrst pleter kardinala razno-raznih korelacija/ još u početku petnaestoga stoljeća ognjem i mačem spaljena je vjera i prezvana nacija/ o katoličkoj Blaženici nema tko brinuti nema je tko promaknuti/ kroz onaj čvrsti pleter kardinalske plutokracije do Svetoga Oca dopiru samo salve i ovacije/ Ozanu mu nitko i ne spominje/ svatko iz svojih razloga/ no ona već sjedi uz Boga/ njeguje mu umorne korake nježno mu povija stopala/ izvan svih i svačijih i ovakvih i svakakvih zala

Ako i nije svetica ocjena je čista petica i u znanju i u vladanju/ zna da Svevišnji je mjerilo ma kamo i ma kako se jedrilo/ a kada je bilo stani-pani prva je bila u obrani slavnoga Kotora grada/ tako i onda i sada

Katarina Kosić Hozana* u crkvi u Hrvata svakoga božjega stvora zbrinjava kao brata u Gospodinu/ tako svi imamo zajedničku nebesku domovinu/ nagnutu nad svemirski ponor gdje krhak svaki je stvor/ Ozana ga uzima u zagovor/ dok nju ne zagovara nitko ali ljudsko ponašanje često je plitko/ eno - ponekada i crkveno/ no obilje božjih uzdarja istinite prizore stvara koji se odasvuda vide/ stvarni su/ čak i kad su otisnuti u privide

**Katarina Kosić (Relezi, kod Podgorice, 25. 11. 1493. – Kotor, 27. 4. 1565.), poznata kao Blažena Ozana Kotorska, pastirica, rođena u pravoslavnoj obitelji, nakon ukazanja Isusa sišla je u Kotor gdje je prihvaćena i podučavana u katoličkoj vjeri. Uzornim životom i predanim javnim djelovanjem stekla je veliko poštovanje Kotorana; sprovod je predvodio biskup osobno, a papa Pio XI. proglasio je blaženom 1927. godine. Njezini tjelesni relikviji čuvaju se u Kotoru.*

Tripo pitur molim

Oltarna slika se otvara iz nje izlaze anđeli/ svi su bucmasti i bijeli maloga Tripa veseli poigrati se s njima/ u vrtu ih nigdje nema ali bili su noćas u snima/ u žardinu je šareno cvijeće/ Uskrsenje će jer već je proljeće i dečkić Tripo meće cvjetove na pengana jaja/

mama ih pokazuje župniku a ovaj biskupu te na skupu za večerom neka dovedu tog malog/ možda je Svevišnjemu stalo da oslikamo crkvu tamo na našem škrpjelu/ da je u paletama cijelu predamo u božje ruke/ možda se u Perastu rodio novi *il pittore*/ otvore se nekada nenadno svakakvi božji naumi

Zaumni svijet postoji/ a nikada ne znaš koji je od znanih nam svjetova važniji/ poriv za slikanjem je snažniji od svakoga od njih i od svih te se maleni Tripo trkom penje gore na montanju/ u još skromnu znanju tu u malenu zdanju oslikava kapelicu/ svoju mamu u Gospinu licu/ *u molitvah svojijeh spomenise imene grjesnika Tripo Cocoglia pitur molim**

Poslali su ga učiti slikarstvo u Mletke/ tamo se pletu spletke podmuklih Latina/ suviše je nadaren znači da nam je opasan/ zaključak je jasan i jednoglasno izglasan vratite ga kući/ u povijest bi mogao ući a nije jedan od nas/ iako nam je podanik sigurno je fals/ ta lažna obtužba iskrenika prati svakoga od nas do dana današnjega / tražimo spas

**Ovako je napisano uz jednu od najranijih Kokoljinih slika, na fresci u kapelici visoko u planini iznad Perasta, gdje se bježalo pred gusarima. Tripo Kokolja, alias Tripun Kokoljić (Perast, 1661.- Korčula, 1713.), Cocoglia, kako se podpisivao kao tadašnji mletački državljanin, "najznačajniji predstavnik hrvatskog baroka u Dalmaciji" (Wikipedija) oslikao je znamenitu crkvu Gospe od Škrpejla na istoimenomu otočiću pred Pereastom, ali je, zbog sukoba u Perastu, u koje je bio umiješan i biskup, njegov mecena, morao bježati. U Bolu na Braču u tamošnjoj crkvi uz Dominikanski samostan sačuvana su njegova platna, a ostavio je traga i na Korčulu, gdje je, u dominikanskoj crkvi, i pokopan. Ovaj potpisnik snimio je o svemu tomu i film, u vlasništvu je HRT-a.*

Sve prema biskupovu naumu

Domoljubni biskup nema na umu uzdizati daleke Mletke/ on piše skromne redke o Perastu i o Boki/ Tripa podučava Bibliju/ likova je tu u izobilju zajedno ćemo izabrati/ Tripo molim Te shvati vazda budi svoj/ i vazda budi naš i budi božji jer znaš sve je božja nakan/ a moja ti je želja znana da oslikaš čitavu bogomolju/ Svevišnjemu na volju nama na slavu i diku/ imaš jedinstvenu priliku

U najvažnijemu liku i u vjernu obliku Tripo je naslikao biskupa/ njih dva skupa grade hrvatski barok/ davni rok je prošao mnogi lupež se našao lagati i krasti/ ali odani vjernosti i časti biskup i Tripun rodoljubni čin usmjeruju vlastitoj obali/ cijela Boka je zbor/ pjeva se *fides et honor**

Kokolja od slikarskoga kukulja plijevi svoja platna/ barokna manira je suvišna ali i suviše znatna budimo kao i oni/ vjerski zakon zvoni u svakom portretu/ i kada slika Krista i njih okolo trista i više/ ali iz majčina vrta miriše i u lahoru se njiše onaj nježni proljetni cvijet/ Tripo ga stavlja uz portret/ Bogu u boji prinosi svoj svijet/ vrt iz Perasta sve ih nadrasta

**Vjernost i čast, slogan Bokeljske mornarice iz 809. godine.*

Sibile su bile žestoke cure

Proročice sibile* uz proroke su se sljubile svaka uza svoga/ i njih mole i Boga da tu i ostanu/ i one navješćuju rođenje Spasitelja/ i tumače obilja želja sve sa znanjem proroka/ ništa one odoka nego prava navještenja/ i ina čudovita znamenja/ iskupljenja i spasenja čim se Božji Sin pojavi/ dalje bit će na javi

Tripo razumije biskupa i njegove priče ali kojima te sibile sliče i kako ih naslikati/ a onda shvati vidi Peraštanke/ u struku tanke u prsima bujne nečije kćeri ili ujne ni jedna zazidana djeвица/ zamamnih koraka iskričavih zjenica kud prođu stvaraju pomutnju raspiruju slutnju navode na grijeh/ eh itekakav grijeh/ žestoke cure su bile te Peraštanke sada sibile na Tripunovim platnima

Među njima ima jedna posebna/ sluškinjicu sirotu muslimančicu dubrovački biskup daruje peraštanskom kolegi/ čim tračevi su se slegli ona ide na plac prekrivena velom/ ali njezino tijelo nije moguće sakriti ni lijepost mu zakloniti/ junak u borbi protiv Turaka plemić i razbojnik taj bogataš je tad uhititi biskupu prkoseći/ i nemoj mi reći ona se zaljubi u svojega otimača/ posta gospođa i plemkinja u njoj oduvijek tinja želja za slavom i razvrat/ izbija gradski rat/ na jednoj strani Tripov mecena biskup na drugoj bogati svat krsni mu kum ali tat i otimač/ da sukob ne plati glavom slikar bježi na Brač/ nastaje novi trač/ nastaje i nestaje ali zbirka portreta ostaje i u Bolu i na Korčuli/ rijetki su za to čuli još rjeđi i vidjeli/ a u crkvi Gospe od Škrpjela koja od sibila je ona to ne kažu ni svjedoci ni zapisi ni šumori mora ni lebičade ni šapati za utihe ni jutarnja misna zvona/ ukratko ne zna se/ ali eno nje tamo je/ sibila/ a zna se tko je bila

**Sibile su proročice, spisateljice i zapisivačice proročanstava iz predkristovskog doba, navjestiteljice Isusova rođenja, predočavane obično uz proroke, a nazivane prema gradovima, u antičko vrijeme*

Ne postoji crnogorski barok

Dok Dobrota spi u fetalnomu zaljevu Miloš u pradjedovskoj palači kako plemenitu čovjeku i priliči od zapisane pljeve zaklanja istine/ ahrivske listine i ine povelje od lažljivih slojeva odvaja i štiti/ u noći ovdje u zabiti svašta se može zgoditi/ o i usred bijela dana zgoditi se nevjerojatna nakana/ Miloš upravo čita vlastite rečenice utiskane među tvrde korice novonastale knjige od baroku u Boki

Brige se lako udvajaju i doista nikad ne prestaju/ ni pokušaji svojatanja/ pridjev «crnogorski» podcrtava i na margini bilježi «ovo je dodano»*/ unuci jesu crnogorski ali barok nije/ glasovali smo da bude i država ponosna i prava plačući od sreće kad postala crnogorska ali barok u Boki je hrvatski/ Miloš izlazi iz Akademije ulazi samo u Arhiv i u bogomolju/ Svevišnjemu na volju prepušta sva dalja zbivanja/ on je ozbiljan znanstvenik

Ni Marko Polo ne može naknadno postati Hrvat/ naprosto nije tako/ ako se obmanjujemo manje time smo samo veći/ znali su tako reći i crnogorski i hrvatski preci/ i ti si jedan od njih i ti tako reci/ od obmana očišćen poteci u historijskoj rijeci riječi/ zaljev spi fetalno/ umrljan i umoran/ Miloš u istini spokojan sklapa ruke na počinak

**Podatak je dokumentaran i dokumentiran; ta stranica knjige o baroku u Boki snimljena je kao zaseban kadar u tv-filmu „Miloš Milošević – moralna vertikala“ koji je emitiran i više puta reemitiran na Prvom programu Hrvatske radio- televizije. (Autor mu je ujedno i podpisnik ovih zabilježaka. Ponosan na prijateljstvo s Milošem koji ga je triput posjetio u njegovu domu u Konavlima i osobno mu darovao „Statut grada Kotora“)*

Svjedoci su: dz, đ, š i ž

Od Neretve do Bojane nikad i ne smrkne i ne svane a da se ne osjete nakane i razdjela i podjela/ u povijesti djela i nedjela osvajačka krv je uzavrela pitomi narod utonuo u naplavinu vlastite nesreće/ više se nigdje i ne sreće itko tko o ičem išta zna

Zovješe dzora dan pjeva dubrovački pjesnik u prolitju i cvitju/ Djore i Gjuro slave Đurđevdan/ kad nego u neđeju/ galeb je izjeo goluba pošto je na nj sletio pa ga ubio vazda jači slabijeg/ šutra je jučer prekošutra a šekira nikad ne svira nego samo udari/ nas je udrila nevera s istoka i sa sjevera/ i nevera i nevjera svakoga tjera vjerovati da njegovo je samo njegovo/ a naše je zajedničko slovo i dz i đ i š i ž/ ma kako se zvalo i pisalo u nekada jednomu narodu i u istomu rodu i porodu od Neretve i Cetine do Valone i Bojane/ moja baba Primorka i ona baba Crnogorka iz onoga sela kraj Skadra i druga baba Konavoka—sve su isto kazivale/ šutra dođi u dzoru i ponesi kosijer i šekiru da očistimo divljinu i uredimo našu pitominu/ uzmi štogod za izesti jer idemo doje u poje đe rabota more potrajat i prošutra do dzore

Vojislav* je sve shvatio iz lažnih knjiga vratio kormilo u narodski položaj/ Crveni Hrvati pa Dukljani pa Zečani pa Crnogorci/ Crmnica i crljenica a oživjela zjenica užije crmno u crnom/crmno je ujedno i crno i crveno te svakako njeno/ ali Hrvati su osvajačima crvena krpa i u zaborav ih se trpa i kada nijesu crveni/ nije tako i meni niti ikomu razumno/ suvremeni narodi i države i njihovi vijećnici i državnici sebe kada slave rado zaborave da postoje svjedoci: dz đ š i ž/ Crnogorci su ih sačuvali Hrvati ne/ osim u pučkomu govoru**/ to sve zahvaljujući bečkim špijunima/ vucima u gaju i hrvatskim i srpskim/ ali što s tim/ tek da se zna/ možda s manje zla sve bude biti bilo/ ili se stihu tek prisnilo/ kada čin prijede u pričin a pričin u čin i istina se prometne u zločin/ tad pričin zajaši čin/ odgalopiraju oba bezglavi

**Akademik Vojislav P. Nikčević (Stubica, Nikšić, 1935. – Beograd, 2007.) crnogorski jezikoslovac, studirao i doktorirao u Zagrebu, glasove dz, đ, š i ž utjelovljuje u suvremeni crnogorski jezik koji je on i utemeljio, napisavši mu slovnici i pravopis, u ćirilichnomu i latiničnomu pismu, kao i povijest crnogorskoga jezika. (Ovaj potpisnik pratio je prijateljjev rad od njegova početka, još od bruceških dana.)*

*** Uz moju malenkost ponekada, u hrvatskoj književnosti ove grafeme (dz, š i ž, đ, zadnji se koristi na drugi način), pišu i drugi. Ti grafemi živi su još i danas, ali samo kao fonemi u govorima hrvatskog jugoistoka, čitave davnašnje Crvene (u značenju „južne“) Hrvatske. Tako spontano pučki piše i Antun Švago, pjesnik i novinar, u novinarsko-filozofskoj kolumni „Mato Mali i Pero Njiov“,*

trenutno najboljoj u Hrvatskoj („Glas Grada“, glasilo Dubrovačko-neretvanske županije).

Tim jezikom nekadašnje Crvene Hrvatske govore i pripovjedači te protagonisti romana „Čoek zlatnije ruka“ (Konavljani, Bokelji, Dubrovčani...) koji je tiskan u Matici hrvatskoj u Zagrebu u lipnju 2019).

Boka bez Miloša

Boka bez Miloša* je loša nedostaje joj i znanje i pokajanje/ nedostaju i plemenite sanje i ono onakvo nadanje i uzdanje u Boga/ nedostaje mnogo toga a osobito zametnute istine koje kriju listine kotorskoga arhiva/ historija je svakidanje živa ona hoda s Milošem/ brojni mali lučonoše osvjetljavaju zbunjene građane/ Boka je vježbalište za gađanje iz brojnih opakih usta/ dok istina ne ostane pusta svačija umotvorina/ bit će godina i godina.

A zbog čega bismo se imali kajati/ ionako je bolje ne znati/ ili se moguće predati zamotani u zaborav u *marketu* uz povrće i voće/ u istine sumnjive kakvoće/ u ne bdij i ne misli nego spavaj i jedi/ i baš te briga što slijedi/ ima li našega išta/ zatim to tvoje išta postane svačije ništa / a nigdje uporišta

Uporište neka bude Boka/ s Milošem se uspinjemo do visoka/ Bože pomози nam/ mi se jalovo upinjemo/ silazimo li sve niže još uvijek u nadi da se uspinjemo/ nijemo je stoljećima nijemo/ onda još i njemije/ bez ikakva smisla sve mi je kad je krađa i laž nadvladala dobrotu iz Dobrete pod teretima zala/ istina je Miloša zvala već stoljećima ga priziva/ njega/ a ne lažna štiva

**Miloš Milošević (Split, 1920.- Kotor, 2012.) hrvatski pjesnik katoličke inspiracije, glazbenik i znanstvenik, moralna vertikala svojega doba, dugogodišnji ravnatelj Arhiva u Kotoru.*

Zvoni u Pamploni ja čujem u Boki

Ni Boka nije nijema/ u žamor je utonula posvema/ prodaje se i kupuje u nadvikivanju nitko ne čuje daleku neku zvonjavu/ ali ja je čujem u svijesti mi je u ušima/ tu nešto istinski ne štima već stoljećima/ zvoni u Pamploni ja čujem u Boki/ i zvonici Navarre su visoki te do mene dopire zvon da profesor Brajnović* umne piše kolumne u *Diario de Navarra/ etica causas informatica* zvoni tamošnjim sveučilištem

Dok sunarodnjake svijetom ištem Luka je Brajnović objavio *Prvo jutro u tuđini/ I tada su zastrte daljine svanule/ suze na travi su oživjele i planule/ Krist i apostoli strše na tribini/* u Madridu i Rimu meni se pričini da negdje zvoni hrvatski

Sve to čujem u Boki/ nepopravljiv i uspravan slušam daleki zvon da mi se ne satare ni jezik ni vjera ni nada/ još dalje od prvoga nikada

**Luka Brajnović (Kotor, 1919.- Pamplona, Španjolska, 2001.), politički emigrant od 1945. U Zagrebu uređivao „Luč“ i „Hrvatsku stražu“ u Pamploni, Na-*

varra, postao čuveni profesor novinarstva, čije ime nosi i ugledna novinarska nagrada u Španjolskoj. Hrvatski i kastiljski pjesnik, oglednik i romanopisac, do osnutka samostalne hrvatske države (1991.) u Hrvatskoj nepoznat, tek je (1988.) antologiziran u „Skupljenoj baštini“, hrestomatiji pola stoljeća hrvatskoga pjesništva, 1940.- 1990. (Školske novine, Zagreb, 1993., u izboru ovoga podpisnika).

Dražen ZETIĆ

Ključni 'kroatološki' kontrapukti jugoistočnoga Jadrana

(Nacrtni rakursi kohezijske kulturološke baštine)

Za njih, naime, zemlja nije tek ekonomsko dobro, nego dar od Boga i njihovih predaka, čije kosti leže u njoj, sveti prostor s kojim moraju biti u interakciji ako žele zadržati svoj identitet i svoje vrijednosti.

(Laudato si)

Na današnjim raskrižjima povijesti, hrvatski narod, mora u svojoj idejnoj osnovi stremiti da bude: jedinstveniji, jednom riječju – kompaktniji, bliži svome izvornom tisućljetnom etničkom habitusu. Hrvatski narod potrebuje kudikamo razgranatiju povezanost, razmjenu ideja, misli, prijateljstva, ali i drugih gospodarskih i poslovnih aktivnosti, sportskih natjecanja, turnira, manifestacija, folkloru i zajedničkih međunarodnih znanstvenih projekata. U nekoj bližoj budućnosti, potrebno se, prije svega, nastojati vraćati svojim prvobitnim korijenima, u cijelosti sačuvati sve vrijedne zapise, izvorne karte, građevine koje govore o njegovom značajnom hodu kroz povijest ovih nastanjenih krajeva preko tisuću i petsto godina na krajnjim ivercima prošteništa kastruma jugoistočna Jadrana. Povrh zahtjevnih rekonstrukcija arhitektonskih dostignuća i gradskih zidina, prije svega je potrebna i cjelokupna metanoja (renesansa) duha. Jedna krajnja otvorenost svjesnom poimanju stvarnosti, poticajna energija evanđelja da se iznovice pročišćuje, ali i domišljato nadahnjuje u neizvjesnim kolotečinama globalne arene gladijatora 21. stoljeća.

O hrvatskom narodu

I ne možemo se odreći, čak i da hoćemo, ama baš svega u svijetu, u kojemu živimo, i samo šutjeti i plakati. Moramo, kad je potrebno, također i tražiti svoje pravo...

(Luka Brajnović, Služiti istini)

U tome pogledu, sasvim je jasno da hrvatski narod treba biti otvoren i za nova humanistička i znanstvena tumačenja, smisleno proširivati na idejnoj platformi dijaloške

konceptije, usuglašavati sociološka viđenja s donekle realnim stanjem u sredini kojoj egzistira te dakako s uravnoteženom zadržskom uzimati u obzir i osluškivati neka nova strujanja, teorije, zapažanja, mogućnosti djelovanja u svojoj neposrednoj okolini, ali i šire – na cjelokupnoj svjetskoj pozornici. Napose biti dijaloški ferkventan, ali i koncizno pragmatičan u realiziranju ciljeva krucijalnih za preživljavanje jednoga naroda. Površna upućenost u trenutne geopolitičke tijekove (globalno informiranje u numeričkoj civilizaciji suvremenih megapolisa), nepobitno se može smatrati iznimno opasnim propustom za vlastitu samobitnost, i samoodređenje kao autonomna nacionalna korpusa kroz predstojeća nadolazeća desetljeća.

Upravo u takvim fluidnim protegnućima vremena, nikako ne bismo smjeli zanemarivati njegovati *kulturu zapamćenja (podsjećanja)* na svoje pređašnje odvjetke pokoljenja, sakralna (liturgijska) znamenja i povijesne (prostorne) kamene temeljce (kripte, kovnice, lazarete, glagoljaške opatije, mramorne sarkofage, bratovštine, relikvije, riznice, markantna priobalna starohrvatska zdanja ovjekovječena u raznoraznim tropleternim reljefima, darovnicama, rezbarijama, vjerodajnicima, oporukama).

Također je za svaku pohvalu istaknuti, u posljednje vrijeme, određene napore u pogledu pojavljivanja niza relevantnih djela na području hrvatske kulturologije (Željko Brguljan, *Život i djelo Ide Verona*), posebice vezanih uz tradiciju i običaje hrvatskoga nacionalna korpusa Boke kotorske (Crne Gore), što je osvježavajući trenutak u pravi čas na hrvatskoj kulturološkoj i dramaturgijskoj javnoj sceni i medijskom prostoru modernog crnogorskog i hrvatskoga polimòrfnoga društva.

Kulturološki koncepti

Predaja se živi.

(Thomas Keating, *Bliskost s Bogom*)

Ključna misija jednoga naroda u današnjim amfiteatrima zbivanja, jest prvotno razumjeti znakove svojega vlastitog usahnuća, može bitnog propadanja, pa na nekim dugim stazama čak i iščeznuća s biološke scene samoga života. Utoliko, da bi se izbjegli takvi destruktivni aveti, *online* se treba biti prisutan na nadasve prepoznatljiv način, izoštravati osjetila da bi se preduhitrile kobne posljedice ravnodušnog (ne)činjenja ničega u smjeru kretanja turbulentnih procesa.

Stoga je prijeko potrebno izaći iz svoje prešutne ilegale (prekinuti paraliziranu dugo stoljetnu ‚hrvatsku šutnju‘) te omogućiti solidne stipendije za školovanje mladog podmlatka, podržati konkretno ozbiljna književna glasila, web portale, mass medije, radijske emisije, festivale dokumentarnih filmova (npr. *Dani hrvatskoga stripa Andrija Maurović* ili *Partiture klasične glazbe Ivan Brkanović*), okrugle stolove, revitaliziranje glasovitih povijesnih velikana (podrijetlom bokeljskog Hrvata pontifexa Siksta V.) i mislilaca kroz živu riječ (primjerice – postavljanje mramorna poprsja Viktoru Vidi u Zagrebu, Buenos Airesu i Kotoru, zatim hrvatskom intelektualcu i prolječaru prof. Ivi Vickoviću u gradu Baru te inicirati spomen bistu mučki ubijenome katoličkome svećeniku don Đuri Perušini u Donjoj Lastvi nadomak stoljetna zvonika crkve sv. Roka i imenovati jednu ulicu posvećenu žrtvama stradalnicima koncentracijskog logora u hangarima Morinja „Mo-

rinj 1991.), TV ekranizacije, kvizove, kazališne predstave na našem hrvatskom jeziku u iznimnom bogatom ljetnom repertoaru Centra za kulturu Tivat (*Festival mediteranskog teatra – Purgatorije*), ali i na drugim srodnim i – inim drugim jezicima.

U smjeru dosadašnjih zapodjenutih promišljanja, neupitno bi bilo svrsishodno utemeljiti katoličku gimnaziju *Biskup Pavao Butorac* (npr. u Kotoru), zavičajni etnografski muzej *Don Srećko Vulović* (npr. u Tivtu) i Centar za istraživanja hrvatske kulturne baštine *Msgr. Gracija Brajković* u suvremenoj crnogorskoj državi (*Zavod za proučavanje povijesti i kulture Hrvata Boke kotorske i Primorja Crne Gore* – npr. u Budvi).

Nadalje je neophodno nastojati podupirati sustavna arheološka istraživanja, arhivska sistematiziranja, književna katalogiziranja starih spisa (pismohrana), memoaristike, rekvijema, starih dnevničkih zapisa i zapažaja (*dogodopisa*), dukala i listina, inkunabula, rukopisnih zbirki, numizmatičkih vrijednosti, iluminiranih misala (*Kotorski misal sv. Jakova od Lođe iz prve polovine 12. stoljeća*), heraldičkih simbola, rustičnih natpisa, nekropola, kartulara, ljetopisa, kodeksa, kronika. Jednom eklantantnom sustavnom znanstvenom – metodološkom obradbom i dugoročnim procesima proučavanja, što istinosnije interpretirati, tumačiti, te evaluirati notorne faktografske historicitete, statute, kartografije, povelje, klesarske i zlatarske zanatske cehove. Posebice primjereno valorizirati kontekste prijelomnih duhovno-povijesnih obrata u burnim razdobljima bokokotorske povijesti i nedvojbene tisućljetne prisutnosti hrvatskoga naroda kroz minula stoljeća (posebice se to odnosi na Bokeljsku mornaricu 809).

Neki temeljni (ekumenski) vidovi Bokeljske mornarice 809: sv. Tripun (svetac zaštitnik), sakralna dimenzija, tradicija, dijalog

Kažem vam, ako ovi ušute, kamenje će vikati.

(Lk 19, 40)

Upravo iz njezine višestoljetne geneze (tradicijske jezgre starosjedilačkoga autohtonoga hrvatskoga etnosa drevnih dalmatinskih komuna), kao jednog od najzaslužnijih (uz djelomičnu partipaciju i drugih subaštinika jugoistočnog Jadrana): (ideo)začetnika, poslanika, kitora, nagovjestitelja, predvodnika, molbenika, vjerovjesnika, zastupnika, pouzdanika, naslovnika, pobornika, zagovaratelja ugleda Bokeljske mornarice uz nezostavnu prisutnost, udio i posvećenje Rimokatoličke Crkve (po eklezijalnoj teritorijalnoj jurisdikciji nadležne kotorskim crkvenim prelatima Splitska metropolija), proistječe i jedna svojevrsna forenzična istinoljubivost, kultiviranost europeiziranog duha, vjerodostojni kolektivitet memorije u znakovitoj stoljetnoj epigrafiji glagoljskih spomenika crkvenoslavenske, bizantske i romano-latinske baštine.

Bokeljska mornarica 809 kao osobit historijski fenomen, zadužbina pređašnjih slavnihi pomoraca, kapetana i brodograditelja, znamenitih preporoditelja dalmatinskih Hrvata jugoistočnog Jadrana (s osobitim zaslugama kotorski i kasnije splitski biskup (Korčulanin) Marko Kalogjera – obnova Plemenitog tijela Bokeljske mornarice kojoj je 1859. dao *Statut* i odobrio novu *himnu*), neporecivi ovjereni rodni list prvotno pred(romaničkog) kontemplativnog osjećanja (stenografski zapis *echa* stoljeća izmoljenih molitvi), uklesanih u opore nabore nezgrapnog kamena besmrtnosti prethodnih i budućih hrvatskih (bokeških) izdanaka.

Na toponimijskoj mapi jugoistoka Jadrana Boke kotorske (Crne Gore) i srednjeeuropskoj (sredozemnoj) zemlji Republici Hrvatskoj (gdje djeluje pet hrvatskih bratovština podrijetlom iz Boke), sami spomen Mornarice umnogome predstavlja za apostolicitet Rimokatoličke Crkve i sam autentični domicilni hrvatski starateljski subjekt (baštini oko 60 % ukupnoga kulturnog i umjetničkog naslijeđa današnje Crne Gore), uz druge parcijalno zastupljene susljednike jugoistočnog Jadrana: primordijalno brevijar Duha, sakrifikalnu preambulu zaloga pomorskih predaka, nosivi zid navlastita ruinirana identiteta, santifikaciju (posvećenje preveć ovremenjenog tla), relikviju samu po sebi, svome narativnom bivstvu u multireligijskom realitetu Boke kotorske (Crne Gore) i 800 članova u pet gradova Republike Hrvatske (Zagreb, Rijeka, Pula, Split i Dubrovnik).

Drugotno, niukoliko ne treba smetnuti s uma, još jednu iznimno relevantnu činjenicu, da od pamtivijeka migracije zajednica (npr. *Bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima*), usporedo doživljavaju i popratne migracije svojih sastavnih kulturoloških komponenata (simbola, jezika, vrijednosti, normi, rituala), jer predragocjene tradicijske vrednote (igre, umijeća, obrti, instrumenti), usmena predaja (hvalospjevi, pjesmarice, kantate, kola), nisu puke bezlične amorfne mase, posmrtno koračnice, mehanički sekstanti bezimernih hrvatskih (bokeških) brodara.

No, slavna tradicija ponosnih moreplovaca bokeljskih Hrvata i manjinskih značajnika drugih narodonosnih skupina jugoistočnog Jadrana, ni u kojem slučaju nije nikakvi estetski glamurozni *show*, *image*, arhetipski suvenir turističkih aranžmana, pomodni *stage* ekstravagantnih tradicionalnih nošnji (gornjolastovskih i škaljarskih ženskih nošnji, službenih mornarskih odora: čeverica, ječerma (bez rukava) i koret (sa zatvorenim rukavima) sa zlatnim gajtanima, kitama i srebrnom dugmadi...); neki postmodernistički varijabilni konstrukt podložen supkulturalnim amplitudama prolaznosti, senzacionalistička dekorativna pojava (relikt) iz neke etnografske zbirke, paradni militaristički mimohod, ekskluziva promidžbenim trubadurima za konzumerističko javno mnijenje, obezglavljene društvene strukture u kronometru konfuznih burzovnih spekulacija. *Naprotiv!* To je prije svega časni privilegij, (su)svjedočanstvo (su)postojanja, krvotok dugotrajnih zrenja koja su uvijek u otvorenom ritmičnom pokretu, razvoju, putovanju (poput incuna u vodi), pulsaciji.

Upravo zahvaljujući postojanju tradicije, evolucijski gledano iz perspektive postupne cerebralizacije, i sam ljudski rod biva uzdignut od horda skupljača plodova i poligamnih kanibala, na civilizacijsku razinu prosvijećenog *homo sapiensa*. Pa tako i hrvatski narodonosni entitet bez zametaka tradicije je – kao knjiga bez riječi, torzo bez udova, tintarnica bez nalivpera, korijen bez stabla!

Također je značajno napomenuti da tradicija, u ovakvim nadanim ultrasoničnim kolosejima akropolisa drugoga tisućljeća, stubokom ostaje jednim od rijetkih *reverzibilnih* stanja ljudske ekspresije, konzistentno se opetujući u svojim metamorfozama otajstvenih ishodišta (prema unutarnjim – i materijalnim, i vanjskim – materijalnim, sferama običajnog ljudskoga djelovanja viševjekovne opstojnosti). Kao takav (izvan)vremeni naizmjenični proces, tradicija jednog staroga naroda je kao kompas, srebrni moćnik, lanterna neizvjesnih plovidbi karavela budućnosti.

Migracijski korijeni konstantno cirkuliraju kapilarima (u obliku kardiovaskularnih impulsa) naizgled eutaniziranim zavičajnim prisjećanjima *bogoljubnim uspomename*, u mjestima gdje su se migranti iz raznoraznih situacija dobrohotno il' pak prinudno nastala

njivali (koetničkih, socijalnih, ekonomskih i – inih drugih motiva). Uzgredno, svakako je znakovit demografski pokazatelj zadnji austrougarski popis stanovništva iz 1910. god., u kojemu je posvema očito (poslije europskoga buđenja nacionalne svijesti i hrvatskih preporodnih gibanja u cijeloj ondašnjoj Dalmaciji) pretežita zastupljenost rimokatoliciteta (hrvatskog) življa u Bokokotorskom zaljevu (Kotor, Škaljari, Špiljari, Dobrota, Prčanj, Muo, Gornja Lastva, Donja Lastva, Bogdašići, Gornji Stoliv, Donji Stoliv, Tivat, Krašić).

Poradi ilustrativne analogije možemo navesti u Republici Hrvatskoj, starinsku zajednicu Crnogoraca u Peroju (Vodnjan u Istri), koji su davne 1657. godine doselili u tadašnju Mletačku Republiku sa svojih 77 obitelji iz mjesta Crmnice u selo Peroj. Nadasve je indikativno da i, nakon 362. godine od prvotnih dosljenika (uz još postojeću 21 nacionalnu manjinu), u modernoj hrvatskoj državi, postoje generacije iz te stare crnogorske zajednice (Društvo perojskih Crnogoraca *Peroj 1657*), koji se izjašnjavaju i brižno njeguju vlastitu promemoriju na svoje etničke korijene (osobitu žensku nošnju i pravoslavni identitet). U tome smislu, tako i tradicionalno narodonosni modaliteti autohtone hrvatske etnografske supstance s drugim stjecateljima nakon 1210. godina nastoje humanim konsolidiranjem oblika višestoljetne ekumenske komunitarnosti (*Pobožno udruženje kotorskih pomoraca*), sačuvati Bokeljsku mornaricu u Boki kotorskoj i crnogorskom primorju te Republici Hrvatskoj u kojoj živi više od 10 000 bokeljskih Hrvata (dok u samoj Boki i crnogorskom primorju obitava, prema zadnjem meritornom popisu stanovništva Zavoda za statistiku Crne Gore, službeno – 6 021 Hrvat).

No, Bokeljska mornarica 809 nije samo isključivo pitanje kvantitativne biološke mase, statističkih popisa stanovništva (postotaka), raskrinkavanja krvnih zrnaca prijašnjih prethodnika i budućih nasljedovatelja, elokventnih imena admiraliteta, trenutačne teritorijalne fokusiranosti i državne pripadnosti. Prije svega, Bratovština u svojoj genaologiji, odražava zreli duhovni mentalitet svojih recepijenata, mistagoški čin, karizmatičnost, duboki izraz euholoških poveznica čudoredna primorskog čovjeka kao *Homo versusa* i Previšnjega Tvorca (*Lex Orandi, Lex Credendi, Lex Vivendi*), moreplovaca i Gospe, savjesti i bezgraničnog povjerenje u *okrilje Čudotvorca* svetih moći (13. siječanj 809). Slavljenja svetkovine sv. Tripuna već punih 425. godina (otkada je Klement VIII. odredio celebraciju 17. rujna 1594.) za Kotorsku biskupiju 3. veljače, zauvijek ostaje osobiti spomen svim potomcima koji su minulim stoljećima razvijali proslavljeni svečev stijeg.

Mornarica kao jedan svojstveni organon s istančanim izvedbenim kontekstom *in situ* predragocjenih obrednih prigoda *balanja* (lančanog plesa dvanaest figura koje alegorijski simboliziraju specifične dogodovštine života na moru), ujedno bjelodano predočuju i neizbrisive zapisane tragove revnosnih obdržavatelja višestoljetnoga historijata starosjedilačkoga hrvatskoga naroda u Boki kotorskoj (Crnoj Gori), koji su, poput simboličnih obilježja na samome grbu Bratovšine, 1210. godine, (oporučno) utkali svoju rimokatoličku vjeroispovijest (s drugim prijemčivim protagonistima ekumenskih – *unijatskih* – nagnuća), kao neizdvojivi konstitutivni zaglavni kamen memorijalne institucije vjernih preteča relikvija sv. Tripuna i invocacija maloazijskog zaštitnika pomoraca sv. Nikole (*Statut Bratovštine svetog Nikole mornara u Kotoru iz 1463. godine*).

Dakle, kao što je vidljivo u svakodnevnim mijenama vremena (smionim kotačima neposrednih društvenih zbivanja), mornarica nije tek neki besadržajni posmrtni spomenik, nečiji malograđanski inventar, hegemonijski protektorat, feud (vlastelinstvo) ili leno, rariet na komadu profinjena lanena platna, metafizička aluzija notnih zapisa alegorijskih

plesnih akrobacija i figura, staromodna povjesnica dogmatskih abecedarija, odnarođeni antikni muzejski eksponat, blijedi bolesnik na smrtnoj postelji, karnevalska povorka urešenih moreplovaca, magijska egzibicija retrogradnih liturgijskih anakronizama, priručna patvorena rukotvorina za jednokratne uporabe mondenih disperzivnih raslojavanja, rastakanja, razbaštinjenja ranjiva hrvatska bića jugoistočnog Jadrana, bogomdano poprište za kojekakva stanovita rivalstva i desakralizaciju, bidermajerska dekoracija otmjenih srednjovjekovnih samostanskih klaustara. Ona je poglavito istinski znak zaziva, služenja i poniznosti u kreposnom duhu izvorišnih načela devetoga stoljeća, instrumentarij (nad)vremenskog Duha, pneumatološki časoslov progonjenog frigijskog sveca (čije značenje otkrivamo i njegovu samom imenu sv. Tripun – *osoba plemenitog duha*), koji i dan-danas inspirira naraštaje kerigmom živoga svjedočanstva punih 1770. godina (pogubljen za vrijeme vladanja cara Decija 250. god. u Niceji): *Slobodan sam, a po uvjerenju kršćanin!*

Stoga bi bilo mudro, uz nove potiske vjetrova Rimokatoličke Crkve i djelomično drugih činitelja Bokeljske mornarice 809, u jedra dobre volje, nadići nerijetko te kolosalne kiklopske zidine, puškarnice, nadmene retoričke megdane, središnje točke neslaganja, jednoznačne disonantne tonove, benigne relativizacije, impulzivne antagonizme, akuta protuslovlja, mjestimice rigidne oblike medijskih sučeljavanja i dramatičnih salonskih priopćaja te preusmjeriti plovidbe nemirnim zaljevskim estuarijem (tematiku tzv. 'dvojne nominacije' Bokeljske mornarice pred UNESCO-om), na posve drukčije intonirane dijaloške bonace međunarodnih plovnih voda. Nastojati razbistriti ideološke zamagljene periskope (uredbe, akte i svojevoljne promijene statuta po vlastitom nahođenju), te poluge tradicije uporabiti kao čvrste potpornje, vezivne armature koje će, u svakoj prigodi, približavati raskrižja, spajati stoljeća, graditi mostove u sinkroniji partikularnih suglasja i općeljudske kolektivne harmonije.

Naime, sama mornaričina duhovna neprocjenjiva tečevina (*nerazdjeljivost, nepovredivost, nerazorivost, neiskorjenjivost i nerazrušivost*), oratorijski testament, u već izraženom mozaiku bogatstva raznolikih ekumenskih tradicija Zapada i Istoka (u čijim *sinaksarijima* postoje dragocjeni pisani tragovi o proslavi blagdana sv. Tripuna), odjekuje kroz stoljeća kao oživotvoreni duhovni putokaz punih dvanaest stoljeća. Spiritualna ne(o)djeljivost vječnih zavjeta pomorskih putnika Bogorodici, blaženoj Ozani, sv. Leopoldu Bogdanu Mandiću, blaženom Graciju i sv. Tripunu, Službenici Božjoj Ani Mariji Marović, neosporno nam dariva u opus da zajedničkim hodom (su)oblikujemo naše vlastito sudioništvo u toj tisućljetnoj zahvalnosti *vjere* predanih bokeljskih duša.

Ovakve apele za plodnu međureligijsku dijalošku klimu i interkonfesionalnu suradnju (dozrijevanja ekumenskog kulturološkog duha još od prvoga spomena kotorskoga biskupa Ivana III. s Nicejskog sabora iz 787. godine), svakako treba pozdraviti, i nastojati gdje se za takvo nešto stvori opetovana mogućnost konkretno podupirati, i realizirati: *U dinamičnoj tradiciji ono bitno ostaje, ne mijenja se, nego raste... u tumačenju i razumijevanju (papa Franjo).*

Tradicija kao takva poimljena stvarnost u vremenskim klancima Vrmca (bokeška *Sinaja* hrvatskih mornara, konavljanskih kamenoklesara, hercegnovskih zvonara, škrpjelskih vezilja) i Orjena tisućama pretkršćanskih i kršćanskih Gospodnjih ljeta, u prvotnom mahu predstavlja slavoluk neprestanog izraza teandričke bogobožnosti (*vox Dei*), svesrdni ljudski trud (kruh s devet kora), svojevrzni zakoračaj s poznatim *sada* u nepo-

znato *sutra*. Upravo kao takva oznakovljena zbilja, biva ukovana u vremenosne otkucanje Homenovih urarskih zupčanika, kula, tornjeva, palača, divovskih katedralnih zvonika, vjesnika neprekidnog prisuća pradjedovskih maestrata, sidra, ribarskih ferata, bracara.

No, sama tradicija bez dijaloga je mrtvo slovo na papiru, stoga ju je potrebno uvijek iznova reanimirati, da bude prepoznatljiva u svojoj afirmativnoj artikulaciji, rafinirajućoj inkluziji, integraciji, konsenzusu, ratifikaciji i, naposljetku, vlastitoj regeneraciji: *Moramo konačno ponovo naučiti kako se vodi ispravan razgovor.* (Gadamer)

Ponerijetko se pojavljuje poput putujućih karavana, citadela utvrđenih kamenih gradova, potpalubska pješčana sata, pomalo iritantna zvuka novovjekovnih parobroda. Govori šutnjom, pokatkada oksidira, biva pretvorena u pepeo brončanih urni, dovedena do potonuća k'o stare rimske amfore, al' je odvajkada neophodna kao čvorište, konop, kolosijek, magistrata, *pomirbeni stol*. Dijalog je mnogoslojevit odnos, plodna magma, platforma, pa i određena požrtvovnost u svome dalekosežnom polivalentnom spektru. Iziskuje enormno strpljenje, hrabrost za različitost, otvorenost: *Po dijalogu se raste. Ako ne razgovaramo, ne možemo rasti, ostajemo zatvoreni, maleni, patuljci (papa Franjo).*

U tome kontekstu, sama multikulturalna dijaloška poliformnost Boke kotorske i šire, crnogorskog primorja, nesumnjivo bi time još jednom potvrdila visoki stupanj zajedničkoga (su)života, i uzajamnog uvažavanja različitosti u nekim bitnijim religijskim i civilizacijsko-kulturološkim pogledima. Te svakako još obazrivije produbila razumijevanja kao ishodišne točke koegzistenciju naroda na prostorima Crne Gore, bez zadržke ukazujući na još neiskorištene mogućnosti ispisivanja novih stranica povijesti, unatoč negdje nazgled nepremostivim demografskim, etničkim i vjerskim specifikumima u *Zaljevu svetica, blaženika i mučenika* rađajućih ekumenskih obzorja Istoka i Zapada: *Ne zanosimo se više sebičnom neovisnošću nego zajedništvu s drugim!* (Chardin)

Ključno pitanje rada i samosvijesti pojedinaca

Svijet živi od žrtve.

Joseph Raztinger, *Uvod u kršćanstvo*

Neumorni rad, i samo u cijelosti sebedarni (požrtvovni) rad, može jedan narod povesti u neku svjetliju sutrašnjicu. Pritom, da bi narod kao jedna skladna cjelina bio što djelotvorniji u svojim vlastitim razvojnim etapama samosvijesti, svakako bi, u prvi mah, trebao nastojiti razdvojiti značajno od pukog beznačajnog, i neumoljivo bdjeti nad baštinom otaca (predajom starih).

Ne utonuti u epohu sveprisutne dekristijanizacije čovječanstva, nekih novih morbidenih oblika nihilističke duhovnosti (mauzoleja mrtvih demijurga i njihovih dekorativnih ureda, sjena i motiva), nego danomice u svome nadanom religijskom ekvilibriju, nadahnjivati se konstruktivnim samokritičkim samospoznajama, samosvjesnim hominizirajućim introspekcijama te neumorno tražiti tragove (grafizme) u kulturoškoj morfologiji, prvenstveno (su)pripadnosti svome univerzalnom humusu hrvatskoga 'žiča' u svakodnevnim društvenim situacijama, u nekoj novoj optici unutarjnega oduhovljivanja: *Duha ne trnite.* (1 Sol 5,19)

Štoviše, pri tome traganju nastojati raščlaniti konfuznu heuristiku straha (radikalnog poriva pukog kolektivnog samonijekanja, navlastitih (ne)svjesnih akulturalnih samootuđenja, autarkiji i *hybrisu*. U tim labirintima naznačenih svojevrstnih protimbi, prijeko su poželjna radikalna sučeljavanja (neutralizacija trivijalizacije ustaljenih vrednota), rekonstrukcija vlastite samopercepcije dosadašnjih paradoksalnih praksi, incijativa i neprincipijelnih djelovanja.

Uz tu nadanu (re)obnovu zametaka devijatnih oblika isključivo ateističkim materijalizmom fragmentirana bokeška duha, neophodno je i oživjeti stare skriptorije, ljetne (kamenoklesarske) radionice za klesanje glagoljskih natpisa (izraza, obljetnica, jubileja, loda, simbola), izraditi prvi Leksikon Hrvata iz Boke, oslikati impresivne murale posvećene značajnim nadnevcima iz hrvatske etnologije tzv. CEF (*Croatica Boca ethno festival*), pokrenuti izrade novih erudicijskih priručnika zamrlih biblioteka (npr. *Catarum Croaticum*), utemeljiti Međunarodnu fondaciju za kolonije slikara sakralne umjetnosti i arhitektonike Boke kotorske i primorja, do Drača u današnjoj Albaniji, *Portreti predaka* u Gornjem Stolivu, Budvi, Baru, Ulcinju, Svaču, Skadru i Draču (posvećenu redu sv. Benedikta), potaknuti održavanje memorijalnih plivačkih maratona u spomen na brojne moreplovce *Marko Martinović* u Perastu (prema otocima sv. Juraj i Gospe od Škrpjela), pokrenuti izradu prve monografije *Tragovima Grgura Barskoga* (koja bi obuhvatila prostor Bijele i Crvene Hrvatske), nanova tiskati momentalno nedostupne u nadasve reprezentativnoj dijecezanskoj knjižnici kotorske (dalmatinske): *sakramentarije*, *lekcionare* (perikope, epistolari, evanđelistari), *pontifikale* (XI. i XII. stoljeća), hrestomatijske edicije na ruševinama izdahnutih carstava proteklih vjekova.

U svim gradovima gdje djeluju bratovštine (Hrvatskoj i Boki kotorskoj), uprispodobiti primjerena obilježja na urbanim prostorima, bilo da je riječ o kiparskim ili pak nekim drugim artistskim rješenjima, te u suradnji s kulturnim ustanovama tih mjesta, barem tri puta godišnje – *Dane sv. Tripuna* (prijenos moći/karike sv. Tripuna 13. siječnja, uz euharistijsko slavljenje blagdana sv. Tripuna 4. veljače i blagdan Mali Tripundan 10. studenog), održati maestralna svečana postrojavanja *Određa Bokeljske mornarice 809.*, te obznaniti drugu starodavnu ostavštinu toga velebnoga mediteranskoga akvatorija. I sve to inkorporirati u jedan oblik kulturalnih i vjerskih prepoznatljivih manifestacija, čime bi se omogućilo gradualno razvijanje projektnih planova reproduciranja i sukcesivnog daljnjeg intenzivnog istraživanja nikada dostatno proučenih anala povijesnih vjetrometina proteklih araela.

Tako uspostavljajući nove paradigme intepretacija, u preobrazbi vlastitoga razlomljenog identiteta, (re)afirmamo te nanovo redimenzioniramo zatomljene evanđeoske težnje za pravednijim međuljudskim odnosima, temeljnim demokratskim normama ponašanja, pravičnijim društvenim raspodjelama dobara predaka. Samo bogatstvo jednog društva ovisi koliko su *dobrohotni* ljudi koji upravljaju tim bogatstvom: *Kultura je prvenstveno čin dobrote.* (Ortega)

To je jedino mjerilo naroda, malih i velikih. Bez obzira na veličinu teritorija i dužinu granice, razvedenost obale, različitost dijalekata, raznolikost crkvenih doktrina.

Socijalna osjetljivost (revolucija svijesti) ukoliko nije sastavni dio nekoga personalnoga kodeksa, kolektivnog manifesta i dignitetskog *creda* ophođenja, krucijalnih svjetonazorskih obrazaca, sama po sebi ne može ni biti u službi progresa i prosperiteta jednoga humanog i relativnog očovječenoga ranjivoga poretka na trasama novih infor-

macijskih procesa, digitalnih oluja, komunikacijskih sustava u globalnoj elektronskoj agori novoga *cyber* doba.

Novi horizonti budućnosti

Gdje su vaši najljepši sinovi, gdje su svi vaši sinovi, majke!

Ida Verona, *Poezija*

Nadam se da će moj hrvatski narod u nadolazećim vremenima, kudikamo više puštati niz lice suze radosnice i promišljeno prokrčivati nove horizonte budućnosti. Trebaju nam jasni putokazi ‚samoidentifikacije‘ (očigledni ne samo oku, nego i srcu):

Djeco, posljednji je čas. (1 Iv 2,18)

U bespućima havarija koje će se jednoga dana opet iznova pojavljivati, potrebni su nam gorostasni svjetionici, očuvana zapozorja ortografije i etimološke reljefnosti (lingvistička oruđa) jezikoslovlja, i uvijek pribrano stanje duha povijesnih stradanja *kolektivne memorije* jednog tisućljetnog naroda (Boke kotorske, Bosne i Hercegovine, Gradišća, Srijema, Vojvodine, Sjeverne i Južne Amerike... Australije).

Odista je sazrelo vrijeme da se negdje u Hrvatskoj, primjerice u Zadru (ili u razgranatom arhipelagu hrvatskih otoka – zbog kopnene povezanosti i žive tradicije glagoljaštva – npr. Krk), ustoliči jedan sveobuhvatni Hrvatski muzejski – dokumentacijski centar iseljenika *Sveti Leopold Bogdan Mandić* iz cijeloga svijeta, i omogući kudikamo ozbiljnija zastupljenost hrvatskih domoljuba u Hrvatskom državnom saboru.

Zatim je neophodno zapodjenuti konkretne projekte vizualizacije, objedinjavanja hrvatske kulturne baštinu u jednu iznimno raznoliku europsku (svjetsku) organsku cjelinu, kako bi, napokon, u jednom *Kroatološkom partneronu*, bili predstavljeni svi bastioni grandioznih ljepota jedinstvene riznice umjetnosti jugoistoka Jadrana, ali i sveukupne hrvatske iseljeničke zajednice na šahovnici društava, kultura i civilizacija diljem svijeta. Stoga je osobito značajno u ovom nadanom sudbinskom času, zakučastim bespućima sutrašnjica, nanovo rasvijetliti točke tih tisućljetnih postojbina, te iznaći najistaknutije kulturološke i vjerske zasade, korijene i vrela.

Zapodjenuti sveobuhvatne procese povezivanja svojevrsne *unutarnje baštinske kohezije*, strateškog kulturološkog digitaliziranja razasutih fragmenata *duha* diljem svijeta, u jedinstvenu sinergijsku bazu (elektronskim umreživanjem svih značajnih civilizacijskih obrisa i tragova hrvatskoga naroda kroz povijest poput CARNET-a – digitalne kroatološke Aleksandrije – hrvatskog narodosnoga bića kroz historiju svoga dosadašnjega postojanja), bez obzira na kojemu su području nekoći obitavali, djelovali, stvarali i živjeli (repozitorije, grafička građa, fotografije, dopisnice, korespondencije, albumi, in memoriam, medijalni traktati, preporodni proglassi, trofejno oruđe (samokres, jatagani, arkebuze, helebarde, skijavone, sablje, puške džeferdarke ili šarrije), raznoraznih kulturnih udruženja (zborova, pjevačkih društava, čitaonica...), aklamacija, politoška dokumentacija (primjerice istražiti općedruštveni značaj i prisutnost djelovanja HSS-a i HSP-a na prostorima jugoistočnog Jadrana u vremenu prije II. svjetskog rata), planski nacrti urbanih naseobina, ljetnikovaca i utvrda...).

Naime, poznata je činjenica da su, u povijesti ljudskoga roda, postojali daleko značajnije alijanse vladanja i trijumfalne moći okrutnih patrijahalnih kaganata, falangi, reconquista, kohorti i armada (egzarha, gubernatora, grenadira, providura, satrapa, dizdara, despota, prefekta, regenta, sultana, duždeva, ratnika, prokuratora, monarha i vojskovođa), ali je jedan neznatan svojom brojnošću u nekim globalnim razmjerima, hrvatski narod, uvijek uspijevao *nadživjeti* u tim stravičnim krvoprolićima skarabejskih žandarskih era, svirepim pljačkaškim pohodima, razornim potresima u Boki kotorskoj (1537., 1563., 1667., 1729. i 1979.), legendarnim vojničkim podvizima Bokeljske mornarce 809 (bitka kod Lepanta 1571., Kandijskog rata (1645.–1669.), prvog Morejskog rata (1684.–1699.), Herceg Novi 1687., drugi Morejski rat 1714. – 1718.), marševima smrti, kostrunicama, masovnim stratištima (Macelj, Jazovka, Bukovina, Galicija, Soča, Kočevski rog, Tezno, Dravograd, Huma Jama, Bleiburg, Vukovar, pred Staljingradom, Solunski front, Afganistan, Morinij), od dosad poznatih otkrivenih, unatoč silnim opstrukcijama sivih eminentnih oligarhija, 2 000 grobišta (850 stratišta su Hrvatskoj – od toga 120 gubilišta – masovnih egzekucija po pravdi tzv. antifašističke Partije) u samome Zagrebu i dosad 600 poznatih grobnica masakriranih ljudi u Sloveniji), epidemijama kuge (koja se spominje samo u Kotoru devet puta: 1363., 1400., 1422., 1430., 1435, 1503., 1572., 1667. i 1772. godine), ipak, na svoj osobit *kroatološki* način, opstati u kontinuitetu i biti prisutan u jednom velikom kulturno-civilizacijskom podneblju drugoga tisućljeća.

No, danas taj isti žilavi narod, preventivno bi trebao sama sebe, bez odgađanja, revitalizirati (korjenito preobraziti iz samih pora duhovnosti svoga bitka) te napraviti u svim *policentričnim* smjerovima strategije (biološkog, ekonomskog i geopolitičkog strateškog *on line* mozga), koje će zorno predočavati alternativne puteve cjelokupnog kulturološkog i inog drugog djelovanja.

Jedan od tih mogućih puteva, jamačno bi mogao biti podizanje svijesti o prokreativnoj biološkoj masi (solidarnom generacijskom ključu) i promišljenoj pronatalitetnoj politici cjelokupne hrvatske zajednice. U tome kontekstu, posebice treba istaknuti netom tiskani iznimno značajni zbornik simpozija *Demografske promjene i kulturna baština Boke kotorske* (2019.), u izdanju Hrvatskoga katoličkoga sveučilišta u Zagrebu.

Slijedom toga, neupitno je da treba poduprijeti sve dobronamjerne idejne okosnice koje, u dugoročnim perspektivama, donose nova ishodišna težišta i realne osnove zdrava ozračja opstanka svome vlastitom narodu. Na tim oštrim bridovima sječiva stvarnosti, bezuvjetni imperativ morao bi biti *a priori* djelotvorna prisutnost u dramatičnim procjepima sadašnjosti i konstantno trezveno razmišljanje o kolotečinama neodgodivih poglavlja samozatajne naviruće budućnosti.

Alija PIRIĆ

Ka humanoj kulturi sjećanja

(Josip Muselimović, *Mostarski dragulji*, Zdravo društvo, Mostar, 2018.)

Prošle sedmice je, u Kamernom teatru u Sarajevu, promovirano troknjižje, dakle tri knjige, autora Josipa Muselimovića, uglednog bosanskohercegovačkog advokata iz Mostara, a riječ je o knjigama *Mostarski dragulji*, *I to je to*, te *Kud plovi ovaj brod*. Uz pomno birani promotorski tim, brojnu i reprezentativnu publiku i činjenicu da je neko danas, u vrijeme posvemašnje izdavačke i autorske suše te hroničnog nedostatka čitalačke publike, tresnuo troknjižjem od sto i rekao to je to, zaslužuje da se nazove prvorazrednim kulturnim događajem u prilično usnuloj našoj prijestolnici, a ovu smjelu tvrdnju potvrđuje i solidna javna rezonanca. Ne znam da li se sjećate poratnog vremena kada smo svjedočili pravom izdavačkom i stvaralačkom cunamiju i kada su se ljudi ujutro budili, poput Kafkinog junaka, kao romansijeri, pjesnici, umjetnici i tumači istine i samo istine. Dobro, ima i to svoje razloge i svoje zašto.

Ovdje ćemo se zabaviti Muselimovićevom knjigom iz naslova, dakle knjigom *Mostarski dragulji*, izdanju relativno nepoznatog, ali simbolično znakovitog, izdavača *Zdravo društvo* iz Mostara, koja se čita kao stilski romansirana, publicistička hronika jednog vremena i jednog mikrolokaliteta, viđena unatražnim pogledom u prošlost, kako bi rekao Jan Assmann, u kojoj poznate ličnosti Mostara govore o svome djetinjstvu, odrastanju, karijeri i konačno o svome identitetu i načinu kako je on formiran u mostarskoj multinacionalnoj i multireligijskoj sredini u drugoj polovini dvadesetog stoljeća. Na prvoj čitalačkoj ravni, dakle, knjiga se nudi kao informativno-obavijesna činjenica o jednoj briljantnoj plejadi mostarskih ljudi koji su rođeni, odrasli i započeli karijere (sportske, akademske, umetničke, a riječ je o dvadeset i šest ličnosti) u Mostaru, ali su svojim radom i svojom harizmom prevazišli okvire lokalnog i prosječnog i vinuli se u neslućene visine evropskih i svjetskih mjerila i standarda, na ponos i diku ne samo Mostara nego cijele nam onovremene i ovovremene zemlje. Taj svojevrsni leksikon poznatih i slavnih Mostaraca, autor je realizirao u formi brižljivo pripremljenog razgovora/intervjua sa svakim ponaosob, dok su još uvijek svi bili među živima, sa jasno postavljena najmanje

dva cilja toga razgovora; pokazati *profesionalnu* i *ljudsku veličinu* ovih ličnosti, čime je autor, dovodeći u korelaciju profesionalni i etički dignitet, demonstrirao i svoj odnos spram takvog uzajamnog, interaktivnog odnosa tih dvaju činjenica koje, prema njegovom mišljenju, ne idu jedna bez druge. I zbilja, šta je to što nas vezuje za te ljude koji su pobijedili anonimnost i izdigli se iznad obične svakodnevnice, nego upravo ta njihova plemenitost, jednostavnije ljudskost uz profesionalne uspjehe, sportske, akademske ili umjetničke svejedno, kojom oni bivaju idoli s kojim se rado identificiramo i prihvatamo činjenicu da oni kreiraju javno mnijenje i društvenu zbilju. Dakle, da rezimiramo; Matvejević, Vican, Mujić, Ćurković, Bajević, Bakšić, Merdan, Dalipagić, Marić, Petrović, Ledić i da ne nabrajamo dalje, jesu pokazali svoju *profesionalnu izvrsnost*, i konačno stoga su se našli u ovoj knjizi, ali posredstvom autora, koji i time prevazilazi okvire žurnalističkog, otkrivamo ih kao humane vertikale svoga vremena.

Međutim, značaj i veličina ove knjige ne iscrpljuje se ni izdaleka tim prvim dojmom, prvom razinom, gornjim slojem koji je dostupan svakom iole ozbiljnijem čitaocu, ona se na drugoj ravni čitanja, s obzirom na vrijeme, mjesto i društveno okruženje, izdaje i kao svojevrsna *socioantropološka studija*, koja ne samo da govori o onom vremenu druge polovine dvadesetog vijeka i društvenim odnosima nego ozbiljno zadire u našu, ovdremenu stvarnost i domete naše društvene zbilje, a što se, reklo bi se na prvi pogled, događa skoro nehотиčno, kao *podtekstualno značenje*. Ali nije tako. Josip Muselimović je potpuno svjestan i toga značenja i toga čitanja te otuda upravo dolazi njegov autorski bijeg u neko onovremeno *zdravo društvo* iz *nezdravog* i *nesklonog*, jer kako veli Erich Fromm u knjizi *Zdravo društvo*, samo slobodan čovjek može postići profesionalnu i ljudsku izvrsnost.

Prema tome, složiti ćete se sa mnom kako Josip Muselimović svojom knjigom *Mostarski dragulji* baštini kulturu sjećanja ali isto tako bit ćete saglasni kako time nismo rekli ništa naročito novo niti nepoznato. Ovdje se, svojom unutrašnjom logikom, gnijezdi spolja jedno daleko složenije i neuporedivo važnije pitanje: kakvu to kulturu sjećanja njeguje autor i njegova knjiga? U jednom od svojih briljantnih tekstova Drago Bojić piše kako „nacionalni i vjerski kolektivi njeguju kulturu isključivih i egoističnih sjećanja u kojima se vlastita stradanja i podnesena zla duže pamte i istodobno naglašavaju i preuveličavaju vlastita herojstva. U takvoj duhovnoj i političkoj klimi, sjećanja uvijek prati beščutna kultura zaborava, zaborava vlastitih zala i tuđe patnje, koje se umanjuje a nerijetko i posve niječe.“ (Dehumanizirana sjećanja u kulturi zaborava). Ovdje je riječ primarno o kolektivnom sjećanju na zla i žrtve u posljednjem ratu, ali bi se isto tako ta dijagnoza kulture sjećanja mogla primjeniti i na kulturna i duhovna prisustva i doprinose Drugih. Bojić, s pravom, vjeruje kako je takva vrsta dehumaniziranog sjećanja temelj za pothranjivanje neprijateljstava i dugoročno onemogućuje transetničku i transreligijsku, humanu kulturu sjećanja. Bojić nas upućuje na dvostruku ulogu kulture sjećanja, a time i na njezine dvije antitetički suprostavljene strane; *humanu* i *dehumaniziranu kulturu sjećanja*.

Dakle, za razliku od sveopće, recentne dehumanizirane kulture sjećanja koja ignorira, prešućuje, niječe, nerijetko i krade ili terorizira neviđenim nasiljem nad identitetom Drugih, videći sebe kao Normu, knjiga *Mostarski dragulji* Josipa Muselimovića *nije limalna* (limes-granica) jer snažno sugerira kulturni i povijesni sinkretizam, svjedoči interaktivno prožimanje duhovne i materijalne kulture jednog mikrolokaliteta i poziva na

život sa identitarnim različitostima i posebnostima, pa se može, bez daljnega, okarakterisati kao *transreligijska* i *transnacionalna* ali i *transkulturna* a samim tim snažno emanira *humanu kulturu sjećanja*, koja u uslovima ugnjetavanja sjećanja postaje forma otpora. To je apsolutno najveća vrlina i vrijednost ove knjige ali i njezinog autora, izvan svake sumnje.

E sada bi valjalo poduprijeti ovakvu smjelu tvrdnju o kvalitetu Muselimovićeve knjige sa nekoliko nepobitnih činjenica, a koje su vidljive u knjizi. Prva među inim svakako je subjektivni, antologijski izbor ovih mostarskih cvjetova, čovjeka kojemu moramo vjerovati, a koji dolaze iz različitih nacionalnih vrtova, što u nekim sretnijim vremenima ne bismo možda ni primjetili, međutim u današnjem beznadežno podijeljenom i suprostavljenom Mostaru ovakav autorov postupak se diže u rang prvorazredne vrijednosti. Drugo, najveći broj njegovih ličnosti u razgovoru ističu, bolje reći konstatuju, činjenicu da su za svoj uspjeh zahvalni svojim idolima, (sportskim, akademskim, umjetničkim svejedno), zatim svojim učiteljima/trenerima te na kraju svojim fanovima i uopće ljudima koji su im u kritičnim momentima „puhnuli pod krila“. Treba li reći da su svi spominjani heterogeno društvo, pri čemu je priča o njima za ove aktere, sa toga nacionalnoga stanovišta, sasvim beznačajna i bespredmetna. E sada se opravdano postavlja pitanje, zapravo knjiga pita, kakvo je to društvo i društveno okruženje što je porodilo takve veličine individualne i kolektivne, a da se nama nesmiljeno nudi narativ o autokratskoj, nedemokratskoj i ideološki kontaminiranoj atmosferi u kojoj se sve ovo dogodilo. Zapravo, knjiga demistificira i detronizira takve narative argumentima protiv kojih ne možemo ništa. Da budemo do kraja čestiti, nisam siguran i ne znam odgovor na pitanje kako objasniti taj fenomen kada se cijela jedna generacija mladih ljudi digne do gornjomimetskog modusa, (u Sarajevu se u to vrijeme desio isti fenomen) da li kakoćom društvenog sistema, dubljim sociološkim činjenicama, ili naprosto nekom neobjašnjivom sinergijom koja se javi s vremena na vrijeme. Ali čini mi se da znam kako su usponi i padovi svojstveni, kako svakom čovjeku tako i društvima te da su, što je sasvim paradoksalno, podjednako potrebni i jednima i drugima. Dakle, vjerujem da su društvu potrebni i trenuci nazatka i recesije isto kao progresivni prodori naprijed jer se u tim mirovanjima i krizama začinja i gnijezdi energija, koja će po prirodi stvari gurati društvo naprijed prema neumitnim kosmičkim zakonima i cikličnim mijenama. No bez obzira na ovo naše mudrovanje, knjiga uporno pita; kako je moguće da se u tom vremenu bivše nam domaje rodi cijela jedna plejada uspješnih pojedinaca u uslovima koji nisu bili sjajni, ni blizu toga, i gdje smo napravili pogrešku u definiranju i gradnji zdravog i bolesnog društva. Ovim se broj pitanja što ih naslućuje ova knjiga nipošto ne iscrpljuje.

Na koncu zanima nas prvobitni medij svake *mnemotehlike* koji Jan Assmann definiira kao *uprostorenje* našega sjećanja. Prostor igra glavnu ulogu, što je vrlo znakovito, u kolektivnoj i kulturnoj mnemotehnici pa nam je važno mjesto pamćenja. Sociolozi kažu kako umijeće pamćenja operira sa imaginarnim prostorima a kultura sjećanja sa označavanjem u prirodnom prostoru. U knjizi Josipa Muselimovića, prostor Mostara se uzdiže u rang znaka kao kulturni prostor uzdizanja i sjećanja odnosno biva *semiotiziran*, kako bi rekao Assmann, gdje se osvjedočujemo o vlastitom kolektivnom identitetu posredovanjem njegovih najboljih ljudi i ulazimo u prostor *mnemotopa*, mjesta sjećanja, sjetni i ponosni na njih kao nešto duboko i intimno naše, uvažavajući i cijeneći sve difference što nas obogaćuju.

Mate GRBAVAC

Vodoskok koji te kupa riječima

O knjizi Diane Burazer, *Nebeske jabuke, na dar*

Koliko ima čitatelja i slušatelja poezije, toliko je različitih pristupa istoj, toliko je različitih tumačenja, doživljavanja, suživljavanja s njom, dijaloga ili monologa kojima se približava onoj suštini koja ju čini tako iznimnom u svijetu književnog stvaralaštva. Poezija je ogledalo duše, subjektivna daleko više nego nam se čini, ali u isto vrijeme osobna objektivnost svijeta reflektirana u misaoni, stvaralački i emotivni svijet autora – pjesnika. Bez obzira na sve različitosti, kultura u kojima nastaje, povijesnih, ideoloških natruha vremena u kojima je nastajala, koje su se nataložile u narodnosnom biću, ima ona nit koja nas veže neraskidivo u tu jedinstvenu maticu života ljudskoga **što** ostaje trajno utkana u sve civilizacije i kulture bez obzira na rase, vjere, ideologije, kulture, povijesne specifičnosti koje nas, naizgled, razdvajaju.

Ali, ono što pjesnike čini iznimnim u svijetu trajnih mijena i povijesnih datosti jest da su od materijala koji je tako krhak, promjenjiv, lomljiv, neuhvatljiv, fluidan i lako gubljev, stvorili neslomljivu, velebnu, čudesnu tvorevinu koja odolijeva svim nedaćama povijesti i ostaje trajni spomenik ljudskoga traganja za trajnim, postojanim, vječnim. Nastaje trajna priča satkana od riječi koje su tako nestalne, o čovjeku, njegovom i srcu i duši, njegovoj nadi i želji, padu i usponu, bolu i radosti, njegovom sjećanju i zaboravu, njegovoj ljubavi, suosjećanju, patnji i boli koja je ona prava, istinska povijest čovjekova.

Povijest počinje onda kad je ta riječ izgovorena, kad je uspostavljen most između ljudi, kad smo postali zajednica koja ima smisao i cilj življenja. A tek kad je riječ urezana u kamen, glinu, papirus, pergamenu..., povezaše riječi toliko toga, naizgled nespojivog, kod ljudi u jedinstvo nerazrušivo i trajno. Zato su pjesnici čuđenje u svijetu. Od ničeg stvoriše trajnost, od riječi sagradiše dom, od glasova oblikovaše predmete, ideje, smisao i putokaz.

A upravo večeras imam zadovoljstvo govoriti o knjizi osobe koja proputova ovim prostorima i svugdje ostavi trag iza sebe, koliko neizbrisiv, toliko ugodan, prepoznatljiv, sadržajan i radostan, čak i onda kada u sebi ima nostalgiju, tugu, sjetu za prošlim, nestalim, a opet nadahnjujućim i ohrabrujućim. Kad sam prvi put zakoračio u prostorije ljubuške gimnazije, ona je u sebi, kao i njeni prijatelji i prijateljice, radosno ulazila u svijet s nadom da će u njemu ostvariti svoje snove, želje pretvoriti u stvarnost, doduše – svatko na svoj način. Diana je bila dio one ekipe koja je oblikovala i svijetu, gradu i školi pokazala kako veliki i zanosni mogu biti snovi onih koji mogu donijeti svijetu i ljudima toliko novoga, lijepog i zanosnog. Toliko radosti na tim licima dalo mi je ohrabrenje da

radim i radimo pravu stvar. Oblikovali smo prvi tiskani školski list *Chatedra* u kojemu mnogi objaviše svoje pjesme, priče, osvrte, ilustracije.

Ne znam koliko brojeva otiskasmo, a onda promijenismo mu ime u *Ljubuška mladost* jer smo htjeli taj naš zanos, želju i potencijal prenijeti na zajednicu u kojoj živimo. Kasnije će *Ljubuška mladost* prerasti u *Ljubuške novosti*.

Ono što je iz tog našeg zanosa se iznjedrilo i odredilo životni put dosta tih mladih ljudi, mladića i djevojaka, bila je mala, malecka zbirka pjesma, kratkih priča, osvrta pod znakovitim imenom *Ars mea (Moja umjetnost)*. Tada oni prvi put ugledaše svoj lirski doživljaj otisnut i ukoričen. Tu svoje radove objavi i naša Diana i nepovratno poče koračati tom čarobnom stazom pjesničke riječi, oblikova svoj poetski svijet prepoznatljivom melodikom i simbolikom, metaforičko-simboličkom osebujnošću po kojoj postade ono što danas jest, poetesa čije se pjesme šire svijetom u prijevodima na francuski, engleski, njemački, norveški, španjolski, portugalski, poljski, ruski, rusinski, bugarski, ukrajinski, makedonski i slovenski jezik. A taj put je uvijek put uz stepenice: zakorači u svijet *Ars mee* da bi osjetila veličinu i dubinu *Nesvanjivog*, bez obzira što je morala svladati **Četvrti zid** nakon kojega se moralo odmoriti *Na odmorištu* i skupiti snagu jer se morala naći *Između dva svijeta*, jer se moralo doći do *Druge kuće* bez obzira što je izgrađena *Izvan zakona* jer je miris *Naranče* neumoljivo vuče do *Nebeskih jabuka*.

Čitajući druge pjesnike, književnike svatko od nas ima različite pristupe, osobna iskustva uspoređuje s ponuđenima, pokušava ući i taj zamršeni slijed misli, želja, nada, tihe tuge i prigušene radosti, čarobnog uzleta, ali i pitanja na koje nikada neće naći odgovore koji će ga zadovoljiti. Da bih pisao ovaj osvrt na Dijaninu zadnju knjigu poezije pročitao sam je tri puta, ne u jednom danu, već namjerno da se slegnu prvi dojmovi, slike i doživljeni poetski dijalog pjesnikinje sa samom sobom i svijetom koji je okružuje. Htjeli ili ne htjeli, čitajući druge, govoreći druge otkrivamo ne samo svijet snova, želja, nada bogatstvo doživljenog i spoznajnog samo autora/autorice, već istodobno otkivamo i svoju duševnost, ustreptalost, zanos, pad bogateći sebe iskustvom drugih.

Pjesnikinja pjesme ove zbirke raspoređuje u sedam ciklusa. Opet one stepenice koje tako slične našim koračanjima kroz život. A te stepenice vode od – *Kupila sam brdo*, do ciklusa *Nebeske jabuke*, put od ovozemaljskog do nebeskog, od zemlje do zvijezda, od nada i snova do prijateljstva, dobrote i veličanstvenosti čovjeka lišenog svega što je ružno, gadno i nedostojno čovjeka. Ta čarolija broja sedam, nadnaravnost koja se kroz stoljeća provlači kao tajna što vodi vječnom i neprolaznom, kao da se, nenadano i slučajno ili namjerno i znakovito, otvara nove simbole i viđenja onog što se kroz godine nataloži u čovjeku, a obično ga nazivamo iskustvom, postoji jedino na granici gdje se sudara realnost sa subjektivnošću, prolaznost s trajnošću, lomljivost kao neizbrisiv trag u nama. Toliko toga čini ono što trenutno jesmo, nesvjesni da već sutra ulazimo u novi i njemu se počinjemo prilagođavati. Nikada isto! Nikada ponavljanje! Uvijek novo i izazovno. Uvijek ona dvojba: Jesmo li u njihovom svijetu boravili koliko su oni u našem?

Pjesma koja obilježava prvi ciklus, pjesma koja nosi pečat i breme prepoznatljivosti i jedinstvenosti cijele zbirke, po mom skromnom mišljenju, jest pjesma *Kupila sam brdo*. Zašto? Puno je razloga i obrazloženja, puno je toga što me zaustavilo nad ovom pjesmom jer je izvor čije se vode, tekući u podnožje, granaju i razlijevaju u brojne vijugave potoke/misli, u brojne rukavce, nacrtane luke smiraja i pitanja koja, u ljudskoj logici

razmišljanja, uvijek traže odgovora. Zašto pitanja trebaju odgovore? Možda njihovu posebnost i izdvojenost odgovori ruše i uništavaju? Nabrajajući veličajnost brda koje je njeno sama sebi postavlja pitanja zašto baš brdo, a ne kuću, šumu, livadu. Ovo drugo je dostupno, drugima prihvatljivo, opravdana kupnja. Po čemu to zaslužuje to brdo imati kao svoje, kao da se pita pjesnikinja. Vodi se razgovor s onim što stvori to brdo, vode se unutrašnji dijalozi sa samim sobom. To su oni trenuci kada se počinjemo okretati na prijeđeni put i smisao tog prijeđenog puta. Godine su u njega uložene, izgrađene sigurnosne ograde da se ne uruši napravljeno, ono svoje po čemu jesi ono što jesi.

*Dobro – kažem pomirljivo:
slikar sam
i nisam,
pjesnik sam
i nisam.*

*Sanjar
koji je kupio brdo
jesam.*

Svaka druga kupnja ima prihvatljiviji razlog zbog kojeg se dogodi. Možemo nabrajati u nedogled, ali kupnja brda teško nalazi opravdanost kupnje. Sve drugo, gledajući s njegova vrha, izgleda sitno, maleno, ne opravdava napor kupnje. Svijet leži ispod tvog pogleda – ranjiv i nestalan. Brdo ti se čini neuništivo i trajno. Sanjari su ti koji svijetu pokušavaju donijeti bolju sudbinu, ispuniti ga bojom i zvukom, nadom i radošću. Trajno nadahnuće je to svim sanjarima, a pogotovo pjesnicima. U običnosti takav život i životni credo će donositi ona pitanja, pitanja na koja drugi daju brzi odgovor, a nositelji pitanja nikada ne traže odgovore.

U brojnim pjesmama ove knjige vodi se tajni unutrašnji razgovor s ljudima koji ispuniše pjesnikinjin život radošću, nadahnućem, smislom, razgovor s dragim ljudima koji su joj bili oslonac i sada žive u njoj kao drage uspomene, kao one zvijezde koje bljesnu u noći i podsjetje je na prošlost, dane prohujale, godine ispunjene brigom, prijateljstvom, obiteljskom harmonijom, toplinom doma, nježnošću dragih osoba koji su joj životni put činili podnošljivijim i radosnijim, koji su uz nju bili kad god joj je trebao mir i spokoj, odmor i smirenost. Pojavljuju se sjećanja na njih i što je najteže, sve ih je više s one crte koja dijeli ovozemaljsko s onozemaljskim. Toliko toga lijepoga u njima vidi da sjećanja nisu bolna i tužna, već uvijek nose blagost, bliskost pogleda na iste ili slične stvari, želje, htijenja i na običnost u koju smo često utopljeni.

To ćemo osjećanje naći u pjesmama *Protiv vremena, Fotografija, Ona najljepša, Mo-litva, Samoća, Tuga, Mudrost, Vrijeme sve zaposjedne, Nas tri* i čitav ciklus pjesama *Nebeske jabuke*.

Tu su ključevi koji su nekada otvarali vrata naših domova... Odričemo se lako svih radosti prošlih dana... Povremeno ispitujemo težinu svoje samoće mjereći je uporno svim čega više nema... O Strahu i Mudrosti učili smo kasnije! Metodom vlastite kože... Prostor oko nas postaje zatrpan predmetima, njihovim sjenama, sjenama sjena... Zaklju-

čujemo da je previše toga iza nas: doba nevinosti, doba bezuvjetne radosti, ali i doba tuge... Zbunjuje me tvoj zvonki glas iz daljine: sretno je biti mrtav, sretno je biti mrtav... Ostat će nepoznato, zavijek neizmjereno, koliko daleko smo mogle dosegnuti riječima da smo imale dovoljno vremena.

Kad se nađemo u prigodi da sami sa sobom povedemo razgovor o tome što nam daje krila da se upustimo u tu pustolovinu života, što nam daje nejakima snagu, uspravan hod, upornost i izdržljivost, zanos prema usponu, često se pojavi pitanje: Kad su bili snovi ljepši, kad su se rađali ili kad su umrli? Uvijek mislimo da se moglo i bolje i dalje, veće i nedostižnije, ali je to samo privid naše nemoći da zaustavimo put s „onu stranu brda“. Drugi gutaju ta pitanja, uguše riječi, stide se pričati, pjevati, pisati, slikati svoje snove, promašaje i uzlete, dok umjetnici to čine nesvjesni da to što rade je nadahnuće onima koji dolaze iza njih, ohrabrenje onima koji će u njima naći pomoć za uzlet i siguran let iznad ponora. Pjesnici se uvlače u naše živote riječju koja hrabri, riječju koja tajne života govori tako da u čitateljima budi smjelost da se krene u tu čudesnu avanturu življenja, da stoje kao opomena onima koji nemaju hrabrosti. Slika ocrтана u pjesmi *Hrabrost* pokazuje da uzdignuta pesnica ne znači pobjedu, jer toliko toga nije nam rečeno što stoji pred nama, a hrabrost je pobijediti sebe sama, svoje strahove i neodlučnost koji su se zalijepili za nas kao vjerni pratitelji – i u snu i na javi.

Dianina poezija teče kao mirna rijeka. Još jedan privid! Ispod tih stihova odvija se vječitito traženje smisla življenja, odvijaju se silne dvojbe koje razdirati znaju našu sigurnost, koji zamagljuju vidike i zacrtane ciljeve. Pod mirnom površinom sve je nemirno. Ona je pjesnikinja tihe tuge koja je poticaj za korak dalje. Stapanje s vlastitom sjenom je trenutak koji samo zaustavlja korak, ali smjelost ne daje mira. Stalno se provlači misao jesmo li putujući svijetom zapravo tražili put koji vodi do nas? Bi li bilo bolje da smo navukli maske, osmijeh zaledili na licu? To su ona pitanja na koja svatko od nas mora sam odgovoriti.

U pjesmi *Mudra odluka* opet ta dvojba: je li ono za čim smo tragali beznadno ništavno, a ono što smo koračajući odbacili kao nepotreban i nevažan teret upravo ono što je trebalo zadržati? Mudrost nije sočni plod pored puta, već gorka pilula koja se nudi kad više ništa ne pomaže. Sve ono što odložismo u svojoj prošlosti kao nevažno silazi nama u naručje, u snove, u naše riječi kao dragulj na prst prelijepe udavače. Zablista taj trenutak u nama kao zvijezda repatica. I ne znamo nikada kada će nam se opet javiti. Valjda onda kada procijeni da nam je najpotrebnija.

Mnoge od ovih pjesma u zbirci *Nebeske jabuke* su me natjerale sklopiti oči i proživjeti ponovno dvojbe koje su bile poredane tako da su, svaka od njih, nudile pogodnosti, ali ni jedna teškoće i zamke izbora. Ploviti ili u zavjetrini uživati? Upustiti se u avanturu traženja smisla ili u hladovini uživati plodove koji padaju u moje krilo ne mojom zaslugom? A bilo je samo koju riječ reći uhu koje te sluša. Jedna od tih pjesma je *Važno je zamahnuti*.

Ovo je samo mali prilog onome što je rečeno u zbirci. Svaka pjesma je izvor novih razmišljanja i doživljavanja, vodoskok koji te kupa riječima i oslobađa misao hrabreći je da je nesputanost životni credo koji bi nas trebao pokretati i tamo gdje se ne naziru jasni putovi niti prepreke i zamke koje su stavljene upravo radi tebe kako bi ispitale tvoju volju da se ide za snovima.

A Diana putuje, s *Narančom u ruci bere Nebeske jabuke* i zasigurno nam priređuje ugodne pjesničke uratke u danima, mjesecima i godinama koje slijede.

Mato NEDIĆ

Kako stati u malu crnu haljinu

Ružica Martinović-Vlahović, *SUNCE U GARAŽI (Od tada mu je sve krenulo)*, Naklada Bošković, Split, 2018.

U samozaboravu umjetnosti osobnost ima dovoljno prostora za nadraščanje same sebe; pa nadlijeće svoje egocentričnosti i hirovitosti.

R. Martinović-Vlahović, *Sunce u garaži*

Kako stati u malu crnu haljinu, pita se na 61. stranici romana *Sunce u garaži* njegova autorica Ružica Martinović-Vlahović. Pitanje možda izgleda banalnim, nekima možda i neobičnim, vjerojatno malome broju i – intrigantnim. Autorica ga u romanu ne bi postavila da njime ne pokušava odgovoriti na drugo pitanje: kako se uvući u malu kratku priču, odnosno, kako ju dobro ispričati, toliko dobro da današnjim ljudima bude zanimljiva, a prije svega, da pripovjedač, autor, njome bude zadovoljan?

Ili: kako napisati dobar roman, ni previše opsežan ni prekratak, ni prejednostavan ni previše složen? Kako, dakle, pronaći zlatnu sredinu? Ako haljina nije krojena po mjeri, kako u nju stati? Ako roman nije pisan s mjerom, kako ga pustiti u život, među ljude? Izgledat će kao i punašna žena u pretijesnoj haljini.

Roman *Sunce u garaži* kompozicijski je strukturiran kao roman u romanu. Jedan je roman morao stati u drugi roman da bi se ispričala priča o umjetnosti, ne o jednoj, nego o dvjema: o književnosti i slikarstvu. Kako napisati ljubavni roman, a da ne bude trivijalni ljubić? Vjerojatno se pitala autorica prije no što se latila pisanja. Zapitala se i pronašla je odgovor. Njezin je roman i ljubavni, i misaoni, to je i roman-esej i knjiga o pisanju. Autorica ne bježi od filozofskih promišljanja, čak ih izravno unosi u djelo, dopušta likovima, mladiću i djevojci, Velimiru i Barbari, da o njima raspravljaju. Takav je umjetnički postupak, istina, donekle neuvjerljiv zato što čitatelj ne očekuje da bi mladić i djevojka koji su se sastali iz drugoga razloga i s drugim namjerama, raspravljali o pitanjima Nietzscheove filozofije i da im nijedna tema od te ne bi bila preča i zanimljivija. No, autorica, u skladu sa zacrtanom misaonošću djela, uvjerljivo pripovijeda kako oni baš o Nietzscheu razgovaraju.

U roman *Sunce u garaži* vješto je umetnut roman *Od tada mu je sve krenulo*, koji je napisao Velimir u pokušaju da postane pisac. Postmodernističkim postupkom interpolacije Ružica Martinović-Vlahović stvara novi tekst koji treba poslužiti proširenju razmišljanja

o smislu života i umjetnosti te rasvijetliti i neke stranputice samoga autora, Velimira, te ga dovesti do odgovora na pitanja koja sebi postavlja, to jest do njegove biti. Kao i Densčin Ivan Galeb, tako i Velimir razmišlja o umjetnosti, o njoj rado raspravlja i u njoj se traži, ali ne zaboravlja da je ona sastavnicom života, a ne život sam, te on hoće najprije živjeti, voljeti, a onda i stvarati umjetnička djela.

Glavni lik interpoliranoga romana *Od tada mu je sve krenulo*, slikar je Jurjević koji je došao u svojemu braku, a tako i u životu, u slijepu ulicu te izlaz traži čineći dobro djelo, oslikavajući četrnaest slika Križnoga puta u jednoj brdskoj kapelici. Crtajući Jurjevićev lik, Velimir crta i samoga sebe, rasvjetljuje svoju bit, umjetnički se i ljudski pročišćava.

U stilskome pogledu interpolirani roman može se prepoznati kao rukopis same Ružice Martinović-Vlahović. Ista je to misaona struktura, isti sintaktički ustroj kao i u romanu-podlozi *Sunce u garaži* u kojemu je primarno riječ o ljubavnoj priči Velimira i Barbare, o njihovim međusobnim traženjima i nalaženjima i o književnosti kao putu u središte sebe, a svako ja ujedno je i središtem svijeta. Bilo bi, stoga, umjetnički uvjerljivije da je autorica i stilski uspjela odvojiti Velimirov spisateljski rad od svojega te da se na stilskoj razini ne preklapaju Velimirov i njezin rukopis.

Misaoni sklopovi Ružice Martinović-Vlahović čvrsti su, veoma jaki i sintaktički su toliko dobro uvezani u jedinstveno romaneskno tkivo te se ovu autoricu, sudeći po njima, svakako može nazvati umjetnicom riječi. Romanom *Sunce u garaži* Ružica je Martinović-Vlahović ostvarila postmodernistički tekst u kojemu se nalaze elementi kvalitetnoga ljubavnog romana, ali i romana-eseja. Njezin je izričaj nadahnut, filozofski usmjeren, životan i pun jezične ljepote. Odgovarajuću književnu formu, ili, vratimo se naslovu ovoga promišljanja, udobnu, svečanu crnu haljinu, Ružica je Martinović-Vlahović uspjela odabrati za svoje ideje i lijepo ih je u nju odjenula.

Doc. dr. Larisa SOFTIĆ-GASAL

Svratište riječi

Nikola Šimić Tonin: *Svratište riječi*, Biblioteka Donat, HKD Ogranak Zadar, Zadar 2019.

Pjesnik Tonin domišljato sebe naziva *svratištem riječi*, svojevrsnom *birtijom* u koju zalaze riječi, pijane ili trijezne, dobre ili loše, tko zna, to ne naglašava jer odgovor stoji tek na kraju svratišta gdje se sva raja/riječi mogu vidjeti i pojmiti. Njih, riječi, pjesnik približava čitateljima kako bi ih namamio u svratište jer od poezije se bježi, kao da je nešto nerazumljivo, nešto oko čega se valja malo više pomučiti da bi se ‚konzumiralo‘ pa koristi mamac skromnosti.

*Ne uistinu,
ja Pjesnik nisam,
svratište sam riječi,
što Pjesmama,
htjele bi se zvati.*

Kako iskoristiti jezik kao sredstvo tumačenja svijeta, kako mišljenju dati pripadajući medij, izaslanstvo, bez uranjanja u čitatelje? Najprije treba uroniti u samoga sebe, u zarobljenost vlastitog poimanja i svijeta koji nas okružuje, a onda, doktrinom jeftinog trika, izroniti po malo zraka. Tu možda zateknemo otpad, smeće, i zagušljiv, nečist, težak zrak, riječi nam počnu bježati, a mi, pjesnici, želimo stvarati. Takav, rezigniran, ili lažno rezigniran ton, sadrže Šimićevi stihovi. Zašto lažno rezigniran? Zato što ponovno provocira, propituje, ispipava teren na koji šalje sjeme umjetnosti, poput dobrog ljubavnika drži uže zategnuto taman toliko da se može prošetati, ali ne i otići.

*Na smetlište riječi,
odlaze riječi,
koje ni do koga ne dopiru.*

Tu i takvu virtuožnu tehniku odaje, opet kao naivno, u nazivu pjesme *Mogle bi mi pjesme pobjeći...* pjesnik oprezno, bez znakova interpunkcije, bez velikih slova kojima (uvijek) označava svetinje, Pjesmu i Pjesnika, strahuje od izgovorene riječi, strahuje od čitatelja e da bi ga zauvijek uštrjio, *tišini stihove i rime* zarad Svetog Trojstva, Pjesnika,

Pjesme i Čitatelja. Otvarajući potpuno novu realnost, razinu mističnog i natprirodnog, kroz strah i nadtišinu do uzvišenosti, unutarnjeg carstva birtije koja supostoji, tu negdje i gdje je lijepo otići, nedosadno, moderno, zanimljivo:

*u tišini
stvaralačke tišine
tišinim stihove i rime
strah me je izgovorene riječi
ustrašit će ih
mogle bi mi pjesme pobjeći*

Tko bi mogao pouzdano kazati gdje počinje umjetnost, je li ona na krajićima uma i tijela, postoji li mapa umjetnih svjetova? Pjesnik se odlučuje na potragu, ne želi stagnirati jer mirovanje uništava a bujanje, ispisivanje – osvaja.

*stavio sam pred sebe
karte poezije
uzeo ravnalo
šestar
matrikulu života
širinu
visinu
položaj neba
zvijezda
mjeseca
sunca
mene
tebe
i dobio
na poetskoj pučini mora
točku pjesme.*

Tonin s divljenjem pristupa veličini pjesme uopće a da se pri tome ne unižava, udaljava – to da, da bi je posmatrao, nekako iskosa, pojmio koliko vještine, talenta i nadahnuća treba pjesniku da napiše pjesmu. Zato njegove riječi Pjesnik i Pjesma jesu obilježene velikim slovima.

Nazivom knjige poezije *Pjesme pjesmama i pjesme pjesnicima*, Nikola Šimić Tonin zapravo kazuje da ne želimo izaći iz milosti osjećaja zasijanog u pjesmama, a da je uskrsnuće jedini način da se taj trenutak potpune milosti zauvijek ne izgubi. Uskrsnuće kroz vraćanje Poeziji, Pjesmi i Pjesnicima. Uskrsnuće sadržano u milosti Čitatelja jer su oni najveći dobitnici.

Knjiga o livanjskom školstvu

Stipo Manderalo: *Lučonoše, Buybook, Sarajevo / Zagreb, 2019.*

Pisati o **Stipi Manderalu**, odnosno o njegovu djelu, lako je i teško istovremeno. Lako – jer se nudi obilje sadržajne građe i materijala, teško – jer je autor uznio svoja djela na visoku razinu, pa valja napisati slovo dostojno i tog čovjeka i tog djela.

Stipo Manderalo nije samo čovjek, on je čovjek-institucija. Ima stotinu ruku i svaka od njih čega se god lati, to pozlati.

Latio se, tako, Manderalo mnogih poslova, zaputio u minula vremena da razgrne s njih tamu zaborava, da rudarski (sin rudara Matana) s rude skine naslage jalovine, da otkrije važno i značajno, da odgoneta i čita.

Temelje svog stvaralačkog zdanja polagao je od kamena. Na takvim tvrdim temeljima zidao je kamena zdanja. Iz kamene gromade isklesao je *Gospodare kamena* (1987.) – svoje prvo veliko djelo. Potom se pojavljuju: *Lozićev ilirski san* (1992.), *Kutija za čuvanje vremena* (1996.), *Zlatne ruke* (1999.), *S Vidoške gradine* (2006.), *Livanjski trgovi* (2011), *Pismo za puk i gospodu* (2015.) i *Lučonoše* (2019).

Jedan bh. pisac pisao je roman 47 godina. Rezultat – vrhunsko djelo, remek-djelo.

Ako se promatra pojava Manderalovih djela, onda se vidi da je razmak između njih oko četiri-pet godina. No rad na tim djelima trajao je mnogo duže. Godinama i desetljećima autor je radio na svojim djelima – strpljivo i uporno prikupljao građu, preturao preko ruku obimnu literaturu i dokumentaciju, razgovarao i bilježio kazivanja mnogobrojnih kazivača, provjeravao i vagao, mjerio i krojio, pisao i brusio... smisljeno i dugo.

Znam da su *Gospodari kamena* gospodarili dugo vremena vremenom Stipe Manderala. Još duže je trajao rad na djelu *S Vidoške gradine*. Autorova rodna kuća nalazi se uz samu Gradinu. Kao dječak na Gradini, među povijesnim tragovima i ulomcima, igrao je dječje igre, opijao se idiličnom ljepotom neba i krajolika, maštao i sanjao, punio dječju dušu... Iz te će duše, mnogo godina poslije, kao proljetno bilje iz vrta, isklijati i izrasti Manderalova djela.

Na *Lučonošama* je Manderalo intenzivno radio 4 – 5 godina, a djelo će, tek tridesetak godina kasnije, ugledati svjetlo dana. I u ovom djelu autor je na svom terenu – u školstvu/prosvjeti. Autor je 40 godina radio kao profesor u livanjskoj Gimnaziji. Sretan čovjek, bez sumnje. Posrećilo mu se da radi ono što voli i da voli ono što radi – obrazovanje, istraživanje, pisanje. Profesija i hobi u jednom. Kada se tom jedinstvu dodaju rad pregalački i nerv stvaralački, onda ne mogu izostati značajna djela.

Stipo Mandžeralo je – a tko bi drugi?! – bio najpoznatiji čovjek da napiše knjigu o livanjskom školstvu. I napisao je. Prosvjetar o prosvjeti, lučonoša o lučonošama.

Istina, prije Mandžeralove knjige postojala su dva ozbiljna rada u kojima je, detaljno i kompetentno, obrađeno tadašnje konfesionalno školstvo u Livnu, a koje su, prije stotiniak godina, napisali livanjski učitelji **Dušan Karanjac i Stipo Marković**.

Lučonoše se nadovezuju na te tekstove i one su, nema sumnje, glavna, temeljna knjiga iz ovog područja. Njen podnaslov glasi: *Prilozi proučavanju livanjskog školstva*. I u svojim prethodnim knjigama, autor je pisao podnaslove – *Livanjsko klesarstvo 19. vijeka*, *Prilozi za proučavanje prošlosti livanjskog kraja*, *Prilozi proučavanju bosančice*, itd.

Tema *Lučonoša* vremenski se proteže od konfesionalnih škola u turskom razdoblju, preko interkonfesionalnih za austrougarske uprave, potom školstva između svjetskih ratova, pa sve do šezdesetih godina prošloga stoljeća.

Družeci se s autorom Mandžeralom, imao sam privilegij iz prve ruke saznati dosta toga što je vezano za *Lučonoše*. Pojedini nam je autor otkrivao za okruglim stolom u kafiću, o mnogima smo razgovarali, provjeravali legende brojnih starih fotografija na kojima su znana i neznana lica učitelja i njihovih učenika, škole, dijelovi grada, nekadašnje kuće ili njihovi ostaci, razni objekti, svjedočanstva, pečati, izvještaji i drugi pisani dokumenti (Uz autorovu, ovdje je pripomogla pouzdana memorija i oko slikara **Age Pivčića**). U knjigu je uvršteno oko 230 ilustracija.

Svaka Mandžeralova knjiga za Livno i Livnjake (i šire) predstavlja monumentalno, kapitalno djelo. Iako su tematski vezane za livanjsko podneblje, one prelaze granice zavičajnog i dobacuju daleko. Tako je njegova knjiga o bosančici, posredovanjem zagrebačkog Filozofskog fakulteta, odnosno profesora **Matea Žagara**, dobacila do Sankt Peterburga, preciznije rečeno - Sanktpeterburške biblioteke. Ondje su nedavno pronašli jedan zapis na bosančici. Stipo Mandžeralo je pomogao da se zapis pročita. Iznosim ovo javno i s ponosom iako znam da bi autor upravo to prešutio.

Profesora Žagara oduševila je Mandžeralova knjiga *Pismo za puk i gospodu*. U jednoj e-mail komunikaciji s Mandžeralom, prof. Žagar, između ostalog, piše: *U uvjetima tako zakržljalih filoloških istraživanja ovakvi su prilozi, poput Vašeg, predragocjeni*.

U drugom dopisu dodaje: *Vaša je knjiga prevrijedna. Ključno bi bilo da ima dobru inozemnu distribuciju, osobito u ćirilicom svijetu. Relevantni tekstovi o bosanskom brzopisu rjeđi su od suhog zlata!*

Prije prof. Žagara o Mandžeralovim knjigama pisala su uvažena pera i visokim ocjenama ocijenila i vrednovala njegova djela. Evo njihovih imena:

Slavko Gotovac, Ivan Lovrenović, Velimir Laznibat, Miljenko Jergović, Vinko Brešić, Pero Mioč, Vojo Vujanović... Tom popisu treba dodati i recenzente *Lučonoša* - **Ivana Šarčevića i Željka Ivankovića**.

U jednom predstavljanju Buybookovog izdanja Mandžeralove knjige (BhDOCumentary, 2016) stoji i ova rečenica: *Mandžeralo je istraživao lokalno a vidio globalno (daleko)*.

To je, uostalom, polazište i cilj mnogih stvaralaca – poći od partikularnog, doći do univerzalnog; poći od lokalnog, doći/ dobaciti do globalnog. Mandžeralo je, nema sumnje, daleko dobacio.

Još jedna odlika Mandžeralovog pisanja i stava ne smije se zaobići. On u svim svojim djelima, dosljedno i principijelno, iznosi i naglašava zajedništvo ili, kako se to danas kaže, multikulturalnost. Mandžeralo ne ostavlja nimalo prostora da se tu ubaci crv mo-

dernog primitivizma i nagrize i razori zdravo tkivo. Zavirite u bilo koje njegovo djelo, prelistajte, evo, *Lučonoše*, pa ćete to odmah uočiti.

PS.

Svaka livanjska kuća treba da ima Manderalove knjige. Škole i prosvjetni radnici *Lučonoše*, svakako.

Livno, 10. 8. 2019.

Akademik Frano Ljubić, prof. emeritus
4. lipnja 2019.

Zašto dužnosnici EU-a ne žele poduzeti mjere za ubrzanje procesa pristupanja BiH, a mogu i trebali bi - zbog građana BiH i EU-a¹

1. Uvod

Europska komisija (EK) dala je Mišljenje² o zahtjevu BiH za članstvo u EU-u, utvrdila 14 prioriteta (u područjima *Demokracija i funkcionalnost, Vladavina zakona, Temeljna prava i reforma javne uprave*) i ostavila BiH političarima i parlamentarnim strankama provesti ih ako žele početi pregovore o pristupanju i postati članicom EU-a. Uz to, navela je i napomene "da je od bitnog značaja da BiH pokaže sposobnost nositi se sa zahtjevima EU-a, a ti zahtjevi pokrivaju sva područja koja se razmatraju u Mišljenju, a ne samo 14 glavnih prioriteta, transformacija koja je potrebna da bi se BiH pridružila Europskoj uniji neće doći po automatizmu, već ostaje stvar izbora i zahtijeva brojne korake i odluke za što je potrebna politička volja i istinska posvećenost svih segmenata društva; brzinu procesa diktira brzina kojom se BiH može prilagoditi i početi primjenjivati pravila, standarde i propise EU-a; da ništa ne može zamijeniti težak rad i napore političkih lidera i državnih službenika potrebnih za promjenu uvjeta koji nisu u skladu s načelima i standardima EU-a, a civilno društvo, uključujući poslovnu zajednicu, nevladine organizacije

- 1 Komentari na Mišljenje europske Komisije o zahtjevu BiH za članstvo u Europskoj uniji
- 2 Svaki političar ih tumači na svoj način, kako njemu odgovara, a ne kako će ispuniti uvjete (preporuke) i do kada

i medije, morat će se mnogo više angažirati nego što je to dosad bio slučaj; da je EU tu da pomogne BiH tijekom ovog procesa, s Mišljenjem kao smjernicom; da će nastaviti pružati podršku BiH; da su izdvojili više od 180 milijuna eura financijske pomoći za 2019. do 2020. godine i ohrabruju sve razine vlasti, BiH, entiteta ili županijske razine, kao i Brčko distrikt, da odsad rade na izradi propisa u skladu sa standardima EU-a, tako što će podijeliti nacрте novih zakona, politika i strategija u ranoj fazi i da će predstavljanje novih zakona i politika bez prethodne provjere jesu li u skladu sa standardima EU-a, samo će usporiti proces integracija.” Formalno – nema se što zamjeriti Komisiji, a stvarno – moglo bi se puno toga i reći i prigovoriti.

2. Usporedba s ranijim Izvješćima o napretku BiH

Navodi u Mišljenju u biti se ne razlikuju od navoda u ranijim godišnjim Izvješćima o napretku BiH (osim po blažoj formi odgovornosti političara) prema kojima su: očigledni “zastoj” i “kašnjenje,” da je temeljni problem “nedostatak volje i suradnje među političkim liderima u BiH koji ne žele raditi na približavanju svoje zemlje EU-u (“ne brinu se toliko za svoj narod koliko za svoje džepove”³) i da je nemoguće pomoći onima koji ne žele da im se pomogne”, europsko zalaganje u pomoći uvijek je prisutno, pomoć EU-a nikad se nije dovodila u pitanje i sl. I dosad su ohrabivali sve razine vlasti da rade na procesu pristupanja, a (formalna) “novina” je preporuka „odsad raditi na izradi propisa u skladu sa standardima EU-a, tako što će podijeliti nacрте novih zakona...”

Nije moguće da ne razumiju u čemu je problem, da im političari⁴ ne govore istinu, da im govore kao i svojim biračima, da žele u EU jer znaju da je to “ključ” za dobiti glasove na izborima, a kad su na vlasti da znaju naći razloge (opravdati se⁵) zašto nisu mogli to učiniti (“oni su bili za to, a drugi nisu”), da će im to biti najvažnija zadaća u sljedećem mandatu i tako od 2005. kad su počeli pregovori o pristupanju pa sve do 2019. (samo tek 14 godina).⁶ Napomenom, preporukom ili zaključkom “da se ne može pomoći onima koji ne žele da im se pomogne”, u prvi plan stavljaju političare, a ne narod (građane BiH). Njemu (narodu i glasačima) poručuje se da, ako političari neće to provesti i postupati kako im je preporučeno: “neka ih mijenjaju i biraju one koji to hoće i žele učiniti,”

-
- 3 Po ocjeni Doris Pack, izvjestiteljice u EU-u za BiH. Navodi su vrlo vjerojatno točni za neke političare, možda čak i za veći broj njih, ali moglo bi im se i prigovoriti jer je teško povjerovati da baš svi “ne žele raditi na približavanju svoje zemlje Europskoj uniji”, a još više da se (svi) “ne brinu za svoj narod koliko za svoje džepove”.
 - 4 Iskrena isprika onima koji to iskreno žele, a oni su, nažalost, u manjini i ne mogu promijeniti pozicije nabolje.
 - 5 Političari, nisu odgovorni prema narodu koji ih je izabrao i vjeruje im, ne provode što su obećali, nisu ni pametni ako misle da dugoročno ne nanose štetu i sebi i drugima (narodu), a nisu ni glupi da ne bi znali koristiti demokratske metode za “opravdati se” što nisu uradili ono što su obećali.
 - 6 Pregovori o pristupanju BiH Europskoj uniji počeli su 2005. godine, a Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) potpisan je 16. 6. 2008. godine. “Prije četiri godine Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju je stupio na snagu kao rezultat pisane Izjave opredjeljenja koju je usvojilo Predsjedništvo i Parlamentarna skupština, te sve vodeće političke stranke, u cilju zajedničkog rada na europskim integracijama. Prije tri godine Bosna i Hercegovina je podnijela aplikaciju za članstvo u Europskoj uniji. U veljači ove godine zemlja je konačno završila odgovore na široki set pitanja Europske komisije.” (citat iz Mišljenja EK-a)

zanemaruje se činjenica da nitko od njih (političara) kao ni dosad nije nikad nije rekao da je protiv pristupanja, a zna se točno što je konkretno i koliko je svaki od njih uradio na tom planu. Nije tajna ni da su neki od njih euroskeptici i da ne misle da je EU najbolje rješenje za BiH.⁷

EU ne treba pomagati političarima već narodu, građanima BiH, oni žele da im se pomogne, da postanu građani Europe i da im zemlja postane članica EU-a, ne vjeruju kako će im to učiniti političari, ako ih na to nitko ne bude privolio, znaju da će ih iznevjeriti i zato očekuju pomoć predstavnika EU-a i međunarodne zajednice jer im samo oni mogu pomoći i "prisiliti" političare uraditi ono što su obećali i građanima, predstavnicima EU-a i međunarodne zajednice.

Pitanje je – zašto to to ne čini EU i njeni predstavnici, zar je moguće da ih nije briga za narod, da su toliko kruta birokracija, da postupaju samo po izvješćima svojih predstavnika u BiH u kojima im oni ne prikazuju stvarno stanje (zbog ne znanja) ili namjerno, da bi osigurali sebi što duži boravak i pristojna primanja kako izjavljuju pojedini visokopozicionirani BH političari?

3. Što bi mogla i trebala učiniti EU u procesu pristupanja BiH

Tri su mogućnosti za ubrzanje procesa pristupanja BiH u EU. Čekati političare da urade ono što su sami obećali uraditi i što se od njih traži, na čemu "rade" već četrnaest godina, udobrovoljiti ih ili "prisiliti" potpisati izjave da će to uraditi (i dokad) i da će podnijeti ostavke ako to ne urade ili da se BiH primi "uvjetno" u članstvo EU-a, slično kao što su primljene Rumunjska i Bugarska.

Razumljiva su nastojanja EU-a i bilo bi najbolje kad bi BiH ispunila uvjete za pristupanje i od toga bi najviše koristi imali građani BiH, pa makar i čekali malo duže razdoblje za to, ali bi njima (građanima) jednako tako odgovaralo i da im se ubrza proces pristupanja na bilo koji mogući način, pogotovu ako nemaju nikakvo jamstvo (čak ni

7 Imaju razloga kritizirati EU, daleko je od pravedne i savršene, ali nemaju ako ne navode što su alternative, što je bolji izbor ili povoljnije mogućnosti. BiH sama ne može opstati, ne isplati joj se, ne mogu to ni najveće i najbogatije zemlje svijeta (SAD, Kina, Rusija, Indija i druge) pa se udružuju i traže partnere. Veće mogućnosti može imati pristupanjem zemljama EU-a nego Rusiji, Kini, Konferenciji islamskih zemalja ili nekoj drugoj skupini zemalja; više je utemeljena na demokratskim načelima i višom razinom ljudskih prava nego u tim zemljama. Narodi u BiH imaju razloga biti ponosni na svoj identitet, ali ne više od drugih naroda i njihovih zemalja koje su "ušle" ili namjeravaju ući u EU (sve osim Rusije ili Bjelorusije) ili imaju potpisane sporazume kao i da su njeni članovi i nemaju razloga "plašiti se" od gubljenja identiteta više od drugih, a nigdje ih ni bolje ne mogu sačuvati nego u EU-u. Ne može razlog za nepristupanje biti ni velika davanja za članstvo, jer se članstvo isplati i neto davateljima (ne bi uplaćivali tolike novce iz milosrđa), BiH ima mogućnost biti neto primatelj ako bude znala koristiti raspoložive fondove EU-a, a visinu članarine je zanemariva ako se uzme u obzir da bi u trgovinskim pregovorima s drugim (većim) zemljama platila bi puno više (izvozom i uvozom pod nepovoljnijim uvjetima) na godinu nego za članstvo u EU-u, zato ni velike zemlje (SAD, Kina, Rusija i druge) ne bi imala ništa protiv da EU prestane postojati, lakše bi im bilo pregovarati sa svakom pojedinom zemljom, imale bi povoljnije pozicije u pregovorima s njima nego ako pregovaraju s zemljama EU-a, a nijedna zemlja ne bi mogla osigurati jednako povoljne uvjete u pregovoru s drugima kao što ih ima s EU-om, jer su bolje pregovaračke pozicije EU-a (kao velikog uvoznika i izvoznika), imala bi nepovoljnije uvjete i veće financijske štete nego iznosi cijena članarine u EU-u.

prognozu) koliko bi dugo morali čekati da im njihovi političari ispune uvjete za punopravno članstvo.

Isto tako nije razumljivo ni da se EU ponaša kao da joj nije stalo da BiH (i druge zemlje koje su podnijele zahtjeve) što prije postane njihovom članicom, ne samo zbog građana BiH (i drugih zemalja) kojima uistinu treba pomoći jer je to i u njenom interesa, a nikako ne na štetu. Imaju za to neupitne ekonomske (nesmetano kretanje robe i ljudi), sigurnosne (granice, imigracije, terorizam i sl.), sprječavanje utjecaja zemalja (Rusije i drugih) kojima nije u interesu priključenje (BiH i drugih zemalja) u EU i druge razloge.

Zbog toga bi zemlje EU-a mogle i trebale naći način i mogućnost prisiliti bh. političare da oni osobno (kao dužnosnici u tijelima vlasti i u svojim strankama) urade ono što se od njih očekuje u najkraćem mogućem roku ili uvjetno primiti BiH u članstvo u EU-a (slično kao što su primljene Rumunjska i Bugarska) pa onda, pod izravnim njihovom nadzorom, ispunjavati predviđene uvjeti za punopravno članstvo.

3.1. Kako političare učiniti odgovornim za proces pristupanja

Puno je (opravdanih ?) razloga što EU ne želi nametati rješenja i prisiljavati BH političare za pristupanje u EU i što očekuju od građana da ih privole na to, ali isto tako postoje i razlozi zbog kojih bi EU i međunarodna zajednica trebala pomoći narodu (građanima) BiH ostvariti taj cilj i da BiH postane članica EU-a, a to je i u njenom interesu. Može se to učiniti na način koji će omogućiti građanima BiH prepoznati političare koji im govore istinu od onih koji im daju lažna obećanja i da mogu razlikovati one koji će se "više brinuti za svoj narod", od onih koji će se brinuti "za svoje džepove," a onda će oni moći ispravno postupiti i poduzeti odgovarajuće mjere.

3.1.1. Jedan od mogućih način na koji se bh. političari mogu učiniti odgovornim za aktivnosti oko pristupanja podrazumijeva potpisivanje izjave⁸ da će, u najkraćem mogućem dogovorenom roku (s navođenjem točnog datuma), uraditi precizan plan s preciznim rokovima dokad će "uraditi nacrt propisa u skladu sa standardima EU-a, pustiti ih u raspravu i usvojiti na odgovarajućim tijelima vlasti, a da će (ako to ne urade) podnijeti ostavke na svoje položaje (u strankama i tijelima vlasti). Takve izjave trebale bi se usvojiti u zakonodavnim i izvršnim tijelima vlasti sa zaključcima kako će njihovi predstavnici poštovati dogovorene rokove i neće glasovati ni za jedan zakon, odluku ili akt, ako su njegove odredbe suprotne ili nisu usuglašene s odredbama kakve su u zemljama EU-a.

3.1.2. Uz tu izjavu, trebaju potpisati i izjavu o temeljnim načelima ustroja europske BiH jer kao višenacionalna državna zajednica ne može opstati i postojati s građanskim ustrojem i biti demokratska, a pristupanje podrazumijeva i unutarnji ustroj (ili preustroj) BiH, s obzirom na to da postojeći ustroj s dva entiteta⁹, suprotan demokratskim načeli-

8 Slična onoj što je, nakon "njemačko-britanske inicijative" po zaključku Vijeća EU-a od 15. 12. 2014. osigurana neopoziva pisana obveza za provođenje reformi, usuglašena na Predsjedništvu BiH, koju su potpisali bh. političari (lideri) i odobrena u BiH Parlamentu (kao uvjet za stupanje na snagu Sporazuma o stabilizaciji i pristupanju)

9 Dva (građanski ustrojena) entiteta neprihvatljiva su za sve osim za one koji misle na podjelu i nestanak BiH i manje su sigurna sa stajališta budućnosti (opstanka BiH) od tri entiteta jer je teže dogovoriti se s dva partnera o njenom nestanku i podjeli nego s jednim, a ni ustroj s tri entiteta ne mora značiti da je najbolji i da nema i boljih rješenja (rješenja nisu ni važna). Važna je jednakopravnost sva tri konstitutivna naroda i jednaka građanska prava za sve, bez obzira na nacionalnu ili bilo koju

ma kakva su u europskim i drugim višenacionalnim državnim zajednicama (Švicarskoj, Belgiji, Kanadi i drugim), u njemu su diskriminirani svi i narodi i građani, Bošnjaci i Hrvati u RS-u, Srbi i Hrvati u F BiH, a predstavnici drugih naroda i nacionalnih manjina u oba entiteta i na cijelom području BiH.

3.1.3. U toj izjavi treba biti navedeno da će zagovarati i provoditi načela prema kojima će svi građani BiH imati apsolutno jednaka prava i mogućnosti na cijelom području BiH i da će u svim ustrojbenim jedinicama u BiH, na jednak način (i po istim kriterijima), biti regulirani odnosi većinskog i manjinskog (manjinskih) naroda

3.2. Potpisivanjem izjava osiguralo bi se najbrže moguće pristupanje

Nisu svi političari u BiH korumpirani, povezani s kriminalnim grupama i kriminalom, nisu svi ni sudjelovali u privatizacijskim "pljačkama" niti se obogatili "javnim nabavkama i ustupanjem radova izvođačima bez tendera", ni bavili se drugim aktivnostima koje se dugo vremena (u negativnom kontekstu) spominju u medijima i na raznim portalima, nisu svi "s grijehom." Ne zna se koliki je broj ni onih drugih ("bez grijeha"), ali je najveći broj i jednih i drugih ("s grijehom i bez grijeha") vlastoljubiv i za položaj (opstanak na vlasti) učinili bi i više od potpisa navedenih izjava i sigurno će ih potpisati. Imaju iskustva i znaju koliko je unosno baviti se politikom i biti na položaju, koliko se može dobiti (zaraditi) i imati privilegije. Jasno im je i znaju da bi, potpisivanjem izjava, te pozicije mogli i izgubiti, ali će to ipak učiniti da bi ih zadržali dok budu mogle trajati, da na njihova mjesta ne bi došli neki drugi koji bi mogli doći ako oni ne potpišu izjave, a takvih (drugih – koji bi potpisali izjave) ima veći broj u svakoj stranci i jedva čekaju da im se ukaže takva prilika.

4. Učinkovitost predstavnika međunarodne zajednice i EU u procesu pristupanja

Opći je dojam da do sada angažirani predstavnici međunarodne zajednice i EU-a nisu "dokazali" da im je bilo puno stalo promijeniti situaciju u BiH i učiniti je boljom, prosperitetnijom i "bližom" Europskoj uniji. Odradili su svoj posao onako kako su ga odradili, a lako je vidljivo (i uočljivo) kakvi su im (i koliki) bili rezultati. Uvijek su govorili da su oni tu da pomognu; odgovornost je na bh. političarima i građanima; da mijenjaju političare, ako im ne služe (ako ne rade u njihovu interesu) što je apsolutno točno, ali nije bilo realno da se s takvim (formalnim i u biti korektnim) pristupom mogu napraviti bilo kakvi pozitivni pomaci. Zato trebaju naći načina i pomoći i građanima koji žele pristupanje i priključenje BiH u EU (i političarima koji to istinski žele) i otkloniti ocjenu (izvjestiteljice EU-a za BiH) "da se ne može pomoći onima koji ne žele da im se pomogne". Uporišta, interesa i opravdanja za pomoć BiH ima više, a navedena su i u opetovanom stajališta EU-a da je njeno "zalaganje na pomoći BiH uvijek prisutna i da se nikada nije dovodila u pitanje", da voditelj izaslanstva EU-a i specijalni predstavnik EU-a u BiH ima mandat "raditi na jačanju političke podrške EU-u ciljevima njene politike u BiH i napredovanje BiH u procesu stabilizacije i pridruživanja" i da je temeljna zadaća Visokog predstavnika

drugu pripadnost i da ta prava budu na najvišim demokratskim standardima u višenacionalnim državnim zajednicama

ka međunarodne zajednice "surađivati s građanima i institucijama BiH kako bi osigurali da se BiH razvije u mirnu i održivu demokratsku zemlju, na putu ka euroatlantskim integracijama". S toga stajališta čini se lako mogućim, (brzo) provodljivim i izvjesno uspješnim da se, pribavljanjem navedenih izjava dužnosnika u tijelima vlasti i šefova parlamentarnih stranaka (i onih koji će doći na njihova mjesta), poveća učinkovitost i domaćih i stranih čimbenika u pristupanju i priključenju BiH. Takve mogućnosti postoje ako postoji čvrsta opredijeljenost i odlučnost (EU-a i međunarodne zajednice) to učiniti, BiH učiniti boljom, prosperitetnijom i "bližom" EU-u, ako predstavnici EU-a i Međunarodne zajednice «nagovore» ("prisile") bh. političare potpisati navedene izjave (ono što su ionako obećali) i tekst tih izjava usvoje u tijelima vlasti i u odgovarajućim zakonskim aktima, koji će imati obvezujući karakter. U najmanju ruku, vrijedno je pokušati to učiniti jer ovakva BiH ne odgovara nikome, osim domaćim i stranim (ako ih ima takvih) korumpiranim političarima i onima koji je ne žele da BiH postane članica EU-a, a ni takvih nije mali broj i nisu bez utjecaja u međunarodnoj zajednici.

5. Zaključak

Europska budućnost BiH u rukama je predstavnika EU-a, a ne političara i građana. O političarima može se puno toga reći, nažalost, možda više negativnog (za većinu njih), nego pozitivnog; jednako tako i o njihovoj (ne)sposobnosti, a treba biti realan i konstatirati da u postojećoj situaciji i uspostavljenim odnosima, nije realno od njih očekivati da se sami (međusobno) dogovore i riješe probleme koji su posljedica i nekih vanjskih utjecaja i interesnih sfera.

Zbog toga ne treba dvojiti kako bi veći broj tih istih političara s olakšanjem (i zadovoljstvom) prihvatio naputak, stajalište, preporuku ili "diktat" predstavnika EU-a i međunarodne zajednice o potpisivanju navedenih izjava kao osiguranje, opravdanje i alibi zašto je to učinio, da ih ne mogu «prozivati» i osuđivati oni kojima nije stalo da BiH postane članicom EU-a. Potpisivanje izjava može ići brže ili sporije i s manje ili više poteškoća, ali će, u svakom slučaju, pokazati (i dokazati) sljedeće:

5.1. Ako predstavnici EU-a i Visoki predstavnik u BiH nisu u mogućnosti osigurati potpise BiH političara na navedene (ili slične) izjave, onda ili nisu sposobni (u što nitko neće povjerovati) ili ne žele to učiniti, a pravo bi onda pitanje bilo – zašto to ne žele učiniti i zbog koga? A to, onda, može podrazumijevati puno toga: da ne žele pomoći građanima BiH i da nisu tu radi njih (građana), već radi sebe, dobro im je, imaju dobra primanja, a rade malo ili ništa, formalno napadaju i prozivaju bh. političare, a zapravo s njima surađuju i rade kako bi, i jedni i drugi, ostali što duže na postojećim pozicijama i niz drugih negativnosti koje se spominju i navode, a zna se i od koga dolaze, tko ih potiče i podržava i sl.

5.2. Potpisivanjem izjava mogao bi se ubrzati proces pristupanja, ispuniti uvjete za članstvo u najkraćem mogućem roku, a predstavnici EU-a i međunarodne zajednice mogu to provesti ako hoće i ako im je stalo do toga. Ne urade li to (ili ne pokušaju li to uraditi) onda bi se moglo pomisliti da im nije stalo, da je formalnost to što navode kako je "europsko zalaganje na pomoći uvijek prisutno i da se nikada nije dovodilo u pitanje", a također bi se, uz izjave (i stajališta) o tome "kako je nemoguće pomoći onima

koji ne žele da im se pomogne”, mogla dodati i još jedna “da ne može pomoći onaj (ili oni) koji ne žele pomoći, koji se samo formalno izjašnjavaju da žele pomoći, a zapravo to ne žele”.

5.3. Bez potpisanih izjava ili sličnim jamstava, dužnosnici u tijelima vlasti i političari (aktualni i oni koji će biti nakon njih) neće ubrzati proces pristupanja, predstavnicima EU-a i međunarodne zajednice bit će «pokriće» za neuspjeh BiH na putu ka EU-u, opet će ih moći “prozivati” za neučinkovitost i imat će opravdanje (“alibi”) zašto nema napretka i ostat će sve po starom, loše ili malo lošije, a nikako dobro i poželjno, kako odgovara i priliči građanima BiH i zemalja EU-a.

5.4. Ne treba dvojiti da postoji i više mogućnosti za ubrzanje procesa pristupanja BiH u EU osim navedene tri, a nerazumljivo je da su dužnosnici EU-a (Europske komisije) odabrali najmanje učinkovitu, “preporuku političarima.” Nema razloga dvojiti oko njihove dobronamjernosti za BiH i njene građane, a može se i posumnjati u to ako ne poduzmu i neke učinkovitije mjere (“briselsku batinu”¹⁰ i druge slične) prema političarima i njihovim strankama, onima koji daju lažna obećanja i građanima i dužnosnicima EU-a. Ako se “bonske ovlasti” visokog predstavnika ne mogu koristiti i primjenjivati zbog ruskog veta, zbog čijeg se veta ne mogu koristiti “briselske mjere” ili su i one podložne skupinama i lobijima kojima odgovara ovakvo neuređeno i konfliktno stanje, nedemokratski uređena država u kojoj ni jedan konstitutivni narod i niti jedan građanin nije nediskriminiran na njenom cijelom području, na europskom kontinentu (u kolijevci demokracije) i u srcu Balkana, zbog čega imaju velike probleme građani BiH i ako im se ne pomognu riješiti, mogu ih imati i građani svih zemalja EU-a.

10 Po uzoru na onu nakon “njemačko-britanske inicijative”

Katarina MAROŠEVIĆ

Trilogija pjesništva

Razgovor s književnikom Matom Nedićem

Mato je Nedić čitateljstvu poznat kao prozni pisac. Kroz nešto više od dvadeset godina književnoga djelovanja, ostvario je bogat i zapažen književni opus koji se sastoji od šesnaest djela. Uz to, Nedić je urednik i recenzent većega broja knjiga, a također je i suautor nekoliko važnih izdanja, kao što su gramatički priručnik za srednjoškolce *Slovo o jeziku* (s Marijanom Damjanovićem), monografija *Župa Tolisa 1802. – 2002.* (više autora), panorama *Toliška tkanica* (više autora). Među njegovim knjigama i tri su poetske zbirke. Dvije od njih su zbirke pjesama u prozi, a jedna je zbirka lirskih pjesama. Upravo u želji da doznamo kako se u njegov pretežito prozni opus uklapa poezija, pvela sam ovaj razgovor s književnikom.

Gospodine Nediću, ovaj sam razgovor nasloвила Trilogijom pjesništva želeći čitatelje upozoriti na Vaše tri knjige poezije. Koje je njihovo mjesto u cjelini Vašega opusa?

Biti pjesnikom znači osjećati svijet drugačije od većine ljudi i imati moć svoje osjećaje uobličiti u misli, a onda, što je teže, te misli pretočiti u stihove. Biti prozaikom znači promatrati i spoznavati svijet pa viđeno i zaključeno znati staviti u rečenice, a rečenice tako povezati da čine zanimljivu cjelinu. Sebe sam uvijek promatrao kao prozaista, a pjesme su nastajale povremeno, ponekad na rubu mojega proznoga stvaralaštva. Ipak, književni su kritičari, a i čitatelji, davno uočili da se u mojemu proznom radu nalazi puno poezije koja se, prije svega, očituje u osjećajnosti, u pogledu na svijet i njegove pojavnosti, a potom u oblikovanju rečenica kojima je ostvaren moj prozni izričaj. Imajući sve ovo u vidu, ne treba čuditi što sam prije zbirke lirskih pjesama (*Epitafi Suncu*, 2018.) objavio dvije zbirke pjesničke proze (*Svršetak početka*, 2006. i *Svjetlosni nedogledi*, 2011.).

U prošlom intervju na kraju sam pitala: Što biste preporučili mladim piscima koji tek kreću putem književnoga stvaranja? Rekli ste da Vas obraduje kada čujete da se pojavilo neko novo književno ime, da ima mladih koji se žele okušati u književnome izazovu. Stoga, možete li čitateljima reći – jeste li sada i Vi to novo književno ime u poeziji, budući da je ova treća knjiga zbirka lirskih pjesama, a do sada ste, ako izuzmemo pjesme objavljene u zbornicima i časopisima, objavili knjige pjesama u prozi?

Zaista, radujem se kada se susretnem s novim književnim imenom zato što znam da je u današnje vrijeme, kada smo izloženi sve većemu nasrtaju novih tehnologija, posta-

lo veoma teško izboriti se za svoje mjesto u književnome svijetu, a pojava novih imena znači i daljnje održavanje književnoga žara, novu svjetlost koja treba osvijetliti ovo naše vrijeme. Za sebe ipak ne bih mogao reći da sam novo ime, pa ni u kontekstu u kojemu ste Vi to svojim pitanjem implicirali.

Naime, u književnosti sam se pojavio 1997. godine objavivši zbirku pripovjedaka *Bi-jeg*, a već sam iduće godine objavio prve pjesme – bile su to pjesme *Čun* i *Između nas*. Kako sam lirske pjesme objavljivao u zajedničkim zbirkama poezije, u zbornicima i časopisima, stručnjaci su prepoznali moj pjesnički rad te sam puno prije pojave zbirke *Epitafi Suncu* zastupljen i u dvjema poetskim antologijama: *Ogrlica za jutro i samoću* (2008.) i *Hvaljen budi, Gospodine moj* (2009.).

Prve ste pjesme, dakle, objavili 1998. godine. Kao što rekoh, a i Vi ste to upravo spomenuli, objavljivali ste lirsku poeziju i u zajedničkim zbirkama koje izdaje Književno-likovno društvo Rešetari iz Rešetara kod Nove Gradiške te u časopisima, a zastupljeni ste i u poetskim antologijama. Koliko je pisanje poezije za Vas književni izazov?

Pisanje je uvijek stvaralački izazov, kako pisanje proze, tako i stvaranje poezije. Poezija najprije nastaje u pjesnikovu duhu, ona u njemu zrije, pršti u beskraj njegovoga unutarnjeg bića da bi smogla snagu izaći van, na čudesan način, roditi se. Pjesma je puna krijesnicā koje obasjavaju pjesnikov duh još i prije nego što ona nastane, koje trebaju također obasjati čitateljev duh kada mu pjesma bude podastrta. Ima zaista pjesama koje se nikada ne pojave, koje ostanu zauvijek zakopane u pjesnikovu duhu; ima i onih koje su napisane, ali iz različitih razloga nisu objavljene, a postoje i one koje su objavljene, ali nisu pronašle put do čitateljeva srca. U mnoštvu pjesama koje iz nas izviru, izdvajaju se one koje smo voljni podijeliti s drugima, a među njima su i one koje će dotaknuti biće drugih ljudi. Taj će im doticaj jamčiti život.

Kakve su kritike Vaše poezije? Kako ju doživljavaju čitatelji, kako ju procjenjuju književni kritičari?

Kao i moje prozne knjige, tako su i knjige poetske proze nailazile na dobar prijam kritičara, ali i čitatelja. Primjerice, moja je zbirka *Svršetak početka* nadahnula pjesnikinju Maru Cicu Šakotić o njoj napisati pjesmu koju je objavila u svojoj zbirci *Svjetla mog vremena* (2013.), što je svojevrsno priznanje književnika književniku ili, ako hoćete, pjesnikinje pjesniku. Također je i zbirka *Epitafi Suncu* odlično prihvaćena, kako od kolega pjesnika, tako i od čitatelja.

Vide li Vas kritičari kao prozaista koji na margini svojega proznog stvaralaštva (kako je to činio i Ivo Andrić) stvara poeziju ili kao pjesnika koji, i kada piše prozu, u nju dozirano dolijeva poetski eliksir?

Zaista, ja sam ponajprije prozaik i takvim ću, vjerujem, i ostati. Iskreno, uvijek sam bio sigurniji u svoj prozni, nego u poetski rad. To ne znači da sam manje cijenio vlastitu poeziju, ali potreba za pisanjem poezije u meni se puno rjeđe javljala od potrebe da se izrazim prozom. Kritičari su moj prozni rad ponekad uspoređivali i s radovima Ive Andrića, ali i s pripovjednom tehnikom Ivana Aralice. Ne mogu reći da tu nema dodirnica, no svaki književnik nastoji svoj rad učiniti samosvojnim, izgraditi vlastiti stil i biti prepoznat-

ljiv po temama koje obrađuje. Od velikana možemo učiti, no, ne trebamo ih ni u čemu oponašati. Istina je da je moj poetski rad nastajao u sjeni proznoga rada, no, on stoga nije manje vrijedan, o čemu svjedoče mišljenja onih koji su ga upoznali. Meni, kao stvaratelju, jednako je vrijedan stoga što sam u poeziju izlio svoje najdublje osjećaje, što je osobito vidljivo u zbirci *Epitafi Suncu*, koju sam u cijelosti posvetio pokojnome ocu.

U pjesmi Pjesnici iz Šimićeve zbirke Preobraženja jedan stih glasi: Pjesnici su čuđenje u svijetu. Kako pjesnici gledaju svijet, kako oni pričaju svoju priču? Tko su oni? Kakvi su im osjećaji i vidici?

Pjesnici svijet promatraju ponajprije unutarnjim okom: to znači da ne gledaju samo ono vanjsko, što većina ljudi čini, nego stvari hoće vidjeti iznutra, žele mišlju prodrijeti u bit stvari, u središte svega postojećega. Takva želja nije pretjerana ako se ima u vidu da pjesnik, a takvo mišljenje vlada još od vremena francuskih modernista, ima moć vinuti se u duhovne sfere, u visine u kojima obitava nedohvatna spoznaja pa ju, makar i izdaljega, a još je bolje ako to može izbliza, pogledom obuhvatiti, mišlju prožeti kako bi ju izrekao stihom, ponajbolje odnjegovanu duhom i uvijenu u simbole i takvu ju približio ljudima. Ljudi će tako predočenu spoznaju protumačiti svaki na svoj način, u skladu s vlastitim iskustvima i željama, s vlastitim mogućnostima shvaćanja i prihvaćanja svake pojedine životne istine – jedino će ju takvu biti spremni prihvatiti.

Pitate me – tko je pjesnik, kakvi su njegovi osjećaji i vidici? Pjesnik je jedan od mnogih, po mnogočemu različit od njih; on osjeća svijet dodatnim čulima, on gleda dalje, vidi dublje i misli drugačije. Zato se drugačije i izražava od mnogih drugih, vanjštinom možda njemu sličnih, ali nutrinom ipak različitih ljudi. Pjesnik nije nikakav nadčovjek, možda nije ni inteligentniji od drugih; on je čovjek koji dotiče svijet i kojega se svijet itekako dotiče.

Provodni motiv zbirke Svršetak početka je čovjek, a potom i njegovo odrastanje: djetinjstvo, mladost, zrelost i starost. Je li tako i s pisanjem poezije, barem u Vašem slučaju – predstavlja li i njezina pojava u Vašem opusu svojevrsno književno odrastanje za Vas osobno?

Moglo bi se reći da sa svakom napisanom riječi, ako je prethodno dobro promišljena, mi dodajemo ponešto svojem odrastanju, postajemo, barem u književnome smislu, odraslijima. Naš je život od djetinjstva pa do samoga kraja ispunjen riječima: tu su i one promišljene i one nepromišljene. Stoga je važnost riječi za nas velika, njome obuhvaćamo sve ono što čini naše postojanje. Umjetnički oblikovana riječ time je važnija zato što ima snagu progovoriti o univerzalnim životnim istinama; poetski iskazana riječ sažeta je životna istina.

Čitajući knjigu Svršetak početka, stekla sam dojam kao da je nastala u pokušaju Vašega osobnog traženja, u želji da progovorite poetskim jezikom, a ipak da ostanete prozaist?

Budući da je već naglašeno da sam ponajprije prozaist, moram reći da je svaka moja pjesma nastajala u posebnome životnom trenutku, onda kada me opsjedala jaka duševna bol ili kada me dohvaćalo veliko ushićenje. Zbirka pjesničke proze *Svršetak početka* također je nastala u trenucima bola, bola koji je bio prouzročen ratnim strahotama. Premda je objavljena tek 2006. godine kao svojevrsni završetak mojega književnog

početka (bila je to moja četvrta objavljena knjiga), ona je nastala mnogo ranije, u jesen 1992. godine. Pisanje te knjige izazvano je bolom zbog strašnih stradanja, žalom za izgubljenim životima; bio je to krik za život koji se mora oprijeti uništenju i smrti. Zato sam poetskim promišljanjima uvijenima u proznu formu progovorio o četirima razdobljima koja čine ljudski život: o djetinjstvu u kojemu smo bezbrižni (a takvo nije bilo djetinjstvo onih koji su ga proživljavali ratnih devedesetih), o mladosti koja je nemirna i pustopašna (devedesetih joj je bilo oduzeto pravo na radost), o zrelosti koja je puna snage (devedesetih je izjedena ratom) i o starosti koja je napojena životnom mudrošću.

Svjetlosni nedogledi je druga knjiga poezije u prozi koju ste objavili 2011. godine, a u njoj je i samim naslovom naglašen motiv svjetlosti koju doživljavamo kao najavu novih vidika, književnih formi u kojima se do tada još niste okušali, a koje će uslijediti u Vašemu opusu, možda i novih pjesama?

Motiv svjetlosti čest je poetski motiv. Svjetlost za čovjeka ima privlačnu snagu, ona ga snaži u borbi sa svakodnevicom. Osvijetljenost mojih književnih vidika otvarala je preda mnogim putove, kako rekoste, novim književnim formama, najavila je zbirku književnih kritika *Vrtlar riječi* (2015.), zbirke eseja o hrvatskoj i svjetskoj književnosti *Hod po oblacima* i *Ako hoćeš biti svjetionik* (2017.), poglavito pak zbirku pjesama *Epitafi Suncu* (2018.). Ipak, nisam zanemario ni forme u kojima sam se već ranije okušao te sam 2013. godine objavio roman *Okvir za mudrost*, a 2016. novelističku zbirku *Antikvarijat* te zbirku pripovjedaka *Starinske priče*.

Ključne riječi u zbirci Svjetlosni nedogledi su: nedogledi, snovi, nada, vjera i sumnja, čovjek. Koliku težinu nose te riječi, koliko su važne za poeziju, a onda i za život sam?

Zanima Vas koliku težinu nose ove riječi, što znače za ljudski život? Bez nedogleda, bez onoga nepoznatoga što u nama izaziva čežnju, nema ni htijenja da se kroči naprijed, da se otkriva svijet. Bez te je čežnje, bez toga je htijenja sve mrtvo, nema pravoga života, nema kretanja. U takvome bi svijetu čovjek bio voda stajaćica, a sigurno je bolje biti tekućica, ako ne brza planinska rijeka, onda mirna ravničarska – onako kako to odgovara karakteru svakoga pojedinca. Snovi su povezani s nedogledima, nada i vjera s ostvarenjem snova i dosezanjem duhovnih prostranstava, a gdje je vjera, postoji i zrno sumnje jer čovjek ni u čemu, pa ni u vjeri, nije savršen.

Treća Vaša poetska knjiga je zbirka lirskih pjesama Epitafi Suncu. Poznat je epitaf Maka Dizdara Zapis o zemlji u kojemu je iskazan odnos prema prolaznosti života i ljudskoj sudbini. Stil epitafa je inače često duhovit i satiričan, no epitafi pružaju i snažnu misaonu poruku. Koje poetske poruke nose Vaši epitafi? Prije svega, što Vas je potaknulo na pisanje ove zbirke pjesama?

Zbirka pjesama *Epitafi Suncu* nastala je u trenucima tuge nakon smrti mogega oca. Podijeljena je na dva poetska ciklusa: *Epitafi zemlji* i *Epitafi nebu*. Pjesmama sam pokušao promisliti očev život i smrt, ne samo život i smrt mogega roditelja, nego svakoga čovjeka. Vječna su pitanja odakle dolazimo i kamo idemo, zašto smo prolazni i koji je smisao naših života. Ponekad, možda i prečesto, mislimo da se odgovori kriju u zamršenosti filozofskih misli, da su nam nedokučivi, a oni su, kao i mnoge druge stvari, tu,

nadomak. Epitafi iz ove zbirke duboko su urezani u moje biće, a vjerujem da se, zato što nose univerzalne poruke, mogu duboko urezati i u duhovni svijet njihovih čitatelja. Rađanje i prelazak u vječnost iskustvenom su popudbinom svih ljudi, zato bi ih moji epitafi mogli dotaknuti.

Budući da u zbirci Epitafi Suncu progovarate o čovjekovu odnosu spram zemlje i spram neba, spram života i smrti, zapravo, koji su Vam filozofski, a koji književni oslonci bili potrebni za pisanje ovakve zbirke?

Svi smo mi zemljani – od zemlje smo i zemlji s(v)e vraćamo i svi smo nebesnici – od neba smo i njemu pripadamo. Tome nas uče religije pa u mojim pjesmama kritičari nađoše i duhovno-religijska, ponajprije kršćanska uporišta. Neki među njima uočise da se slažem sa Silvijem Strahimirom Kranjčevićem, s Antunom Brankom Šimićem i Tinom Ujevićem. Ima u tome istine. Ujević nas je naučio da smo jedno: *Ja sam u nekom tamo neznancu, i na zvijezdi / dalekoj, raspreden, a ovdje u jednoj niti (Pobratimstvo lica u svemiru)*. Poetsko, kao i međuljudsko jedinstvo, to je ono čemu trebamo težiti – jedan u mnoštvu, svoj među mnogima.

Koji su zajednički motivi Vaših triju poetskih zbirki?

U svakoj zbirci pjesama, kao i u svakoj knjizi bilo koje vrste, književnik progovara o životu onakvom kakvim ga vidi i doživljava, na način na koji to najbolje umije učiniti. U mojim je zbirkama riječ o trajanju i o prolaznosti, o ljepoti življenja i o oduševljenju životom, o ljubavi koja je životnim temeljem, ali i o spokoju smrti, o predanosti vječnosti. *Nemaj straha, prijatelju, nemaj straha!* – kažem u pjesmi *Tamo cvjetaj* iz zbirke *Epitafi Suncu*. – *Nije smrt ono što misliš da je, / nije to krezuba starica s kosom u ruci. // Ne uzima ona živote – oni joj se sami predaju!* Zaista, ni tijekom života, ni na času smrti, čovjek ne treba pokleknuti pred nepoznatim: mora smoći snagu upoznati nepoznato, raskinuti okove straha. O tome govori ne samo moja, nego i poezija mnogih vrsnih pjesnika.

Kada biste morali izabrati tri najdraže svoje pjesme, koje bi to bile, i kako biste ih poredali počevši od najdraže, a da to bude iz svake zbirke po jedna? Molim Vas, obrazložite svoj izbor!

Nijednome piscu nije lako odgovoriti na ovakvo pitanje; i Vi ste za kraj ostavili ono najteže. Jedan je odnos kakav čitatelj izgrađuje spram književnoga djela; uglavnom je drugi odnos kakav ima pisac. Mi volimo riječi koje smo napisali zato što smo nad njima bdjeli, što smo ih odnjegovali u vlastitome duhu. Kako onda možemo izdvojiti ovo ili ono djelo, ovu ili onu riječ? Književnici puštaju riječi u svijet da bi posvjedočile o životu. Stoga svaka riječ ima svoje mjesto, svaka pjesma svoj značaj i svaka knjiga svoju važnost – ne samo u književnikovu životu, u njegovu stasanju, nego u svijetu koji nestaje u vremenskome vrtlogu i koji uvijek nanovo izranja iz vremenskoga procjepa. Mi riječju grlimo svijet i od svijeta očekujemo uzvratni zagrljaj. Ako smo realni, ne mislimo da su sva naša djela jednako vrijedna, ali tko može znati što će jednoga dana u nečijim očima biti vrijedno, koja će naša riječ dotaknuti nečiju dušu. Često se događa da ono što smo u vlastitome opusu podcijenili, na kraju postane drugima veoma važno, mnogo važnije nego što je to nama bilo. Moje su pjesme kao snovi – izrasle su iz mene da bi zašle u krajobraze duha drugih ljudi i napunile ih svježinom misli.

Kronika kulturnih događanja u Mostaru, srpanj - rujan 2019.

3. 7. U Centru za kulturu održana Književna večer s akademikom Abdulahom Sidranom, esejistom, filmskim scenaristom, pjesnikom, prozaikom, piscem najljepših i najinspirativnijih stihova te duboko promišljenih tekstova. Djela su mu prevedena na nekoliko svjetskih jezika. Kao filmski autor dobitnik je brojnih nagrada i priznanja. Program je održan u organizaciji Narodne biblioteke Mostar, u sklopu Mostarskoga ljeta 2019.

4. 7. U Muzičkom centru Pavarotti održan je samostalni koncert mostarskog glazbenika Marka Govorčina – Koncert za generaciju. Na koncertu je predstavljen i njegov zadnji CD *Jazzly* snimljen u suradnji s legendom svjetskog jaza, trubačem Duškom Gojkovićem, a album je producirao Brano Likić.

5. 7. U Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače predstavljena je bogato ilustrirana knjiga Stipe Božića *San o Everestu*, priča o usponu na Mount Everest, inspirirana njegovim člancima iz *Slobodne Dalmacije*. Povod predstavljanju knjige jest 40. obljetnica prvoga uspona na Mount Everest. To su dramatične priče iz osobnog kuta obogaćene tekstovima ostalih sudionika tadašnje ekspedicije. Na kraju knjige osvrti su Božićevih kolega, prijatelja i ljudi iz raznih sfera javnoga života. Promocija je održana u organizaciji HPD-a Prenj 1933.

5. 7. U Centru za kulturu, u sklopu Mostarskog ljeta, održan koncert *Haydn orkestra – omladinskog gudačkog orkestra iz Nizozemske*. Riječ je o vrhunskom ansamblu sa sjevera Nizozemske, a članovi orkestra su talentirani mladi glazbenici. Mostarskoj publici su se predstavili djelima: Respighija, Wirena, Haydna, Dvoržaka, Svedsena i Čajkovskog.

7. 7. Premijerno odigrana predstava *Princeza Zlatka u kraljevstvu boja, banjolučkog Nevid teatra*. Autor teksta je Marko Dragić koji potpisuje i režiju i koreografiju. Predstava je odigrana u sklopu Mostarskog ljeta 2019., u Pozorištu lutaka Mostar.

15. 7. U Centru za kulturu, u sklopu Mostarskog ljeta, predstavljena izložba *U ogledalu, Odjela za etnologiju Zemaljskog muzeja BiH*. Publika je imala prigodu pogle-

dati eksponate gdje je ogledalo nešto kao dio gradskog pokućstva, različitih tekstilnih pomagala, narodnih nošnji ili kao zaseban namještaj.

16. 7. U Centru za kulturu, u sklopu Mostarskog ljeta, predstavljena knjiga *Karikature, poznatog mostarskog karikaturiste Ismeta Ice Korjenića*. Uz autora, knjigu su predstavili prof. dr. Asim Peco, Đoko Ninković i Zlatko Serdarević.

18. 7. Koncertom Mostar Rock School-a, Simfonijskog orkestra Mostar i Željka Bebe na platou ispod Starog mosta, počela je dvodnevna manifestacija *Gdje prošlost susreće budućnost*, održana u povodu 15. obljetnice završetka obnove Staroga mosta. Aranžer koncerta je dirigent Simfonijskog orkestra Mostar Damir Bunoza, koji je premijerno uradio aranžmane za ovaj koncert i oko 40 glazbenika.

20. 7. – 21. 7. U Pavarottiju održano 17. izdanje *Mostar Blues and Rock festivala*. Nastupili su glazbenici iz SAD-a, Hrvatske, Slovenije, Srbije, Švedske, a svoja umijeća pokazale su i domaće snage. Festival je otvorio američki kantautor Keegan McIuroe.

28. 7. Održani 453. tradicionalni skokovi sa Staroga mosta. U skokovima na glavu Lorens Listo je osvojio maksimalan broj bodova i stigao do 13. naslova najboljeg skakača na glavu, čime se izjednačio s Emirom Balićem na vječnoj listi najboljih. U skoku na noge Igor Kozić je osvojio maksimalan broj bodova i naslov pobjednika.

30. 7. Predstavljena Monografija Narodne biblioteke Mostar u povodu 24 godine obnove rada i 74 godine postojanja. Promotori su bili: doc. dr. Irma Marić, mr. Nusret Omerika, Senka Zekić-Melcher – bivša ravnateljica Narodne biblioteke, Rasim Prguda – ravnatelj Narodne biblioteke te profesorica Anisa Mujić.

31. 7. Na ljetnoj pozornici Centra za kulturu održana *Večer klasične gitare* na kojoj je nastupio Đani Šeku iz Sarajeva.

1. 8. Otvorena izložba dokumentarne građe autora Zlatka Serdarevića. Na oko 90 izložaka predstavio je fotografije i isječke tekstova iz tiskanih medija i s internetskih portala o požaru na katedrali Notre Dame. Izložba je otvorena u hotelu Bristol i autorov je doprinos afirmaciji projekta Mostar – europska prijestolnica kulture 2024.

1. 8. Predstavljena monografija *Bosna i Hercegovina fotografijom Antona Zimola*, u izdanju Muzeja Hercegovine. To je selektivan prikaz fotografske građe zbirke Antona Zimola koja je u posjedu ove kulturne institucije u Mostaru već skoro 70 godina. Monografija ima 528 stranica i tiskana je trojezično. Predstavljanje je održano u sklopu Mostarskog ljeta 2019., u Centru za kulturu.

6. 8. U Narodnoj biblioteci, u sklopu Mostarskog ljeta, održana književna večer s književnikom Farukom Šehićem, kojeg književna kritika smatra jednim od najdarovitijih mlađih pisaca u BiH i predvodnikom tzv. pregažene generacije. Dobitnik je i nagrade Europske unije za književnost za prozno djelo *Una*.

9. 8. – 10. 8. Održano peto izdanje Gitarijade *Na putu za jug*, u organizaciji Muzičkog centra *Pavarotti*. Za najboljeg gitarista proglašen je Alen Ristić (*Hidden Resonance*), najboljim bubnjarem Muris Mureškić (*Misery Crown*) te najbolji bas gitarist – Miloš Vujić. Nagrada za najbolji vokal pripala je Mileni Vranjković (*Neki plavi mjesec*), a najbolji bend u cjelini – *Eho Radar*.

24. 8. Održan ovogodišnji spektakl Red Bull Cliff Diving 2019. u Mostaru. Završen je pobjedom Constantina Popovicija iz Rumunjske u muškoj konkurenciji i Rhiannan Iffland iz Australije u ženskoj kategoriji. U vratolomijama 14 skakača i 10 skakačica uživalo je 10 000 gledatelja.

1. 9. Izložbom *Storytelling in Collage* mostarske umjetnice Dolores Veledar Perić u Galeriji *Mujaga* u Mostaru, službeno je otvoreno osmo izdanje *Street Arts Festivala* koji je trajao do 8. rujna i ugostio 20 *street* umjetnika iz zemlje i svijeta. Oni su u sedam dana festivala uljepšali mostarske zgrade s dvadesetak novih murala na više lokacija u gradu.

2. 9. U Galeriji kraljice Katarine, završni koncert na Studiju solo pjevanja, u klasi mr. art. Ademe Pljevljak Krehić, održao mostarski bariton Karlo Milićević. Uz glasovirsku pratnju profesorice Marijane Pavlović, izveo je niz solističkih arija i pjesama iz baroka, klasike i romantizma. Na programu su se našla djela talijanskih skladatelja Bononcinija, Pergolesija i Vivaldija te Ivana pl. Zajca, Mozarta, Schumana, Heinea, Rossinija.

11. 9. U kapelici crkve sv. Petra i Pavla održana Večer klasične gitare, mladog Mostarca Ante Kljaje. Na programu su bila djela F. Tarrege, G. P. Telemanna, M. M. Poncea, H. Villa Lobosa te A. Laura.

12. 9. Održana promocija Zbornika radova znanstveno-stručnog skupa s međunarodnim sudjelovanjem *Europski ustav za Bosnu i Hercegovinu*. O Zborniku su govorili prof. dr sc. Ugo Vlasisavljević, doc. dr. sc. Dražen Barbarić i analitičar Instituta za društveno-politička istraživanja u Bosni i Hercegovini Milan Sitarski. Promocija je održana u organizaciji Sveučilišta u Mostaru, Rektorskog zbora Republike Hrvatske i Hrvatske akademije za znanost i umjetnost u BiH na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru.

14. 9. Pjesmama iz poznatih brodvejskih mjuzikla, u svojevrsnoj intimnoj ispovijesti, dvanaestočlana ekipa mjuzikla kabarea BH Broadway - Moja pjesma, publici su ispričali svoje vlastite priče i oduševili publiku. Veleposlanstvo SAD-a u BiH i tim američkih umjetnika okupili su mlade, iznimno talentirane umjetnike iz BiH i Srbije koji su radili na postavci ovog kabarea, izvedenog u Narodnom pozorištu Mostar.

22. 9. U HNK Mostar premijerno izvedena predstava „Kraljevo“ autora Miroslava Krleže u režiji Ivana Lea Leme. Scenografiju potpisuje Vesna Režić, kostimografiju Mirjana Zagorec, a autor glazbe je Zvonimir Dusper Dus. Predstava je izvedena u povodu obilježavanja 25. obljetnice osnutka Hrvatskog narodnog kazališta Mostar i jedan je u nizu događaja koji će biti priređeni u čast 25. obljetnice. U predstavi igraju glumci

HNK Mostar, potpomognuti mladim snagama iz dramskog studija mladih koji djeluje pri HNK Mostar.

24.9. U Galeriji kraljice Katarine održano prvo međunarodno natjecanje u minijaturi bijenale minijature - miniMO u organizaciji Društva hrvatskih likovnih umjetnika u FBiH. Sudjelovalo je 28 autora iz raznih europskih zemalja. Pobjednici Prvoga međunarodnog bijenalea minijature – miniMO su Srećko Babić u kategoriji grafike, Josip Ivešić u kategoriji kiparstva i Ivana Pavlović u kategoriji slikarstva.

25. 9. U Klubu čitatelja Narodne biblioteke Mostar održana je književna večer na kojoj je gost bio Dževad Karahasan, romanopisac, dramatičar, esejist i književnik koji živi i radi u Grazu i Sarajevu. S Karahasanom je razgovarao Matija Bošnjak, predstavnik Izdavačke kuće *Connectum* koja je na tržište plasirala izabrana djela Dževada Karahasana u kolekciji od deset knjiga.

26. 9. U Kosači priređen koncert Marka Škugora, jednog od najboljih tenora u Hrvatskoj. Iza mladog šibenskog slavuja, koji je pjevačku karijeru započeo u klapi, stoji nekoliko vrlo uspješnih godina na glazbenoj sceni.

27. 9. Klavirski koncert Marijana Đuzela u Galeriji kraljice Katarine. Publika je uživala u izvedbama Mozarta, Beethovena, Chopina i Liszta. Koncert je održan u organizaciji HKD Napredak, čiji je Đuzel bio stipendist za vrijeme studija u Zagrebu.

30. 9. Izvedbom dijela predstave *Biti ili ne biti, to je pitanje*, i dodjelom nagrade *Mravac*, završen je 44. Mostarski teatarski festival – Festival autorske poetike.

30. 9. U hotelu *Bristol* predstavljena zbirka poezije *Svjetline Laništa*, autora Gradi-mira Gojera, vrlo plodnog pisca iza kojega je mnoštvo naslova iz područja teatrologije, književne kritike, pjesništva, povijesti književnosti, publicistike i poezije.

motrišta

ISSN 1512 - 5475

BR. 108-109, ČASOPIS ZA KULTURU, ZNANOST I DRUŠTVENA PITANJA

**II. kongres
ortopeda i traumatologa
Bosne i Hercegovine
s međunarodnim sudjelovanjem**

Mostar, 27. – 29. rujna 2018.

II. kongres ortopeda i traumatologa Bosne i Hercegovine s međunarodnim sudjelovanjem

Jeroen Geurts PhD, Universitätsspital Basel: *The relevance of subchondral bone tissue changes in osteoarthritis*

Bišćević M., Gavrankapetanović I., Bašić S., Bećirbegović S., Đikić S., Đozić H., Žujo S., Moro M.; Opća bolnica Sarajevo „Prim. dr Abdulah Nakaš“: *All posterior - transpedicular debridement, fixation, and anterior support for infective spinal destructions*

M. Sajovic, MD, PhD, Orthopaedic and Sports Trauma Department, General Hospital Celje, Slovenia: *Long-term comparison of Semitendinosus and Gracilis Tendon Versus Patellar Tendon Autografts for Anterior Cruciate Ligament Reconstruction*

Boris Žulj: *TXA in Total Knee Postoperative Blood Loss Management*

Nikica Darabos, MD, PhD, DEPARTMENT FOR TRAUMATOLOGY, BONE AND JOINT SURGERY, CLINIC FOR SURGERY, CLINICAL HOSPITAL CENTER ZAGREB, CROATIA: *Failure after unsuccessful medial patellofemoral ligament reconstruction*

Dr. sc. Maki Grle, SVEUČILIŠNA KLINIČKA BOLNICA MOSTAR: *Ozljede MPFL i liječenje-Akutna luksacija patele*

Prof. dr. sc. Zdenko Ostojić, SVEUČILIŠNA KLINIČKA BOLNICA MOSTAR: *Totalna artroplastika kuka: preživljenje implantata i faktori neuspjeha*

Jeroen GEURTS PhD
Universitätsspital Basel

The relevance of subchondral bone tissue changes in osteoarthritis

Department of Spine Surgery
Department of Biomedical Engineering

The relevance of subchondral bone tissue changes in osteoarthritis

Jeroen Geurts PhD
September 29th 2018

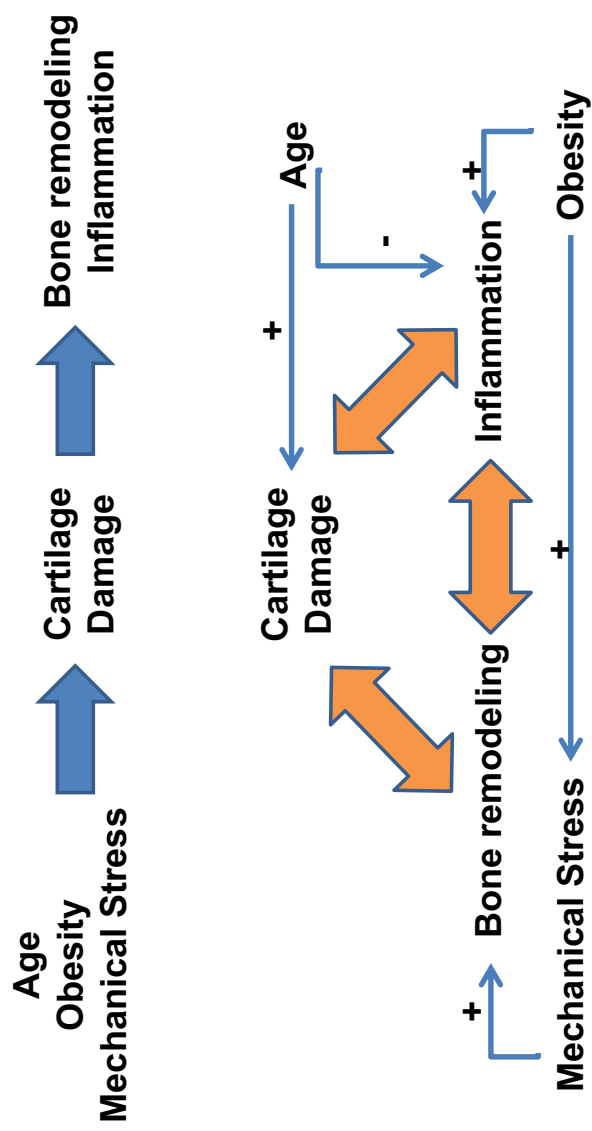
Osteoarthritis in numbers

- **High prevalence in the elderly population (>60 years)**
 - **32% clinical OA in either hand, hip or knee**
 - **60% radiographic OA in spine**
- **Direct and indirect costs: 1.5-2% of the gross domestic product in EU countries**
- **Treatment costs, \$6000 per year, \$100.000 per lifetime**

Why is there no disease-modifying treatment yet?

- **Dogma of osteoarthritis has changed ≠ wear and tear**
- **Complex syndrome with different clinical phenotypes**
- **~18% radiographic progression over 1-year**
- **Biomarkers? New imaging biomarkers ?**

The changing dogma of osteoarthritis

Radiography is insufficient in osteoarthritis!

OPINION

The role of radiography and MRI for eligibility assessment in DMOAD trials of knee OA

Frank W. Roemer , C. Kent Kwok, Daichi Hayashi, David T. Felson and Ali Guermazi

Nature Reviews Rheumatology June 2018

Radiography is insufficient in osteoarthritis!

Kellgren-Lawrence 0

**Effusion-synovitis, femoral BML,
central femur cartilage damage**

2nd Congress UOTBIH

29.09.2018

6

Radiography is insufficient in osteoarthritis!

Flexion 11°

Flexion 12°

Flexion 13°

MRI reveals multi-tissue/compartement involvement

**Joint space narrowing
after 2 years**

**Medial cartilage damage
Meniscal extrusion
Bone marrow lesion**

What is the relevance of bone marrow lesions ?

ARTHRITIS & RHEUMATOLOGY
Vol. 67, No. 8, August 2015, pp 2085–2096
DOI 10.1002/art.39176
© 2015, American College of Rheumatology

What Comes First? Multitissue Involvement Leading to Radiographic Osteoarthritis

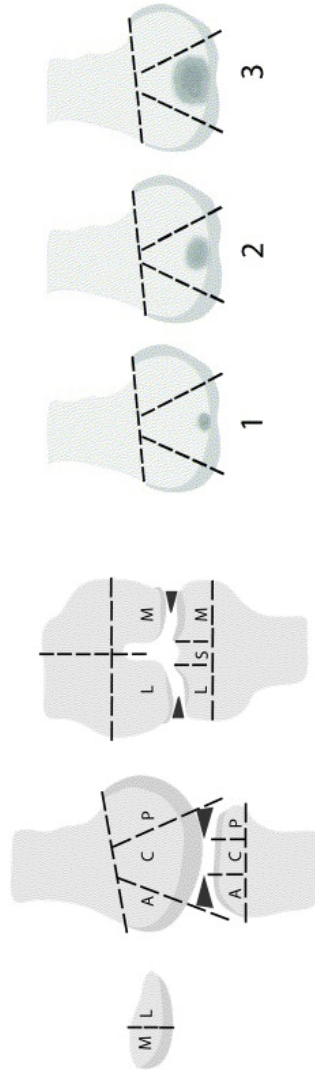
Magnetic Resonance Imaging–Based Trajectory Analysis Over Four Years in the Osteoarthritis Initiative

Frank W. Roemer,¹ C. Kent Kwok,² Michael J. Hannon,³ David J. Hunter,⁴ Felix Eckstein,⁵ Tomoko Fujii,³ Robert M. Boudreau,³ and Ali Guermazi⁶

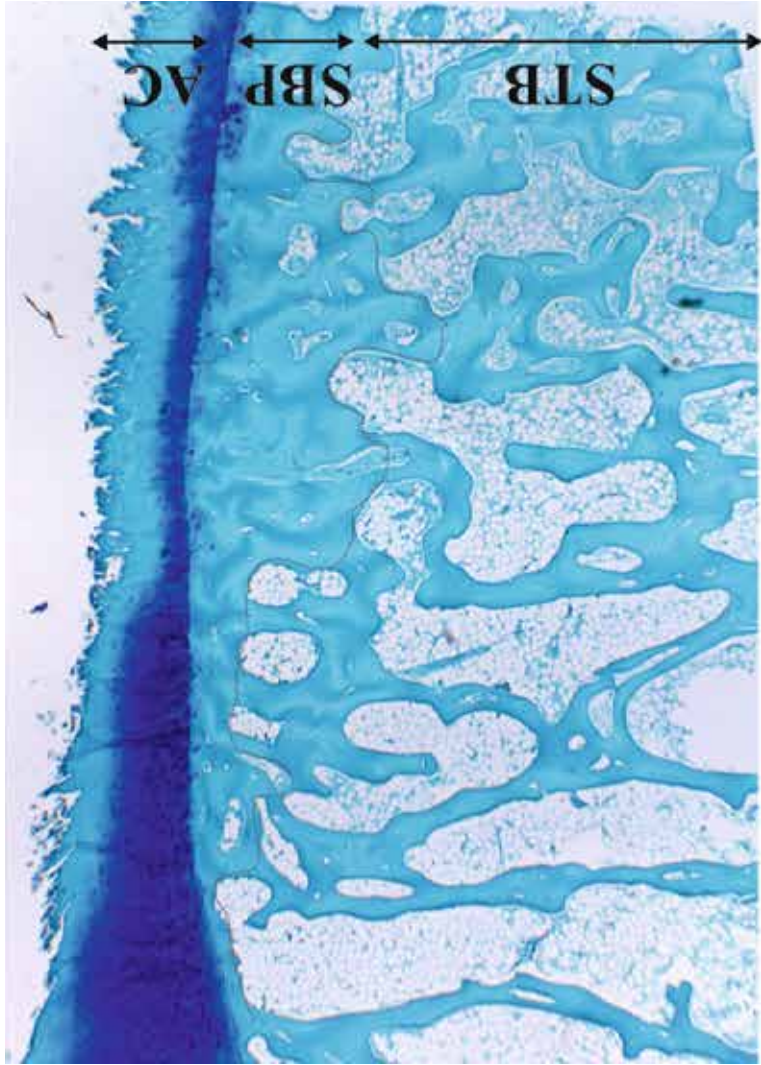
What is the relevance of bone marrow lesions ?

Table 1. Risk of incident radiographic OA in relation to the presence of MRI structural features over 4 years prior to the diagnosis of radiographic OA*

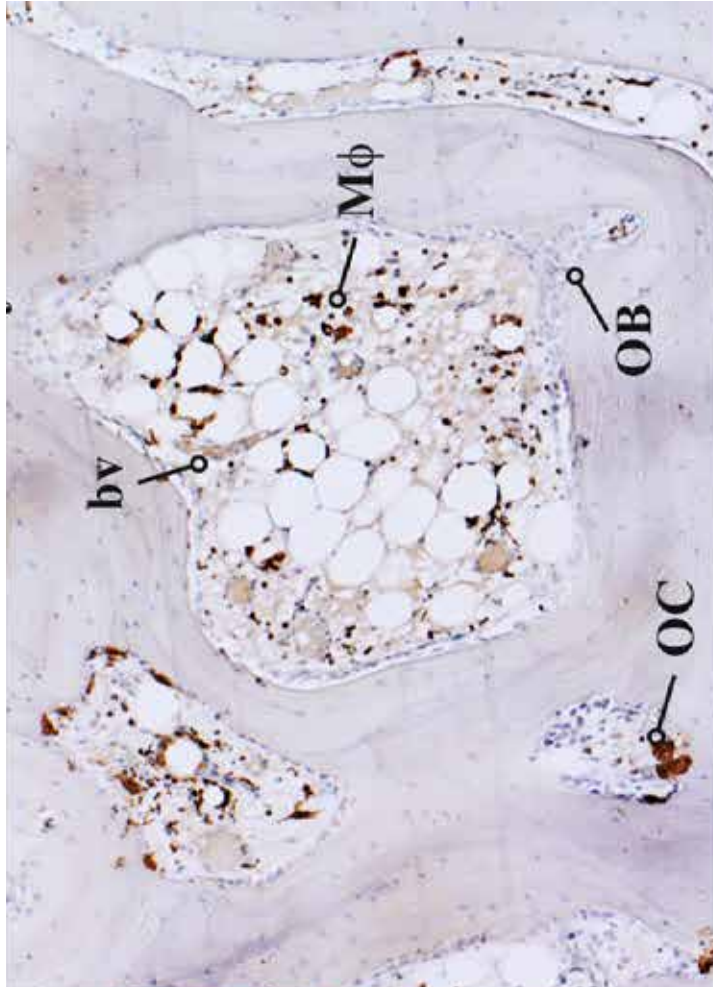
MRI biomarker	P = -4			P = -3			P = -2			P = -1		
	Cases, no. (%)	Controls, no. (%)	Risk of incident radiographic OA	Cases, no. (%)	Controls, no. (%)	Risk of incident radiographic OA	Cases, no. (%)	Controls, no. (%)	Risk of incident radiographic OA	Cases, no. (%)	Controls, no. (%)	Risk of incident radiographic OA
Any Hoffa synovitis	26 (52.0)	16 (32.0)	1.91 (0.91-4.00)	78 (51.4)	70 (48.0)	1.16 (0.71-1.90)	122 (56.0)	93 (42.7)	1.76 (1.18-2.64)†	195 (59.3)	127 (38.5)	2.42 (1.71-3.42)†
Any effusion synovitis	26 (52.0)	21 (42.0)	1.71 (0.68-4.35)	68 (46.6)	62 (42.5)	1.21 (0.73-2.02)	114 (52.3)	88 (40.4)	1.81 (1.18-2.78)†	194 (58.8)	128 (38.8)	2.50 (1.76-3.54)†
BML score ≥2												
Medial	3 (6.0)	1 (2.0)	3.00 (0.31-28.8)	5 (3.4)	1 (0.7)	5.00 (0.58-42.8)	13 (6.0)	4 (1.8)	3.25 (1.06-9.97)	26 (7.9)	4 (1.2)	6.50 (2.27-18.62)†
Lateral	1 (2.0)	0 (0.0)	NA	5 (3.4)	3 (2.1)	1.67 (0.40-6.97)	8 (3.7)	5 (2.3)	1.60 (0.52-4.89)	16 (4.9)	7 (2.1)	2.29 (0.94-5.56)
PPJ	18 (36.0)	12 (24.0)	1.67 (0.75-3.81)	45 (30.8)	40 (27.4)	1.19 (0.70-2.01)	70 (32.1)	60 (27.5)	1.24 (0.82-1.90)	104 (31.5)	83 (25.2)	1.36 (0.98-1.94)

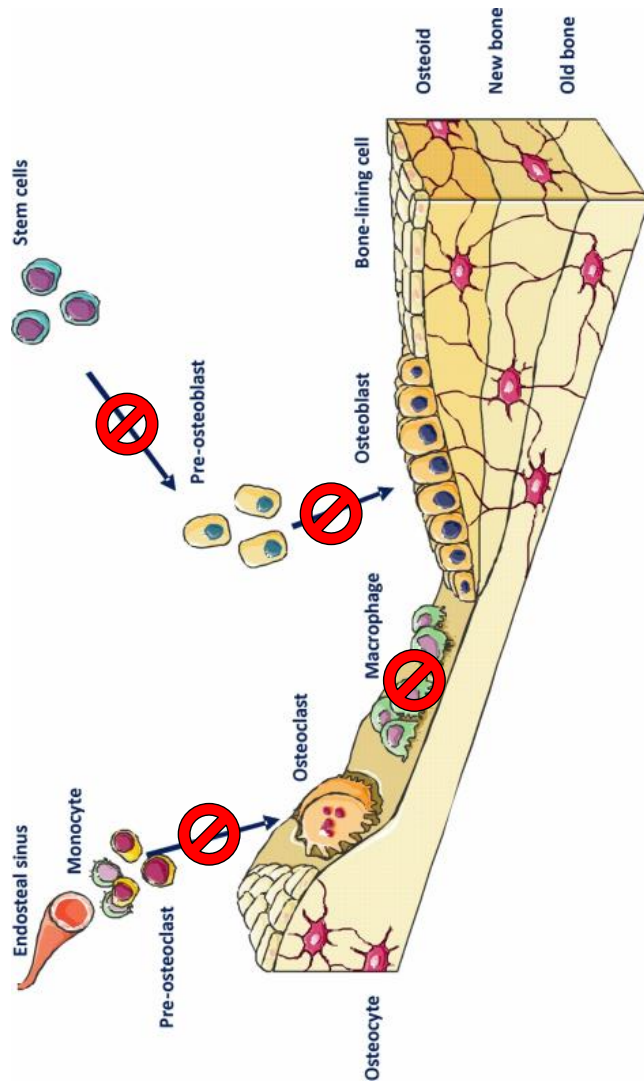
What are subchondral bone marrow lesions?

Bone marrow tissues contain inflammatory cells

Bone marrow as a target tissue in osteoarthritis

Targeting bone marrow can ameliorate osteoarthritis

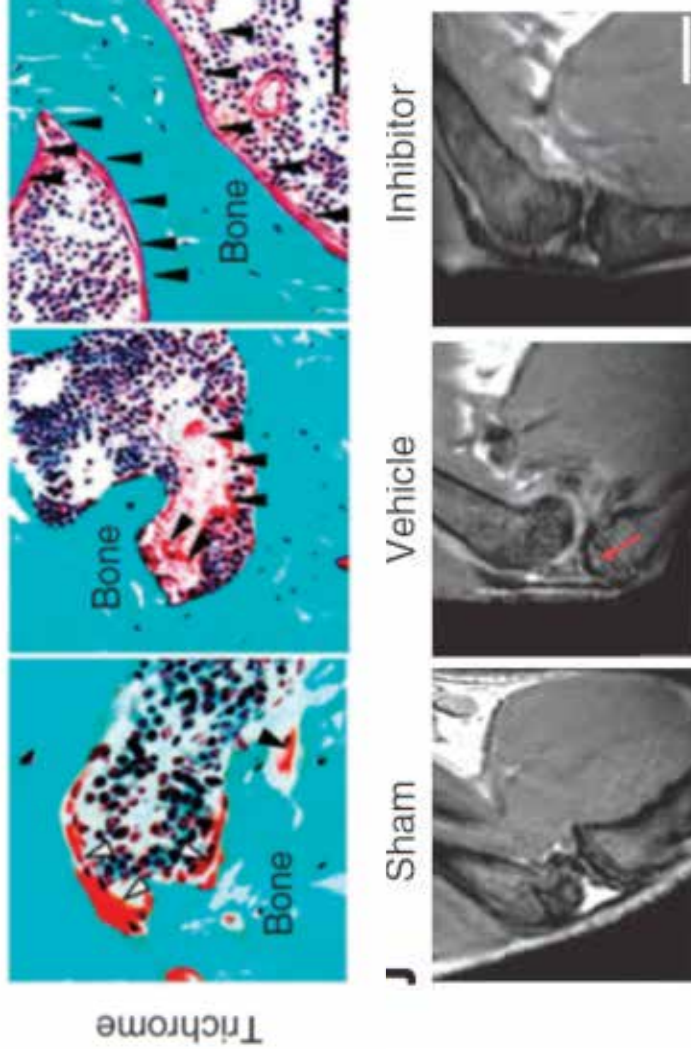
2nd Congress UOTBIH

29.09.2018

14

Why is this relevant ?

Take home messages

- Osteoarthritis is a complex syndrome, not a single disease
- Bone marrow tissue changes can be used for prognosis and diagnosis. Precede radiographic osteoarthritis
- Bone marrow lesions are elusive: vascular changes, local inflammation, stem cell recruitment
- Well-established in knee osteoarthritis, poorly investigated in hand, hip, ankle and spine osteoarthritis.
- Future challenges – translation from experimental to human osteoarthritis, MRI as surrogate markers in studies

Translational research is a team effort!!!

Orthopaedic surgeons

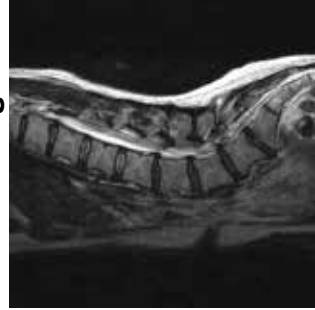
Pathologists

Basic & clinical scientists

Radiologists

Acknowledgements

Tissue engineering

Benjamin Pippenger
Ralph Duhr †
Manuele Muraro
Ivan Martin

MSCs & ex vivo model

Daniel Bianco
Tomislav Čengić
Doria Jurić
Atanas Todorov
Geert Pagenstert
Csaba Forster

Inflammatory cells

Thomas Hügler
Michael Hirschmann
Amit Patel
Uta Helmrich
Magdalena Müller-Gerbl
Victor Valderrabano

Cordula Netzer
Stefan Schären
Niklaus Friederich

**Bangerter Foundation
University of Basel Research Fund**

Acknowledgements

瑪麗醫院
Queen Mary Hospital

EUROPEAN ORTHOPAEDIC
RESEARCH SOCIETY

OARSI OSTEOARTHRITIS
RESEARCH SOCIETY
INTERNATIONAL

Fachhochschule
Nordwestschweiz

Thank you for your attention !

Hvala vam na pozornosti !

**BIŠĆEVIĆ M., GAVRANKAPETANOVIĆ I., BAŠIĆ S.,
BEĆIRBEGOVIĆ S., ĐIKIĆ S., ĐOZIĆ H., ŽUJO S., MORO M.**
Opća bolnica Sarajevo „Prim. dr Abdulah Nakaš“

All posterior - transpedicular debridement, fixation, and anterior support for infective spinal destructions

**All posterior - transpedicular debridement,
fixation, and anterior support for infective spinal
destructions**

**Bišćević M., Gavrankapetanović I., Bašić S., Bećirbegović S.,
Đikić S., Đozić H., Žujo S., Moro M.**

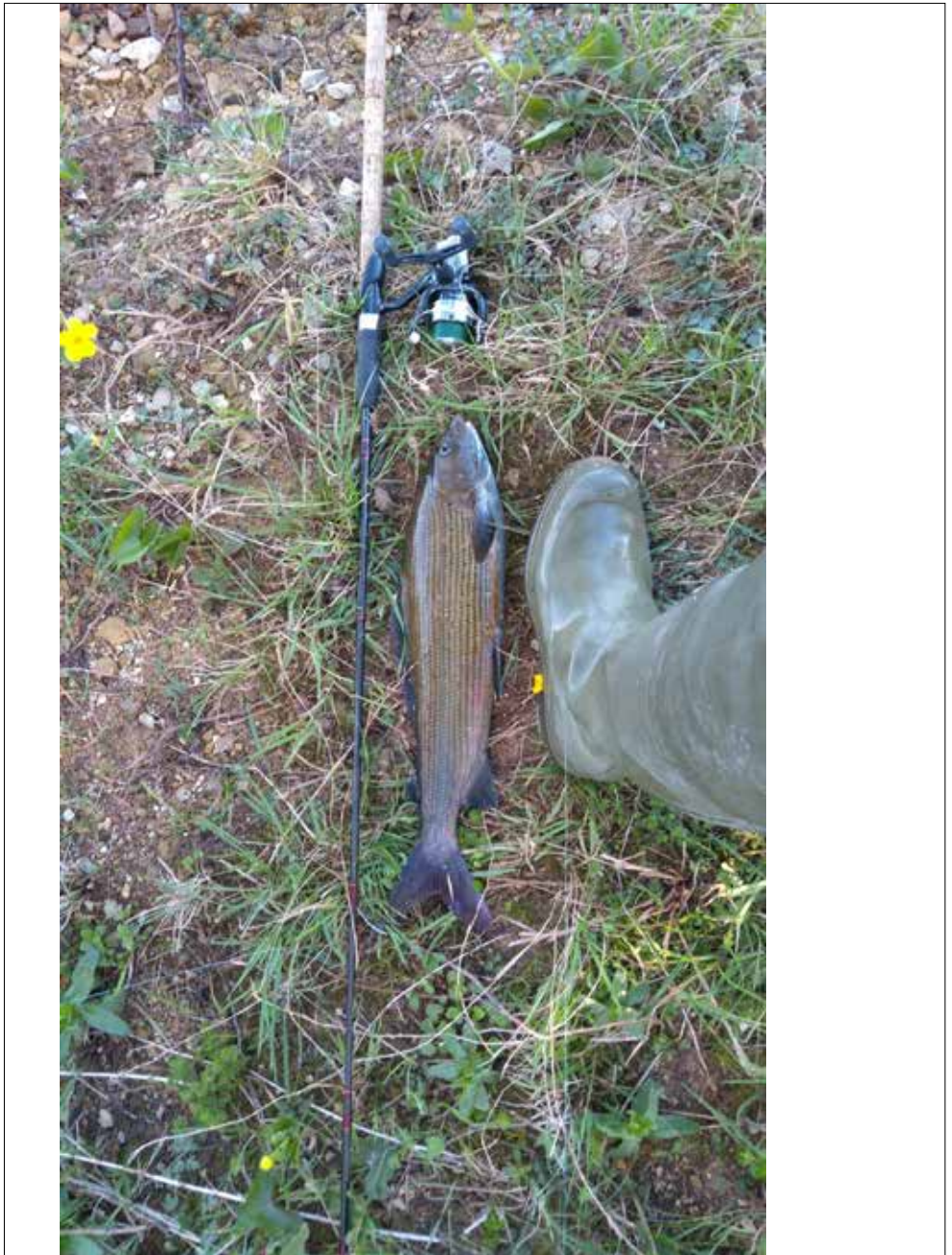
Opća bolnica Sarajevo „Prim. dr Abdulah Nakaš“

Vertebral body defects remained after spondylodiscitis require debridement of vertebral bone bed, restoration of anterior spine column, and posterior fixation.

It is usually achieved by combined anterior and posterior surgical approach.

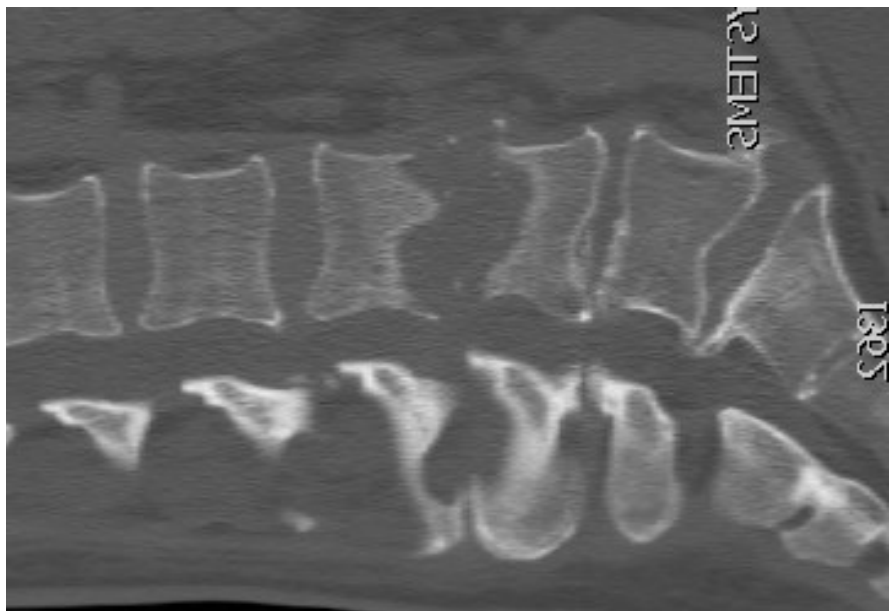
Aim of this work is **to present** our experience in treatment of infective destruction of anterior spinal column by **transpedicular approach for debridement, anterior support and fixation (“all posterior”)**.

Patients&Methodes

Inclusion criteria were clinically significant **instability of Th/L spine**, and **CT/MR findings** that support diagnosis of **spondylodiscitis** with vertebral body defect.

Sixteen consecutive patients have been treated on our Department in period Jan. 2011., -Jan. 2017. for an average **follow up** period of **2.9 years (12-71 mo.)**.

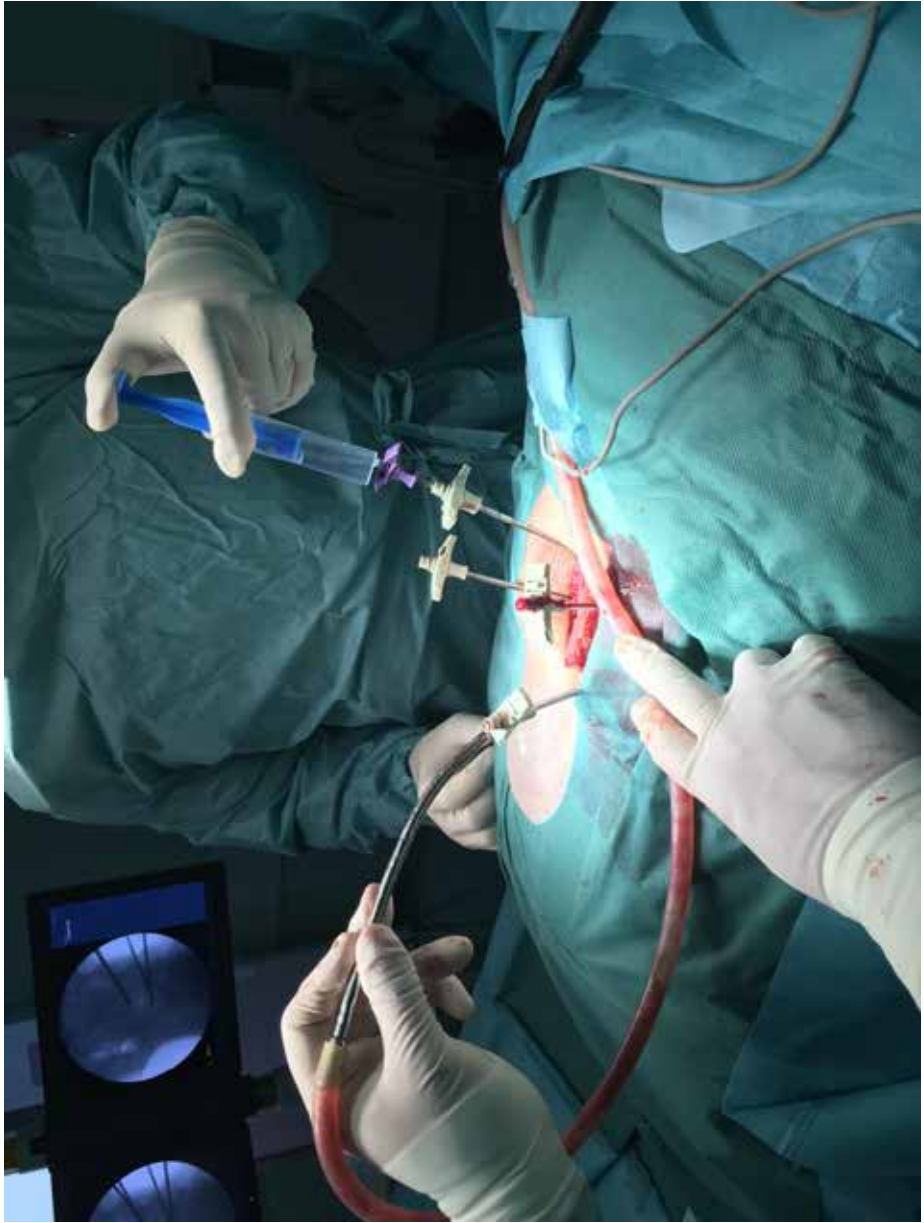

Technique:

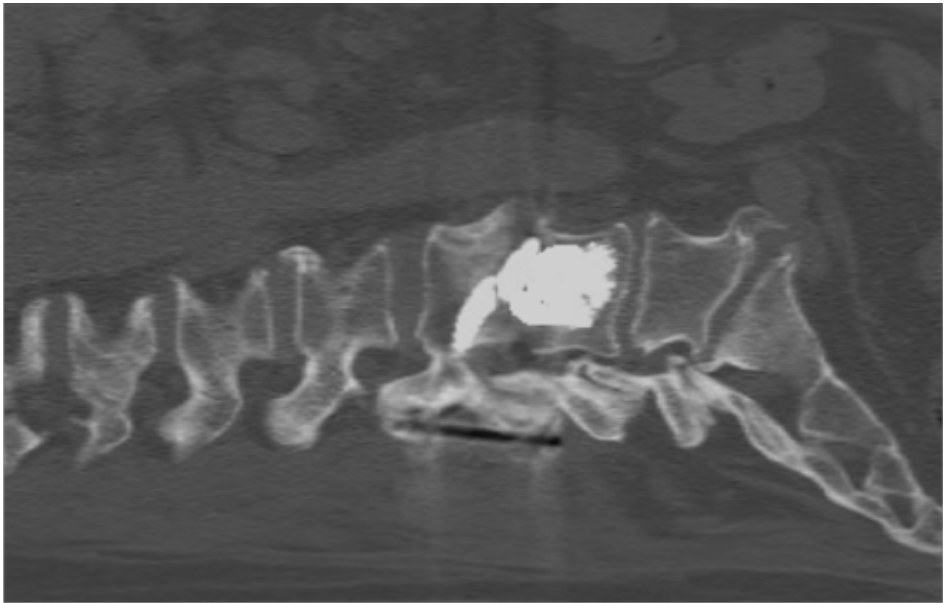
Vertebral body defect has been accessed through enlarged pediculs of upper and lower involved vertebra. After obtaining a material for microbiological analysis, a thorough rinsing and debridement of defect was performed by curettes, grasps, and forceps. Then, empty space of anterior spinal column was filled by bone cement (similar to the vertebroplasty), or cancellous bone. Surgery was completed with posterior spine fixation (4-8 transpedicular screws). After cultivating of bacteria, prolonged antibiotic therapy was applied, according to the instructions of infectologist or pulmonologist.

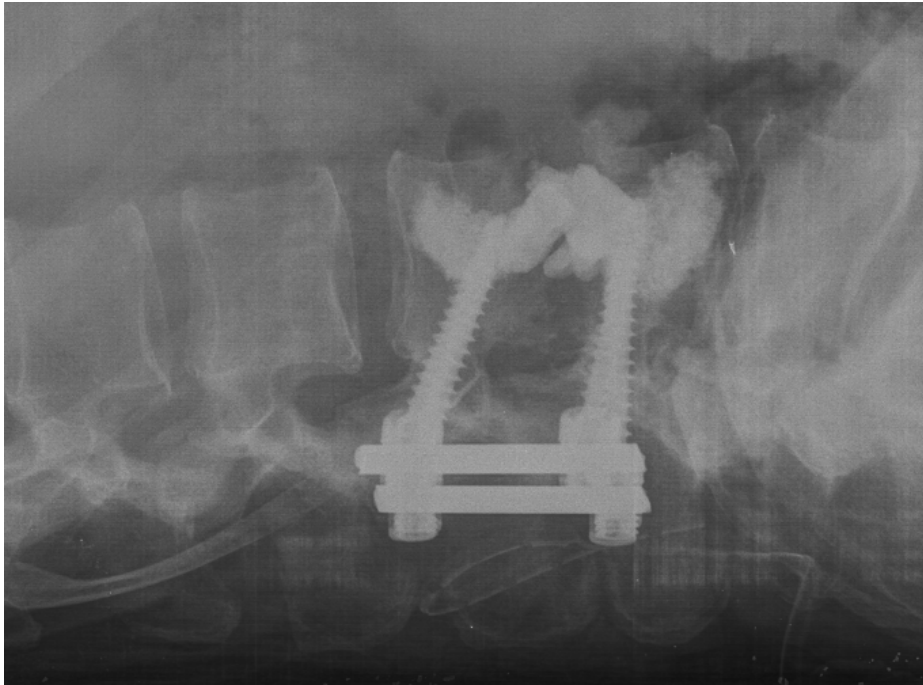

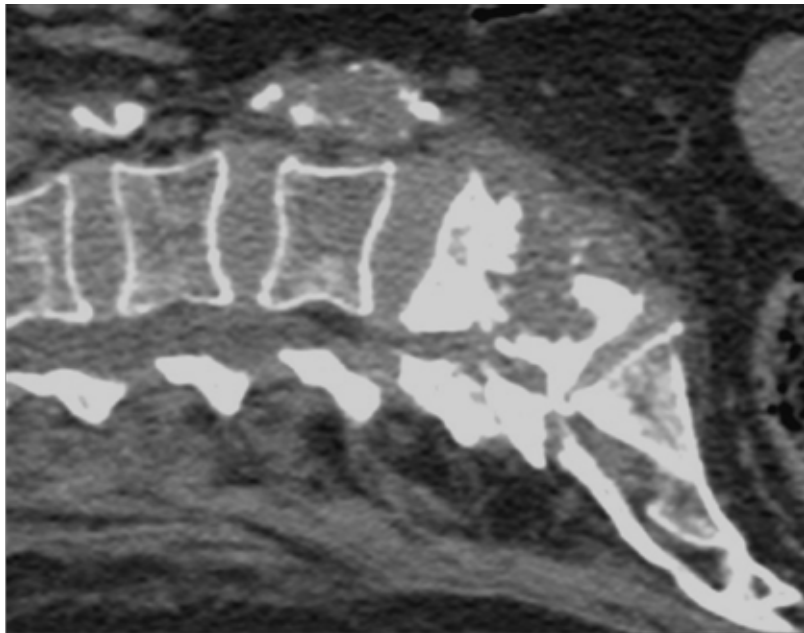

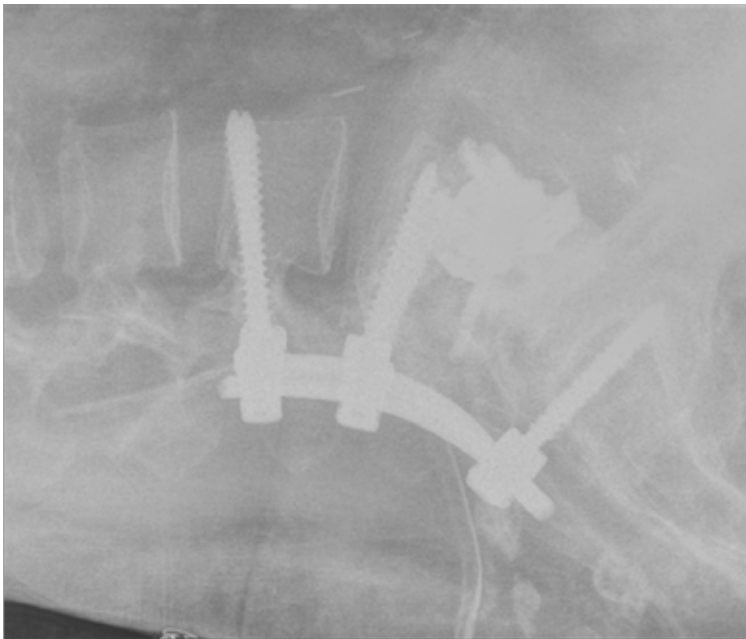
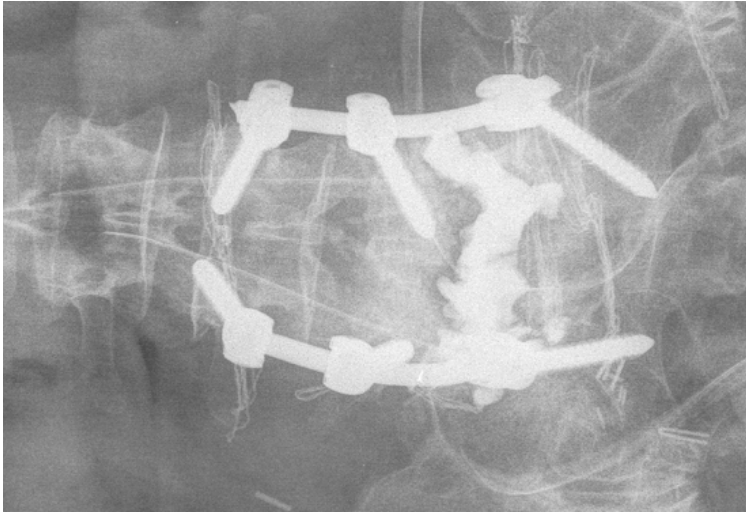

Results:

Average age was 63 y. (49-72), with equal gender distribution, and specific/nonspecific bacteria ratio.

Most common comorbidity was diabetes mellitus (7/16).

All patients were **cured** by described method, with satisfactory clinical and radiological results. There were no surgically related complications.

One patient needed an **anterior surgery** with tricortical bone graft due to massive bone destruction, and **other one** had **early wound revision due to superinfection** with ESBL-producing *Klebsiella* species.

Discussion:

Clinical and technical benefits of **avoidance of anterior approach** on thoracic and lumbar spine are well described in the literature.

“All posterior” approach **meets all requirements** of surgical treatment: obtaining material for microbiology analysis, debridement, anterior support, and posterior fixation.

Overall clinical and radiological results from this study support usage of this method as a first choice surgery.

M. SAJOVIC, MD, PhD
Orthopaedic and Sports Trauma Department,
General Hospital Celje, Slovenia

Long-term comparison of Semitendinosus and Gracilis Tendon Versus Patellar Tendon Autografts for Anterior Cruciate Ligament Reconstruction

Long-term comparison of Semitendinosus and Gracilis Tendon Versus Patellar Tendon Autografts for Anterior Cruciate Ligament Reconstruction

A 17-Year Follow-up of a Randomized Controlled Trial

M. Sajovic, MD, PhD

**Orthopaedic and Sports Trauma Department
General Hospital Celje
Slovenia**

Increased participation of all ages in sports has resulted in an increase in the incidence of ACL tears.

The key indication for surgical reconstruction is a clinical diagnosis of ACL rupture in a patient desiring to return to his or her pre-injury level of activity.

Due to numerous biologic advantages the most commonly used grafts for ACL reconstruction are the hamstring tendon (HT) autografts and patellar tendon (PT) autografts.

The choice of graft material for primary ACL reconstruction is still controversial.

Prospective, randomized, long-term studies are needed to determine the differences between the materials.

**From June 1999 to March 2000,
64 patients underwent ACL reconstruction
with graft randomization:**

Group STG (32 patients)

Semitendinosus and gracilis tendon autograft

Group PT (32 patients)

Patellar tendon autograft

Study criteria :

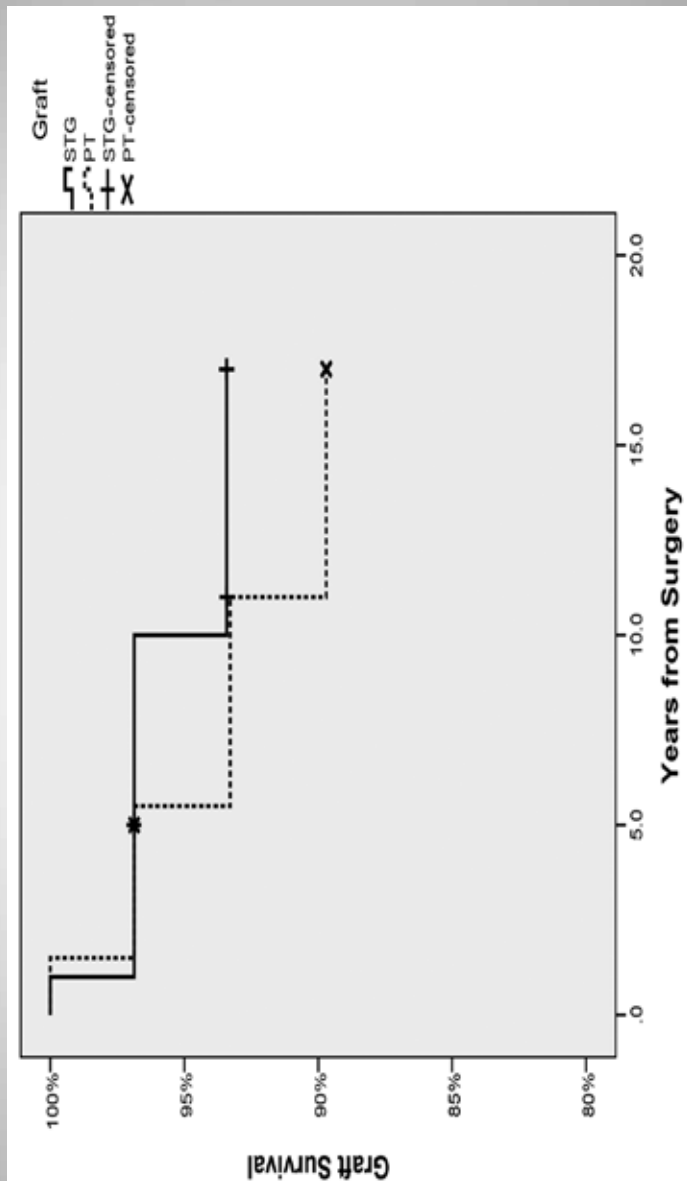
- ACL deficient knee
- No significant multiple ligament deficiency
- No preoperative rentgenographic abnormality
- Normal contralateral knee joint
- **Prospective**
- **Randomized**
- A single surgeon performed all arthroscopic procedures
- Identical fixation technique (interference screws)
- The same post-op. rehabilitation protocol

Comparison of Randomized Groups at 17 Years Follow-up

Variable	STG (N=24)	PT (N=24)	p value
Mean age at follow-up \pm SD	42.5 \pm 7.5	45.5 \pm 8.7	.347
Gender :			.56
Male, No. (%)	13 (54)	15 (63)	
Female, No. (%)	11 (46)	9 (37)	
Mean BMI \pm SD	24.5 \pm 3.1	24.0 \pm 3.5	.722
IKDC preinjury activity Level I (%)	17 (71)	18 (75)	.75
Mean preop. Lysholm score \pm SD	61.4 \pm 25.9	56.6 \pm 20.6	.614
Mean time to surgery (mo) \pm SD	27.5 \pm 43.5	22.1 \pm 28.8	.616
Meniscal surgery, No. (%)	15 (63)	18 (75)	.63
Meniscal repair, No. (%)	2 (8)	1 (4)	.55
Partial meniscectomy, No. (%)	6 (25)	10 (42)	.22
Subtotal meniscectomy, No. (%)	9 (38)	8 (33)	.76
Chondrolysis (Outerbridge grade II) No. (%)	3 (13)	3 (13)	1

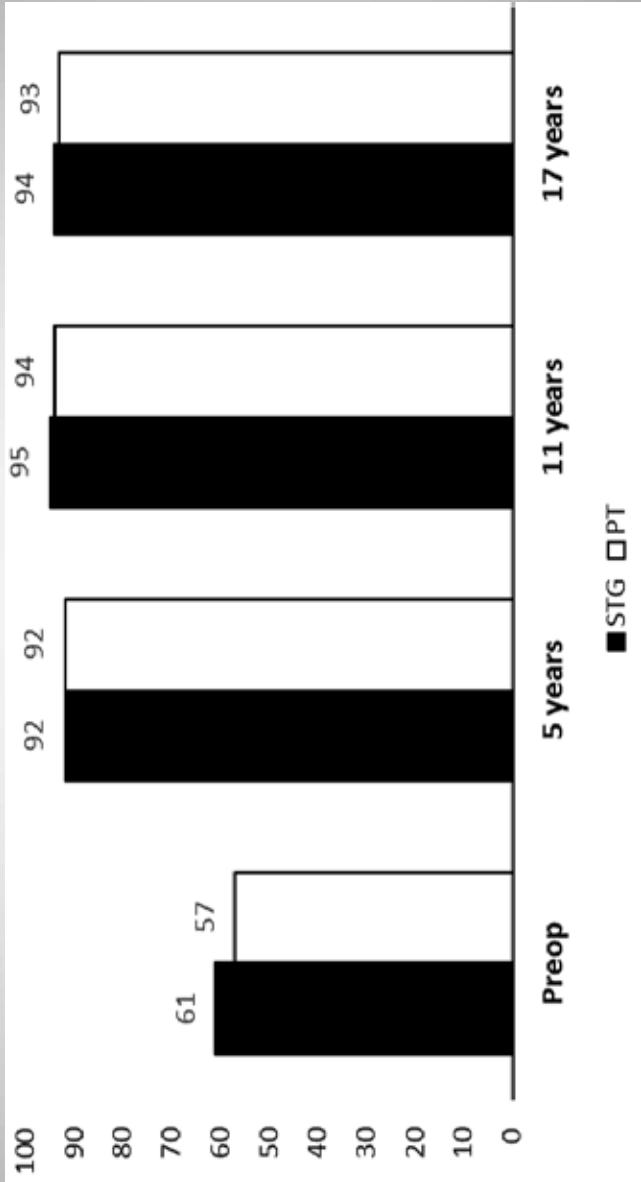
Kaplan-Meier survival curve

No significant differences in graft rupture between the two groups.

Average Lysholm score during follow-up period

PT, patellar tendon; STG, semitendinosus and gracilis tendon.

Activity level at final follow-up (17 years)

Fifteen patients (63%) in the STG group and 10 patients (46%) in the PT group were still at their preinjury level of activity ($P = .246$). We also found no difference between the two groups in Tegner activity score, with 7 patients (29%) in the STG group and 4 patients (17%) in the PT group still participating in competitive sports (Tegner score 7) ($P = .303$).

Instability Examination 17 Years Postoperatively

Variable	STG (N=24), No. (%)	PT (N=24), No. (%)	P value
Manual Lachman test			1
A (negative)	19 (79)	19 (79)	
B (positive with firm end point 1+)	5 (21)	5 (21)	
C (soft end point: 2+)	0 (0)	0 (0)	
Manual pivot shift			.73
A (negative)	19 (79)	18 (75)	
B (glide: 1+)	5 (21)	6 (25)	
C (clunk: 2+)	0 (0)	0 (0)	
IKDC instrumental AP translation (KT-1000)			.03
A (<3mm)	16 (67)	22 (92)	
B (3-5 mm)	8 (33)	2 (8)	
C (6-10 mm)	0 (0)	0 (0)	

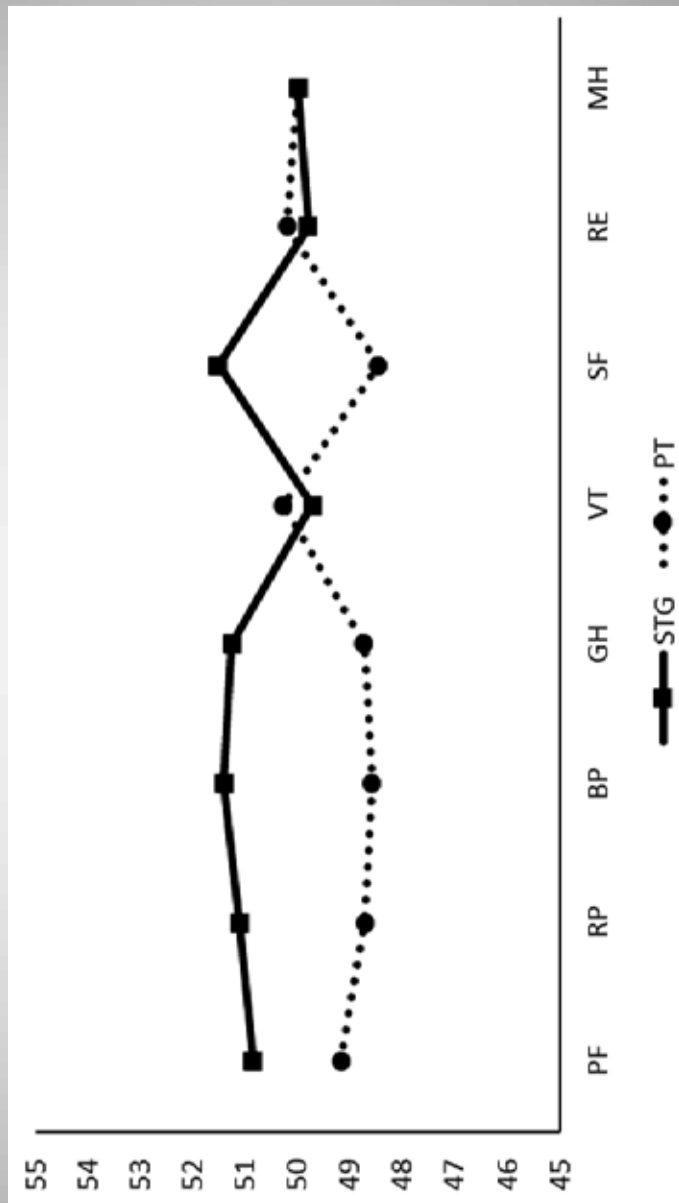
II OTSABH, Mostar 27 – 29- September,
2018

10

International Knee Documentation Committee (IKDC) Grading of Degenerative Joint Disease

Knee Joint Arthritis Grade (IKDC)	STG (N=24), No. (%)	PT (N=24), No. (%)	P value
A (normal)	7 (29)	0 (0)	.04
B (nearly normal)	12 (50)	16 (67)	
C (abnormal)	3 (13)	5 (21)	
D (severely abnormal)	2 (8)	3 (12)	

Mean Short Form-36 version 2 normalized subscores at the 17-year follow-up

CONCLUSION

- The results of this 17-year follow-up confirm that there are no major long-term differences between HT and PT autografts regarding subjective outcomes, quality of life, and clinical instability.
- Graft survival is similar in both groups.
- STG group showed significantly more instrumented AP translation.
- PT group had significantly greater prevalence of knee OA.

THANK YOU FOR YOUR ATTENTION

The author declares that the research for and communication of this independent body of work does not constitute any financial or other conflict of interest

The full article is published in AJSM (American Journal of Sports Medicine), 2018

Boris ŽULJ

TXA in Total Knee Postoperative Blood Loss Management

TXA in Total Knee Postoperative Blood Loss Management

Boris Žulj

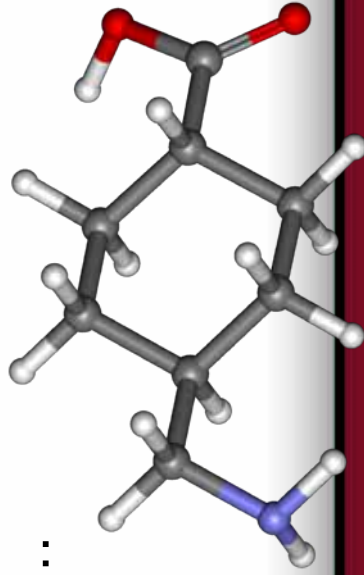
fppt.com

Introduction

- **Tranexamic acid (TXA)** $C_8H_{15}NO_2$
- In use since 1962.
- Antifibrinolytic
- Haemophilia, gynecology, polytrauma, orthopaedic surgery...

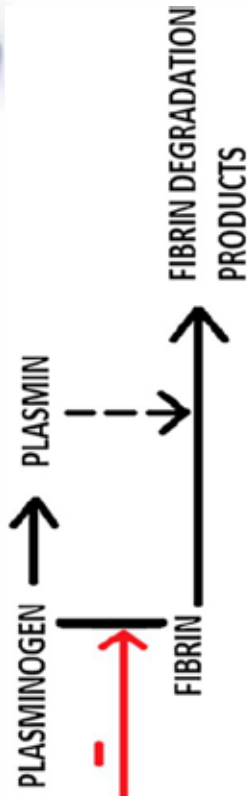

Contraindications

- History of DVT and/or embolism
- Hereditary coagulopathy
- Hypersensitivity
- SAH
- Heart valve disease (caution)
- Previous heart surgery (caution)
- Renal impairment (caution)

How does it work?

Tranexamic acid binds to sites on plasminogen to prevent binding to fibrin and it's subsequent activation to plasmin which would otherwise result in breakdown of fibrin to degradation products

Basics

- University Hospital Osijek, Croatia
- Department Of Orthopaedic Surgery since 1933.
- TXA introduced in May 2015.
- Elective orthopaedic surgery : hip, knee, shoulder

Materials and methods

- All implanted total knees during 12 months prior and after introduction of TXA
- 114 patients in *NON TXA group*
- 113 patients in *TXA group*

Excluding criteria

- Previous bone surgery: Elmslie-Trillat, osteothomies etc.
- Severe varus/valgus deformity
- Rheumatoid arthritis
- Need for revision components
- History of DVT and/or pulmonary embolism

Protocol

- TXA 1 g i.v. 15 min. prior to Tornique release
- TXA 1g in 250ml 0.9% NaCl during 1/2 hour i.v. 3 hours after surgery
- Total cost of 15 € per patient

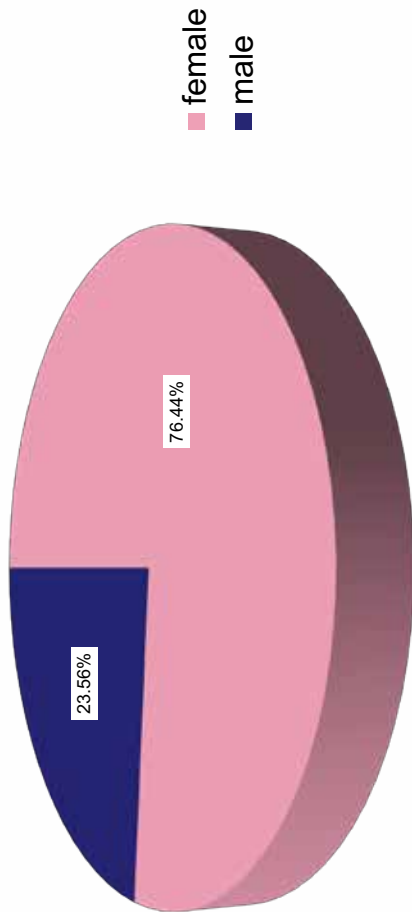
Parameters

- HGB level – 1,2 and 7th postoperative day
- Total blood loss in drainage
- Need for transfusion and number of doses
- Possible DVT
- Possible gender difference

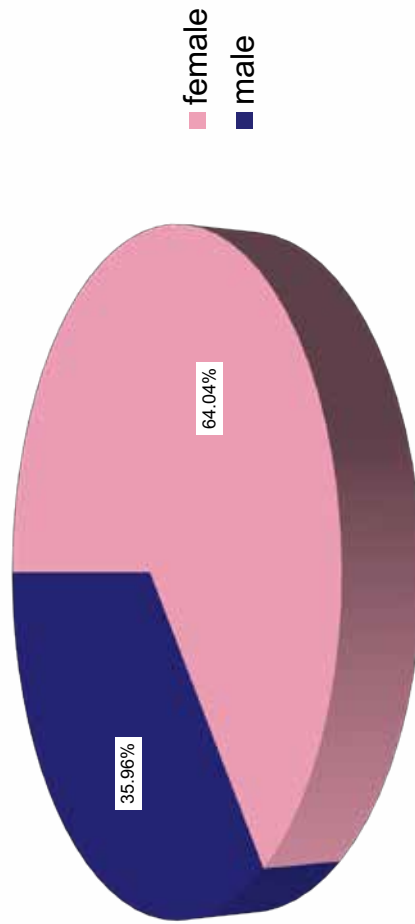
Gender distribution Non TXA group

114 patients

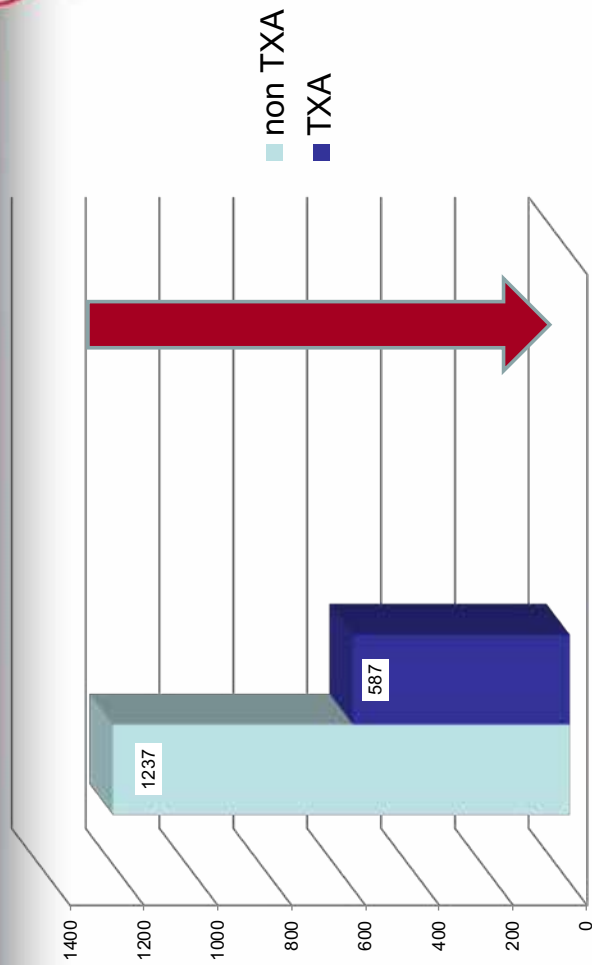

Gender distribution TXA group

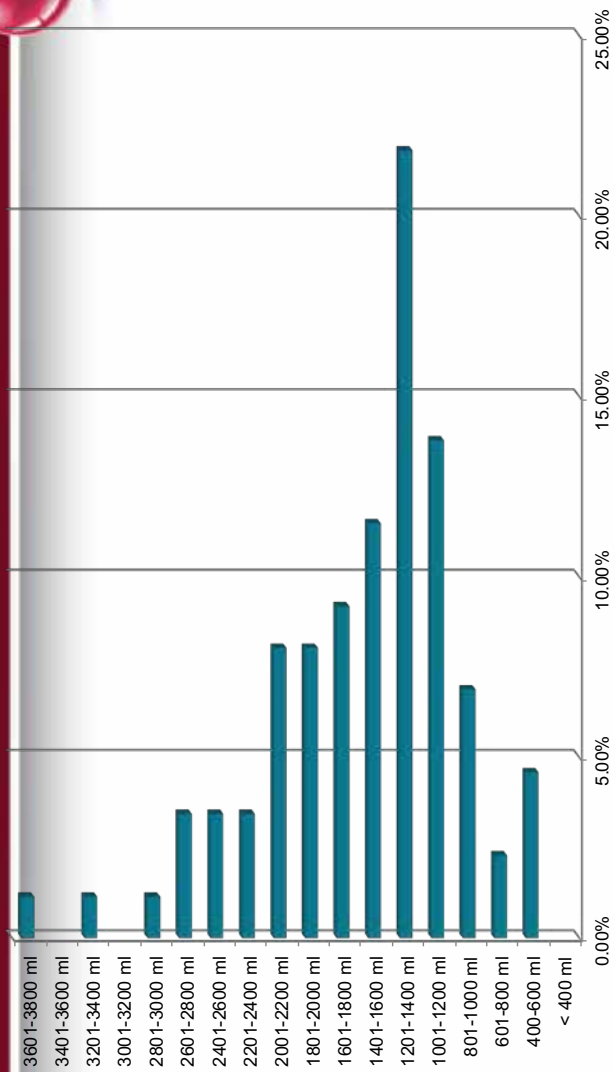
113 patients

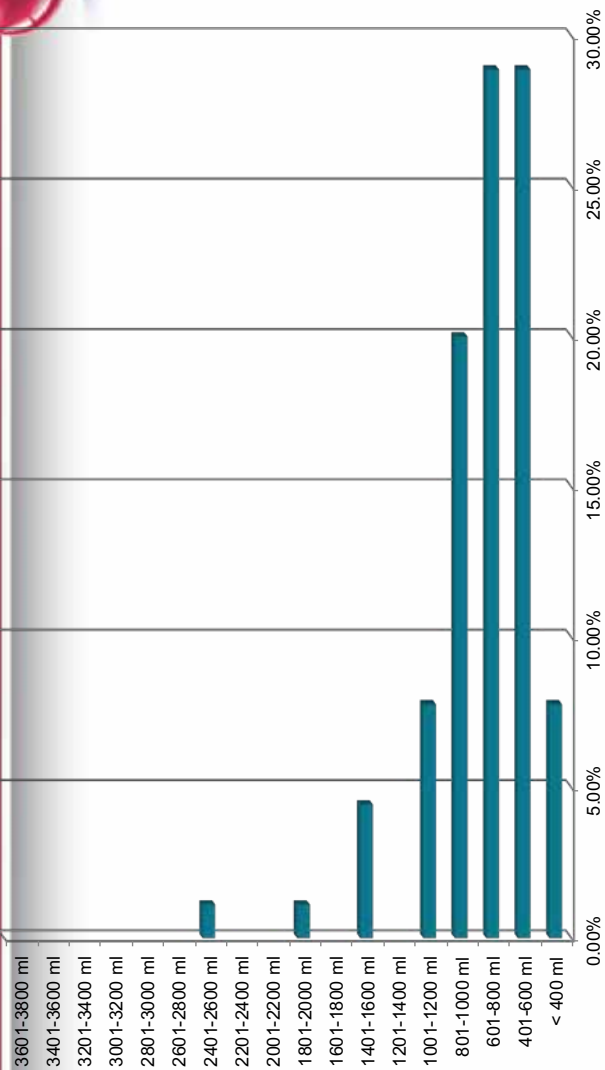
Average blood loss (ml)

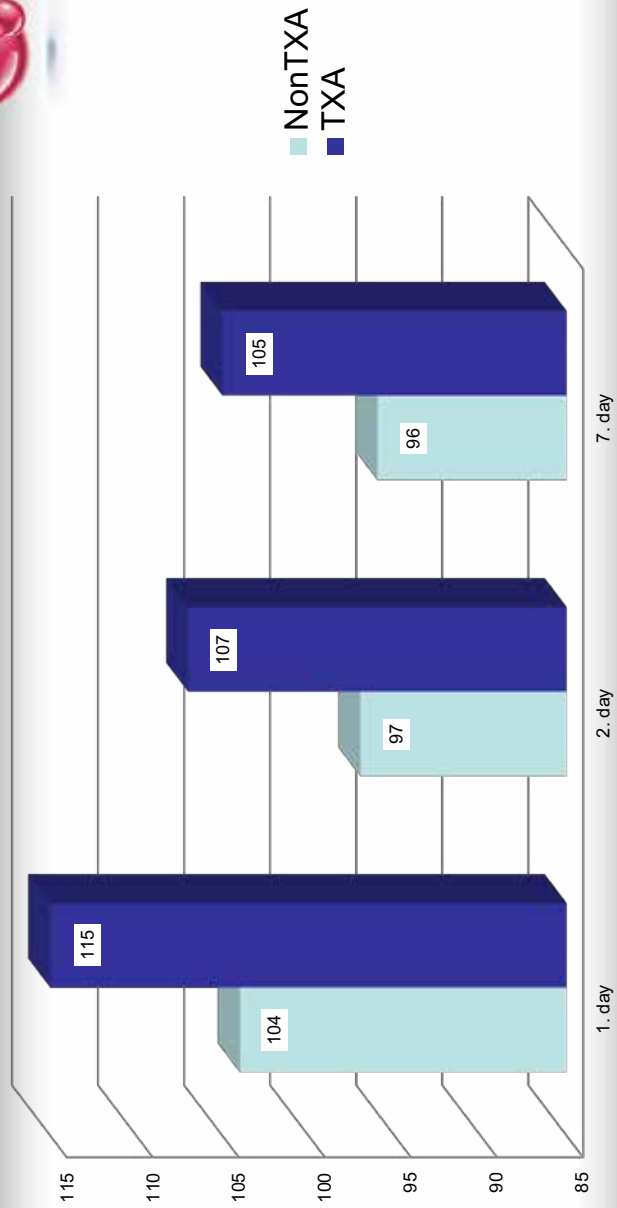
Non TXA group

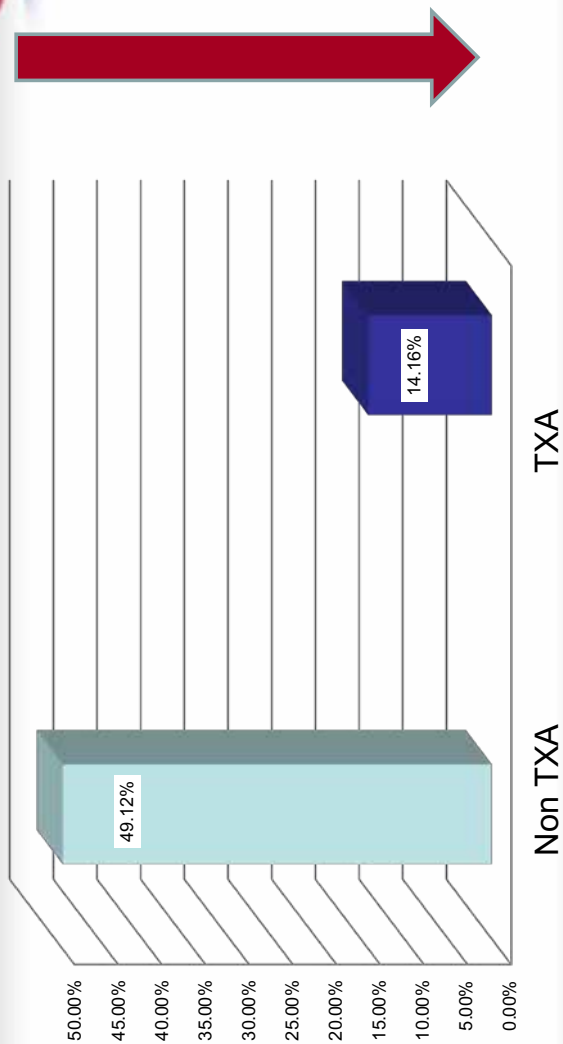
TXA group

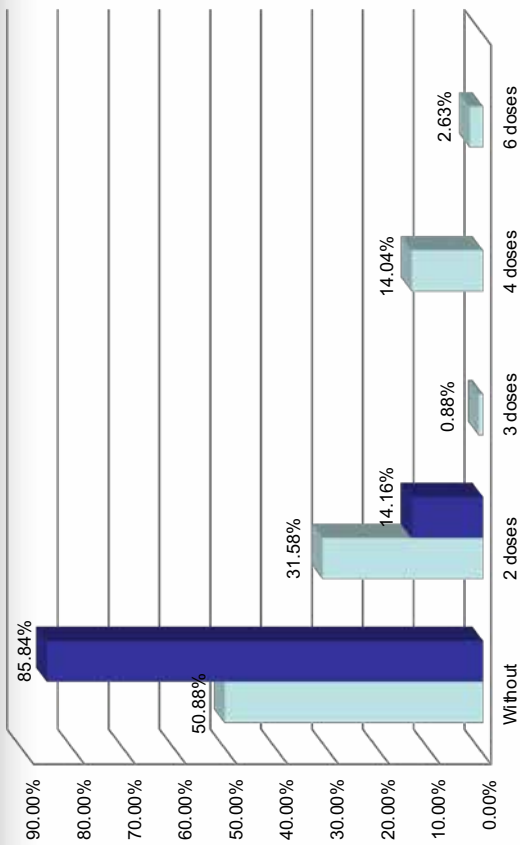
HGB level

Need For Blood Transfusion

No. of administered BT per patient

Total No.
Non TXA - 161
TXA - 32

- **NO DVT and/or EMBOLISM!**
- **NO SIGNIFICANT GENDER DIFFERENCES!**

Conclusion

- Results suggests that tranexamic acid has high efficiency in postoperative blood loss management in decreasing need for blood transfusion with a fraction of costs.
- It doesn't increase risk of DVT and it is safe for routine usage in everyday routine.

Thank you!

Nikica DARABOS, MD, PhD

DEPARTMENT FOR TRAUMATOLOGY, BONE AND JOINT SURGERY, CLINIC
FOR SURGERY, CLINICAL HOSPITAL CENTER ZAGREB, CROATIA

Failure after unsuccessful medial patellofemoral ligament reconstruction

Failure after unsuccessful medial patellofemoral ligament reconstruction

NIKICA DARABOS MD PhD

DEPARTMENT FOR TRAUMATOLOGY, BONE AND JOINT SURGERY

CLINIC FOR SURGERY

CLINICAL HOSPITAL CENTER ZAGREB

CROATIA

Statement – Conflict of Interest

Consultant activity

J & J Syntes DePuy Mitek, US

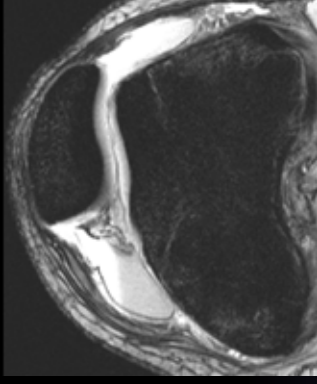
Abbot, Germany

Orthogen, Germany

Bayer, Germany

- Introduction:
- Analyze of the reason for failure
- Prevention of failure
- Revision surgery
- Take home message

MPFL rupture

- may follow lateral dislocation of the patella
- MFPL usually ruptures from its femoral origin
- MRI is useful to confirm femoral avulsion versus the occasional patellar avulsion
- symptoms : pain & tenderness along medial retinaculum
- need to be distinguished from MCL tear

Pre-operative valuation methods

- **X ray** assessment of the knee - first step to evaluate pathology

AP view - joint narrowing, skeletal abnormalities

Sagittal view - patellar height (Insall and Salvati) – alta (>1,2)

- patellar tilt (>20 degrees)

- trochlear shape (Dejour class) – dysplasia B,C,D

Axial view - patellar shape (Wiberg's class II & III)

- sulcus angle

- joint narrowing (Iwano class – II,III,IV)

- **CT / MRI** - Tibial tubercle - Trochlear Groove Distance (>20 mm)

Reconstruction of the MPFL

- popular procedure for patello-femoral instability
- to restore passive patellar stability
- the primary surgery due to recurrent lateral patellar dislocation
- significant improvements in all outcome scoring system
- low complication rates - up to 26 %
- good patient satisfaction

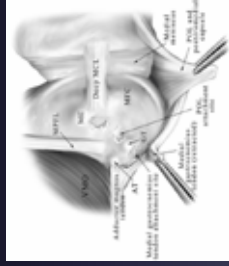
Reconstruction of the MPFL

using:

- gracilis autograft
- semitendinosus autograft
- semitendinosus tendon transfer
- quadriceps tendon transfer
- adductor magnus tendon transfer
- allografts
- artificial grafts

Steps in MPFL reconstruction

1. harvest of gracilis or semitendinosus tendon graft
2. patellar and femoral tunnel positioning
3. MPFL graft fixation

Tips in MPFL reconstruction

- **subcutaneous SC passage vs subfascial SF graft passage**

SC - without disrupting MPFL remnants

SF - possible graft impingement

on medial femoral condyle during flexion

- **tensioning of the graft** - in 30-40 deg of knee flexion

- allows patella to enter in trochlea smoothly in early flexion

- **lateral retinacular release**

- indicated when there is residual lateral subluxation

Failure of MPFL reconstruction

- Analyze of reasons:

A. patellar or femoral tunnel mal-position

B. TT-TG and rotational mal-alignment

C. trochlear dysplasia

D. graft tensioning

E. graft fixation

F. patellar fracture and damage

Failure of MPFL reconstruction

- **Consequences:**

- uncorrected lateral position of the patella
- uncorrected Q angle
- graft over tightening
- significant patellar arthritis or patellar surface deformity due to instability

Failure of MPFL reconstruction

- **Symptoms :**

1. patellar instability
2. over-constrained patella
3. loss of flexion
4. pain

Analyze of failures

(computational modeling)

- Femoral tunnel mal-position
or
shorter MPFL graft

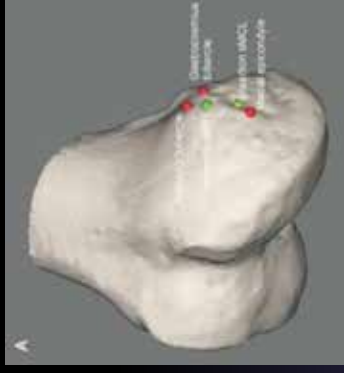
Proximal mal-position increases:

- distance between F & P attachment points during flexion
- force & pressure applied on medial patellar facet cartilage

Analyze of failures

(computational modeling)

- Femoral tunnel mal-position
or
shorter MPFL graft

Distal mal-position decreases:

- distance between F & P attachment points during flexion
- resistance to lateral patellar subluxation
- causes excessive tightness in extension,
- resulting in non-physiological patellar movement

Prevention of failures

- placing femoral attachment of graft 10 mm distal to adductor tubercle, at approximate level of medial femoral epicondyle
- minimum 240mm length of graft, 120mm after trimming
- holding lateral patella flush with lateral trochlea at 30 degrees of knee flexion when securing final fixation

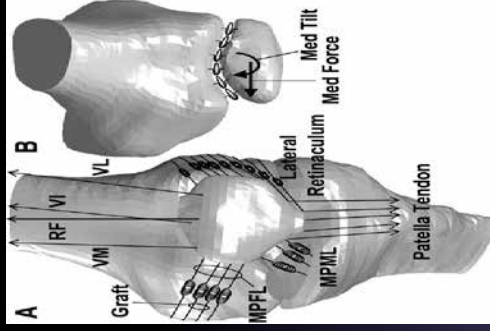
Analyze of failures

(computational modeling)

Patellar tunnel mal-position

Attachment near medial edge of patella

- influences on medial tilt moment
- increases compression
- greatest change at low flexion angles
- cartilage degradation, pain, and arthrosis

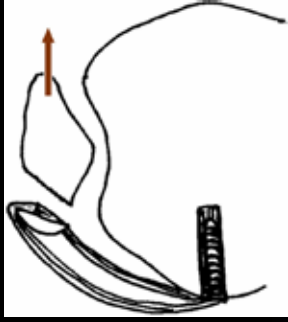

Technical errors during medial patellofemoral ligament reconstruction could overload medial patellofemoral cartilage: a computational analysis. [EJIS JJ, Cosgarea AJ. Am J Sports Med. 2006 Sep;34\(9\):1478-85. Epub 2006 May](#)

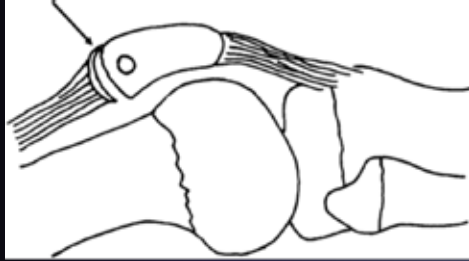
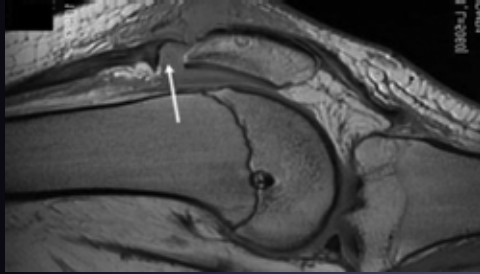
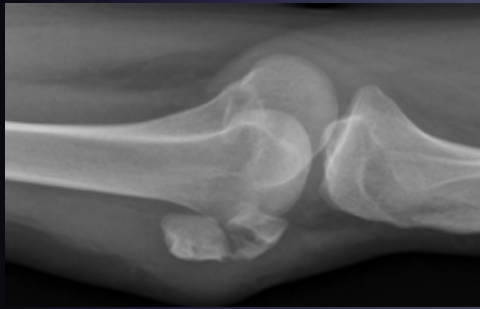
Analyze of failures

Patellar fracture

transverse

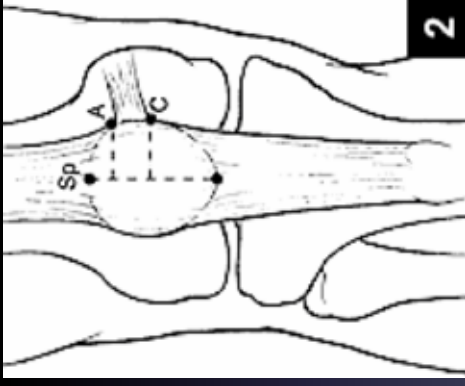
horizontal

superior pole

Prevention of failures

- Create two parallel identical tunnels in proximal two thirds of patella
- Avoid transverse tunnels
- Maintain adequate bone bridge
- Avoid devascularisation of superior patellar pole

Revision surgery of failures

- In case of tight MPFL graft
 - Percutaneous or arthroscopic gradual release close to the patellar insertion
 - major concern - release can result in redislocation of patella

International Orthopaedics (SICOT) (2014) 38:2265–2272. Analysis of failure and clinical outcome after unsuccessful medial patellofemoral ligament reconstruction in young patients Manfred Nelitz & Robert Sean Williams & Sabine Lippacher & Heiko Reichel & Daniel Dornacher

Revision surgery of failures

- In case of ruptured or loose MPFL graft

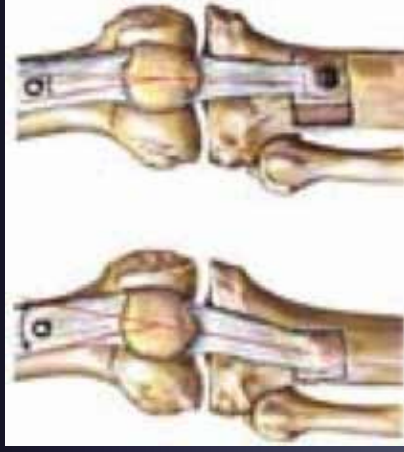
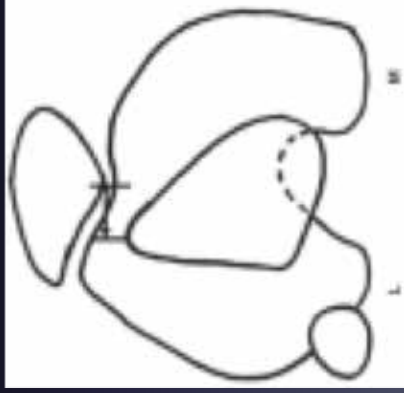

Revision MPFL reconstruction using quadriceps tendon

Fink C1, Veselko M2, Herbert M3, Hoser C4. MPFL reconstruction using a quadriceps tendon graft: part 2: operative technique and short term clinical results. *Knee*. 2014 Dec;21(6):1175-9.

Revision surgery of failures

- in case of pathological TT-TG (more than 20 mm)
- tibial tubercle transfer to align patellar tendon with bony tubercle

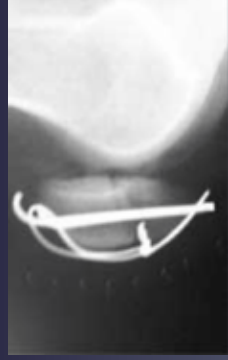
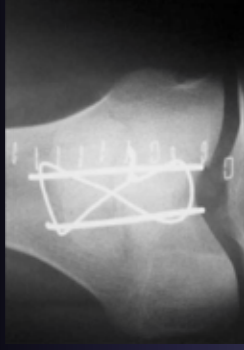
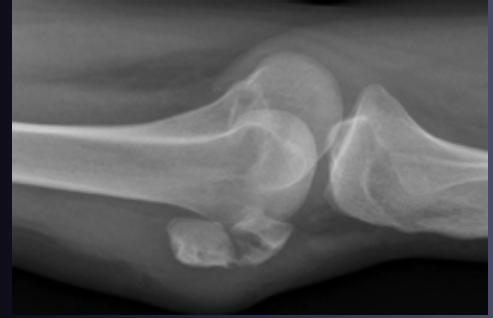
Revision surgery of failures

- In case of persistent lateral subluxation of patella despite proper MPFL graft tensioning
- lateral release to center patella in trochlea

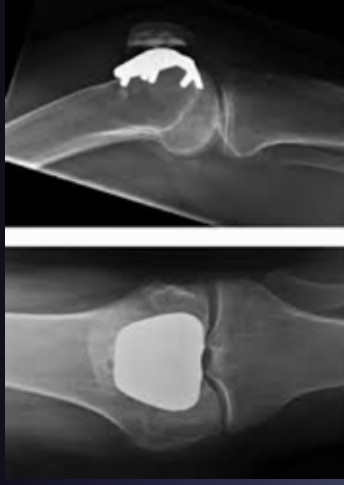
Revision surgery of failures

- In case of patellar fracture
- patellar osteosynthesis and postponed MPFL

Revision surgery of failures

- In case of severe dysplasia & patellar arthritis
- patellofemoral joint replacement

Take home message

- Trochlear groove is the most important stabilizer of patella
- MPFL reconstruction restores passive patellar restraint
- Not indicated for PF pain or severe preexisting PT OA
- Early rehabilitation to prevent postoperative stiffness
- Crucial preoperative valuation to prevent failures
- In case of operative failure revision surgery is option

Thank you !

Nikica Daraboš MD PhD

darabos.dr@gmail.com

NIKICA DARABOS MD PhD
DEPARTMENT FOR TRAUMATOLOGY, BONE AND JOINT SURGERY
CLINIC FOR SURGERY
CLINICAL HOSPITAL CENTER ZAGREB
CROATIA

Dr. sc. Maki GRLE
SVEUČILIŠNA KLINIČKA BOLNICA MOSTAR

Ozljede MPFL i liječenje- Akutna luksacija patele

sveučilišna
klinička
bolnica
mostar

Ozljede MPFL i liječenje- Akutna luksacija patele

Dr.sc. Maki Grle

sveučilišna
klinička
bolnica
mostar

EPIDEMIOLOGIJA

- 5.8 slučajeva na 100 000 osoba godišnje.
- U dobnoj skupini između 10. i 17. godine taj broj raste na čak 29 slučajevana 100 000 osoba godišnje (1).
- Ponovljena luksacija patele moguća je u 40-50% pacijenata.

sveučilišna
klinička
bolnica
mostar

ANATOMIJA

- MPFL je medijalni pasivni stabilizator.
- Odgovoran za 60–80% stabilnosti, a tu su još medijalni retinakulum i VMO.
- MPFL ima najznačajniju ulogu tijekom prvih 30° fleksije.
- MPFL je izrazito napet pri ispruženom koljenu, potom se neznatno relaksira između 15° i 30° fleksije koljena, a u daljnjoj fleksiji slabo je napet (1).

sveučilišna
klinička
bolnica
mostar

PATOFIZIOLOGIJA

- Prilikom primarne traumatske luksacije patele dolazi do ozljeda MPFL u više od 90% slučajeva.
- Postoji nekoliko podjela ozljeda MPFL-a. Nomura razlikuje dva tipa:
 - Avulzija hvatišta bez pucanja samog ligamenta, do koje dolazi u 39% slučajeva,
 - Kompletna ruptura ligamenta koja se događa u 61% slučajeva (2).
 - Nakon ozljede zaostaje nestabilnost patele.

sveučilišna
klinička
bolnica
mostar

DIJAGNOSTIKA 1

- Standardne anterioposteriorne i lateralne snimke koljena, na kojoj se može procijeniti postoji li i displazija trohlee (Dejour A,B, C, D) ili je pak patela visoko položena (Insall-Salvati >1.4 , Cotton-Deschamps $>1,2$), aksijalne snimke patele (kut kongruencije, patelarni lateralni tilt, MSCT (TT-TG distanca), MRI osteohondralne frakture/puknuće MPFL-a.
- Pri kliničkom pregledu potrebno je procijeniti i dinamičke stabilizatore patele i odrediti kut kvadricepsa (Q-kut).

sveučilišna
klinička
bolnica
mostar

DIJAGNOSTIKA 2

- Test straha (engl. apprehension test). Prilikom izvođenja testa koljeno je u fleksiji od 30°, a ispitivač potiskuje patelu palcem prema lateralno. Test straha smatra se pozitivnim ako bolesnik iskaže strah da će mu patela iskočiti.
- Tannerov test, test nagiba patele

sveučilišna
klinička
bolnica
mostar

LIJEČENJE

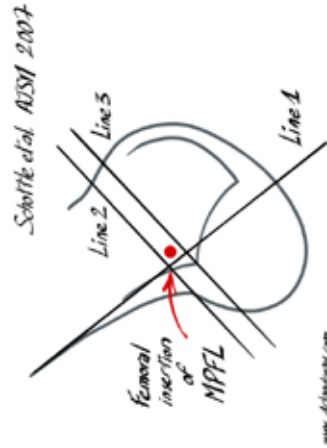

- Rekonstrukcije MPFL-a s presadakom tetive **semitendinozusa** ili gracilisa ili rekonstrukcija medijalnog retinakuluma po **Yamamoto**. (3)
- Opisane su i razne metode ušivanja presadaka: fiksacija šavovima za kost kada je procijenjeno da presadak ima tek 18% snage prirodnog MPFL-a, fiksacija šavovima sa sidara koji se postavljaju na patelu kada po nekim procjenama presadak ima 68% snage prirodnog ligamenta, a treća je opcija **bušenje tunela kroz patelu i fiksacija presatka s lateralne strane patele**. Tada je snaga rekonstruiranog ligamenta gotovo jednaka snazi prirodnog ligamenta i iznosi 94%.
- Na femoralnom se hvatištu presadak najčešće fiksira ili interferentnim vijkom u slijepom tunelu ili uz pomoć šavova sa sidara. Prilikom operacije potrebno je napraviti tri kožna reza: jedan na mjestu uzimanja presatka, drugi iznad medijalnog epikondila femura i treći uz superomedijalni rub patele (4,5,6). Presadak se stabilizira sa koljenom u fleksiji od 15° -30°.
- Indikacije: Recidivantna luksacija patele, bez displazije/s minimalnom displazijom Dejour tip A, kod muških sportaša sa puknućem MPFL-a.

sveučilišna
klinička
bolnica
mostar

LIJEČENJE

sveučilišna
klinička
bolnica
mostar

Liječenje MPFL

- 2 Sportaš/Rukomet, ponovljena luksacija patele unutar 6mji., primarna terapija konzervativna, imobilizacija u ekstenziji 3tj., nakon toga stabilizacijska ortoza za patelu i fizikalna terapija.
- Test straha, Tanner test pozitivni. Nestabilnost patele pri 0, 30 i 60 st. MSCT TT-TG distanca 17mm/16mm, bez displazije trohlee, MRI ruptura MPFL-a.
- Učinjena rekonstrukcija MPFL-a sa tetivom ST-a.
- Funkcionalna ortoza za koljeno 6 tj., kroz vrijeme pasivno razgibavanje koljena, nakon 6 tj. FT.
- 4mj. nakon op. zahvata sportska aktivnost/bez tegoba.

sveučilišna
klinička
bolnica
mostar

Liječenje po YAMAMOTU

- Artroskopsko proksimalno preusmjerenje patele po Yamamotu kod pacijenata sa akutnom dislokacijom patele je minimalno invazivni operativni zahvat praktično bez komplikacija.

sveučilišna
klinička
bolnica
mostar

Liječenje po YAMAMOTU

- 6 pacijenata u dobi od 16 do 25 godina sa ponovljenom luksacijom patele. 4Ž/2M.
- Indikacije: Nestabilnost patele bez puknuća MPFL-a, bez displazije/s minimalnom displazijom trohlee tip A po Dejouru.
- Klinički: Oteklina, hemartros, nestabilnost patele.
- RTG minimalna displazija trohlee tip A po Dejouru u 3 pacijenta, bez displazije u 3 pacijenta, MSCT TT-TG distanca od 15 do 20mm, MRI pokaže lateralizaciju patele, abrupciju hrskavice uz medijalni rub patele bez rupture MPFL-a.
- Operativno učinjena stabilizacija po Yamamotu (artroskopska tehnika all-inside sa nabiranjem medijalnog retinakuluma i opuštanjem lateralnog retinakuluma).

sveučilišna
klinička
bolnica
mostar

Liječenje po YAMAMOTU

- Svi pacijenti unutar 5 godina praćenja nisu imali ponovljenu luksaciju ili komplikaciju.
- Pacijenti su imali subjektivno poboljšanje po pitanju bezbolnosti, otekline i svi su se vratili u normalne dnevne i sportske aktivnosti.

sveučilišna
klinička
bolnica
mostar

Zaključak

- Liječenije primarnih dislokacija patele primarno je uvijek konzervativno ukoliko nema osteohondralnog defekta većeg od 10% veličine hrskavice patele.
- Najbolji rezultati s najmanje recidiva se postižu imobilizacijom tutor ortozom u trajanju od 6 tj./rehab.
- Ponovljene luksacije su indikacija je za operativni zahvat.
- U našem iskustvu obje operacije daju zadovoljavajuće rezultate s minimalnim komplikacijama. (7)
- Pozornost treba obratiti na jačinu natezanja tkiva!

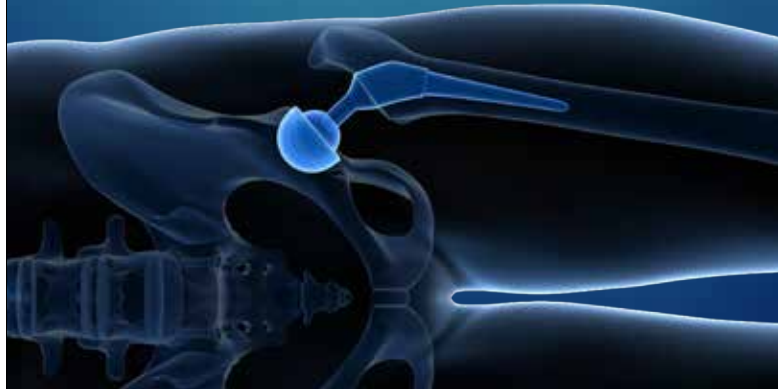
Hvala na pažnji!

Prof. dr. sc. Zdenko OSTOJIĆ
SVEUČILIŠNA KLINIČKA BOLNICA MOSTAR

Totalna artroplastika kuka: preživljenje implantata i faktori neuspjeha

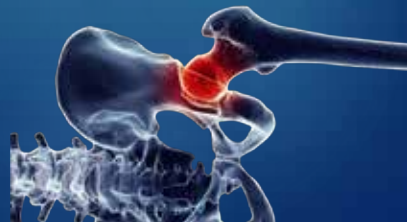

Totalna artroplastika kuka: preživljenje implantata i faktori neuspjeha

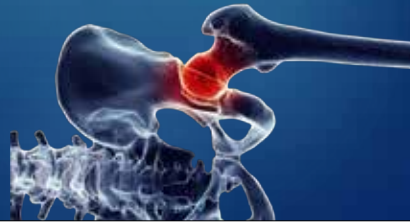
Prof. dr. sc. Zdenko Ostojić

Totalna artroplastika kuka

- ▶ Prvi put prikazana u 60-ima
- ▶ Izvrstan i iznimno pouzdan zahvat (efikasnost 98%)
- ▶ „Operacija stoljeća” - britanski časopis The Lancet, 2007. godina

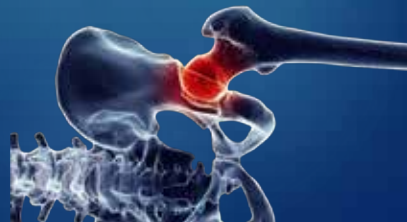
- ▲ U 60-ima i 70-ima ortopedi se suočavaju s problemima operativne tehnike, infekcija i strukturalnih svojstava implantata
- ▲ U 80-ima - izbor adekvatnih acetabularnih i femoralnih implantata; načini fiksacije komponenti
- ▲ Postaje očito da dugoročno preživljenje implantata ovisi o više faktora
- ▲ Usprkos uspješnim ishodima, učestalost revizija je zadnjih godina u stalnom porastu

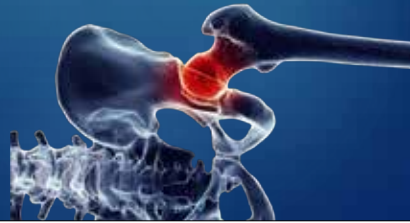

- ▶ Zašto su neki zahvati neuspješni i dovode do tehnički zahtjevnih i skupih revizijskih operacija?
- ▶ Temeljito razumijevanje faktora neuspjeha stavlja ortopeda u bolju startnu poziciju za uspješan ishod
THA

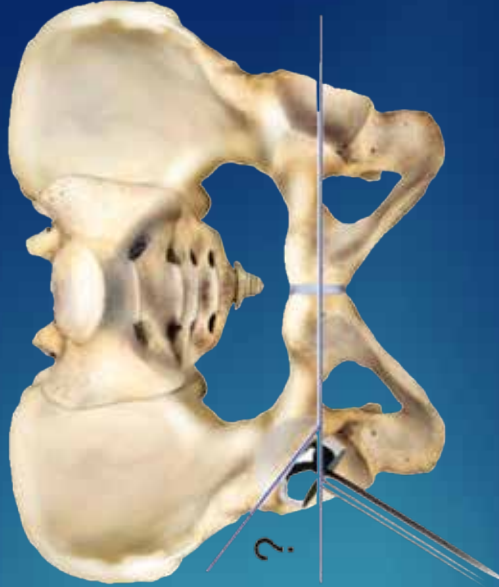
Učestali faktori neuspjeha THA

- ▶ Nepravilna orijentacija komponenti
- ▶ Trošenje nosivih površina
 - ▶ Reakcija na plastični *debris* - small particle disease
 - ▶ Reakcija na metalni *debris*
- ▶ Dislokacija
- ▶ Infekcije
- ▶ Periprotetički prijelomi

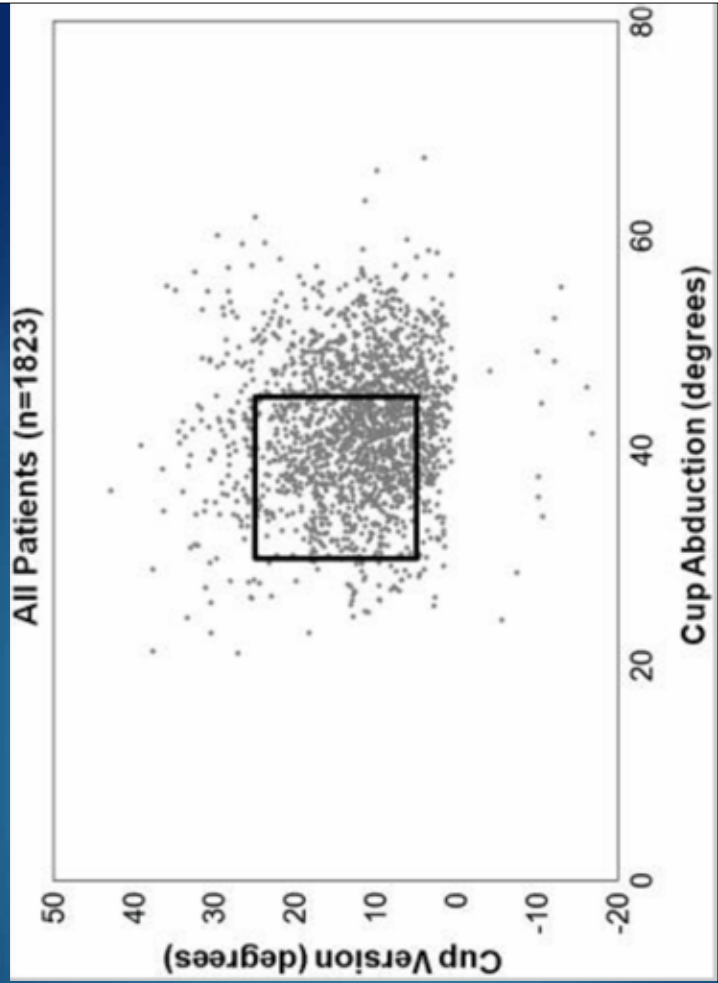
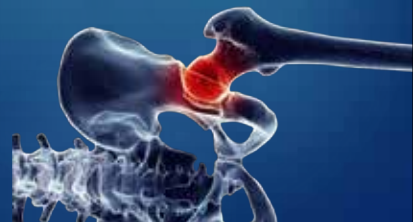

Orijentacija komponenti

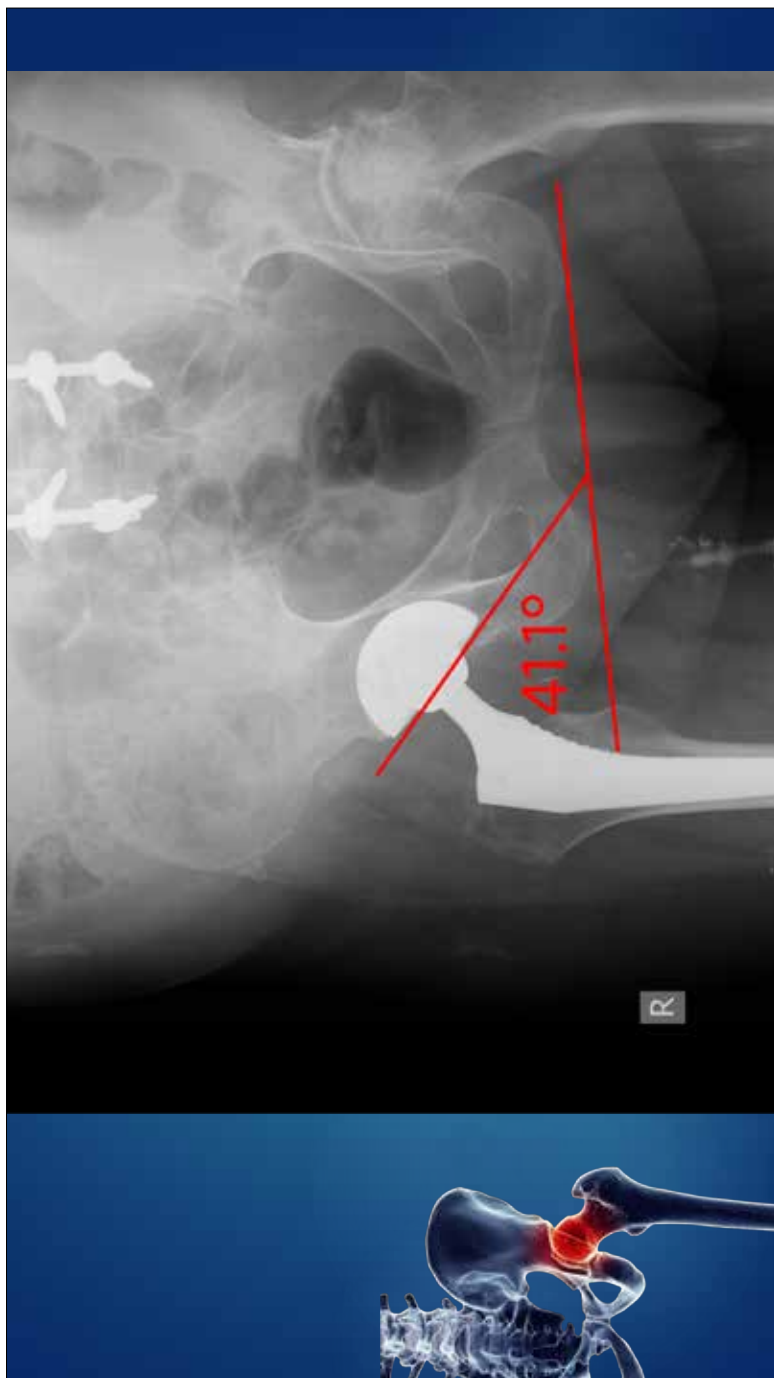
- ▶ Acetabularna komponenta
 - ▶ Inklinacija: 35-45°
 - ▶ Anteverzija: 5-25°
- ▶ Femoralna komponenta
 - ▶ Anteverzija stema: 10-15°

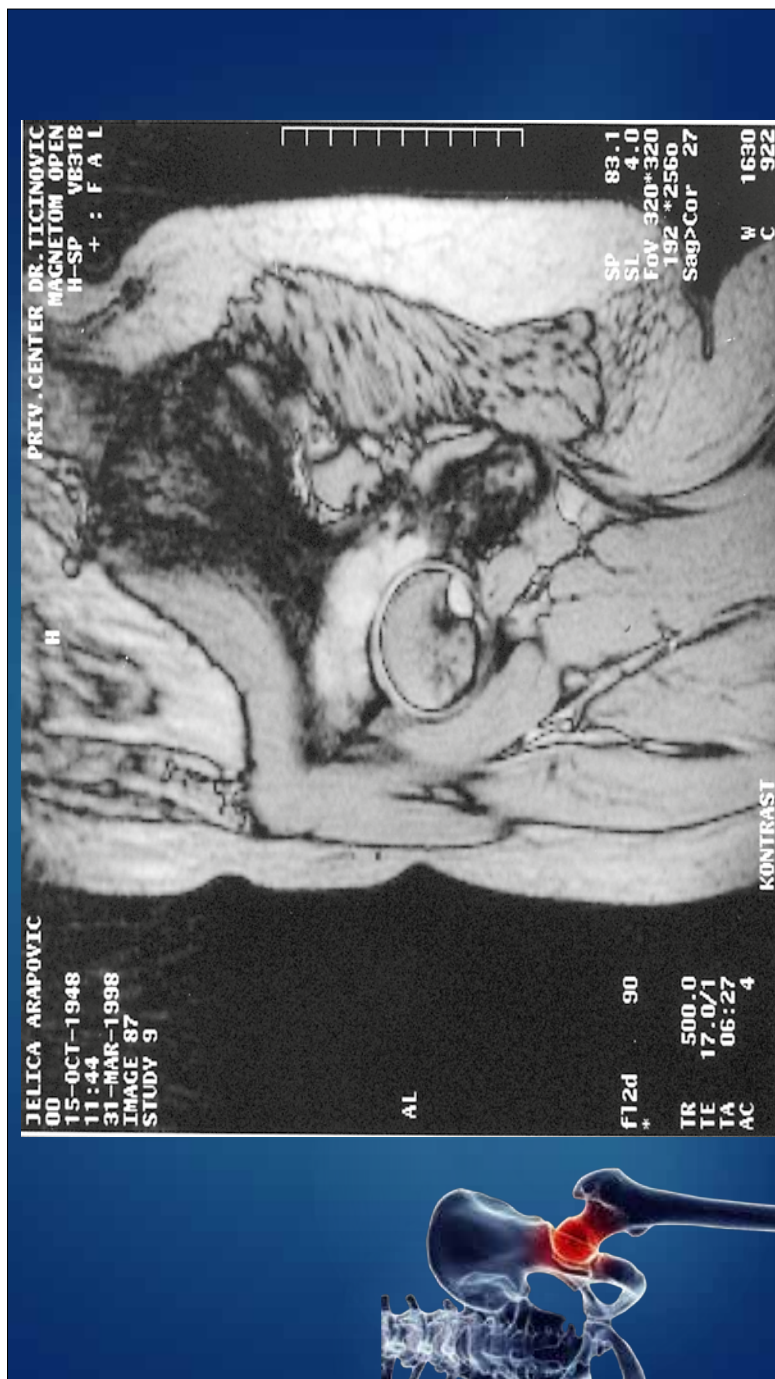
Henrik Malchau Boston

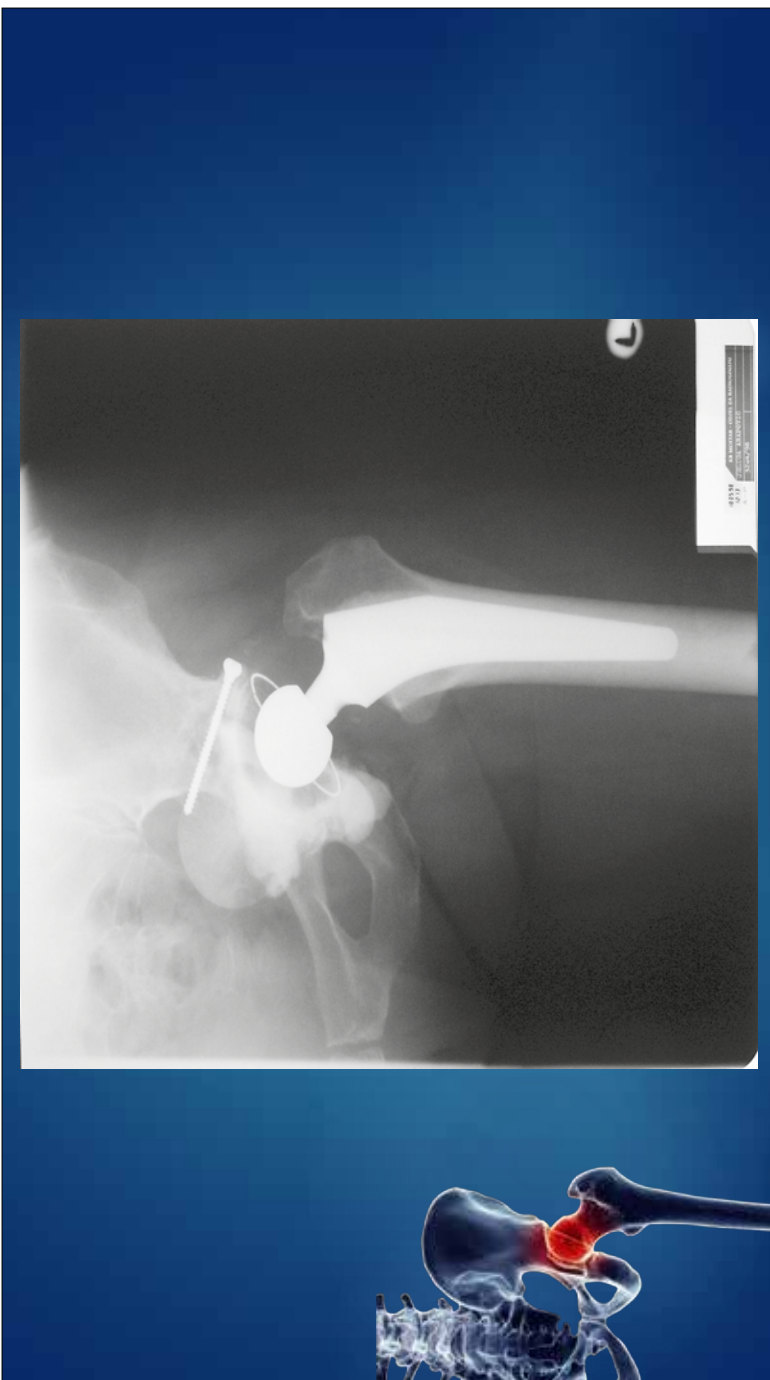

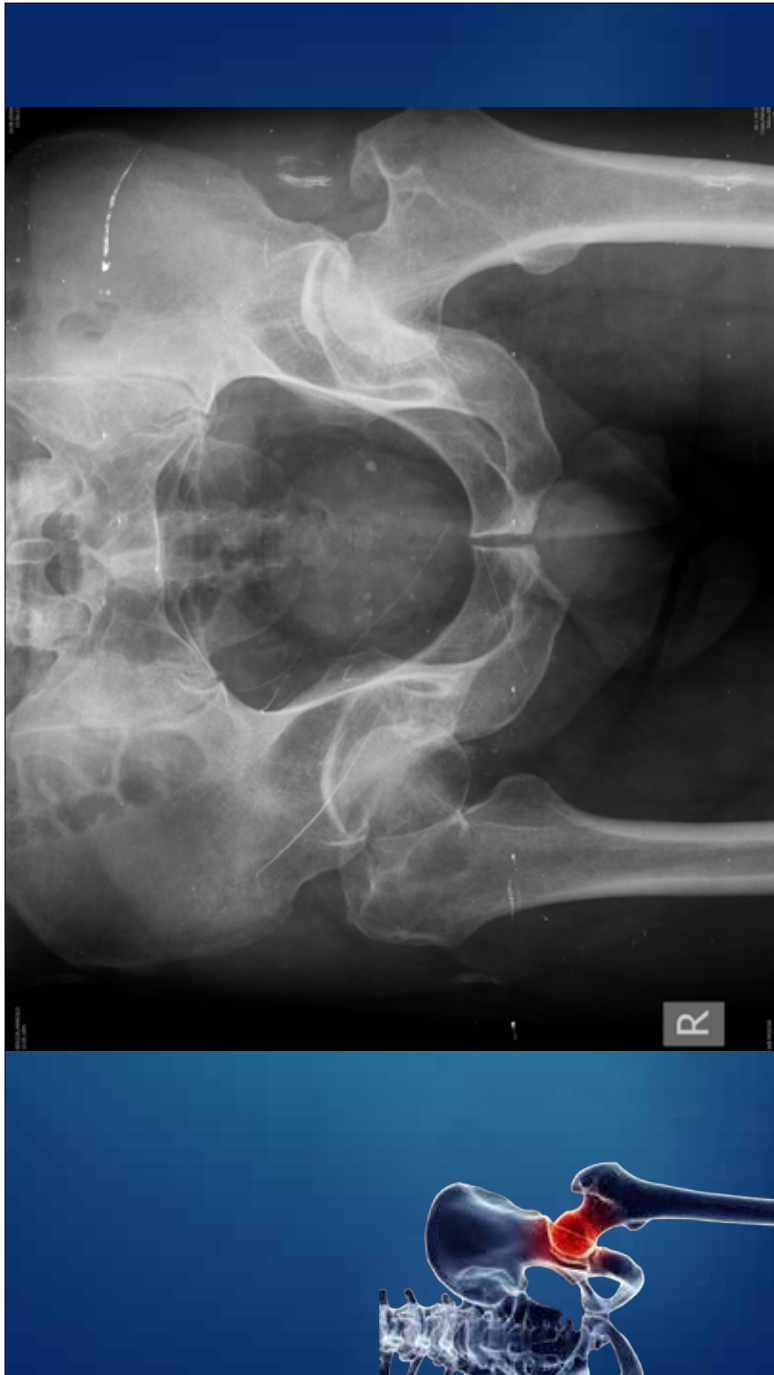

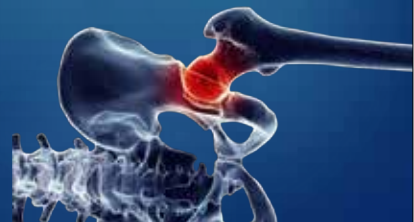
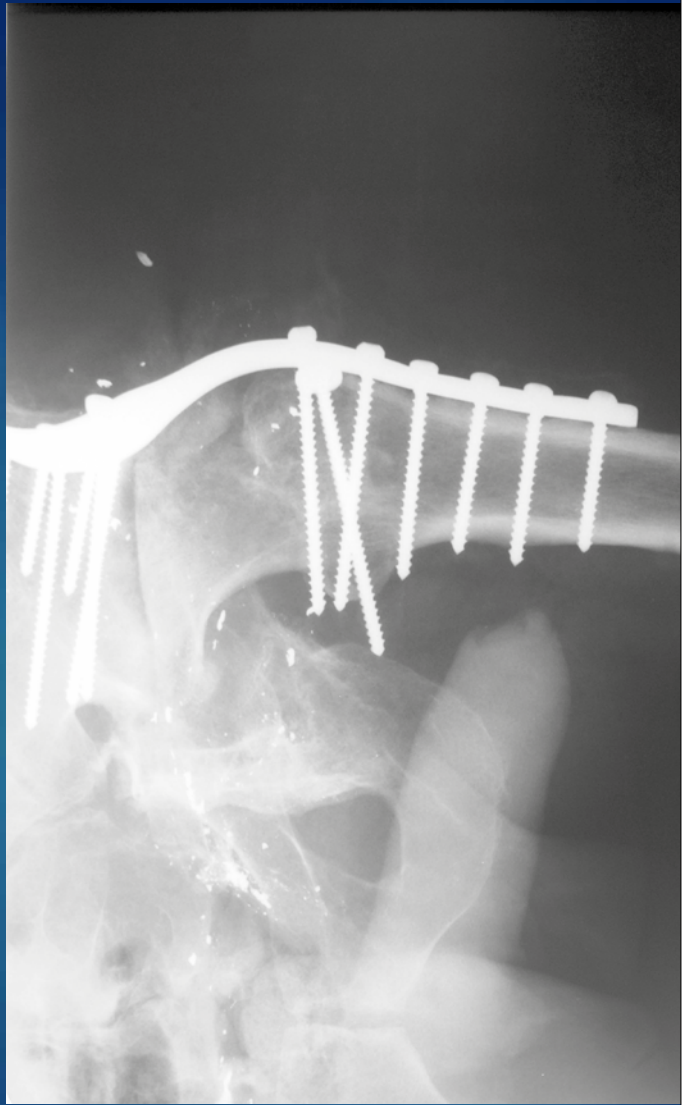

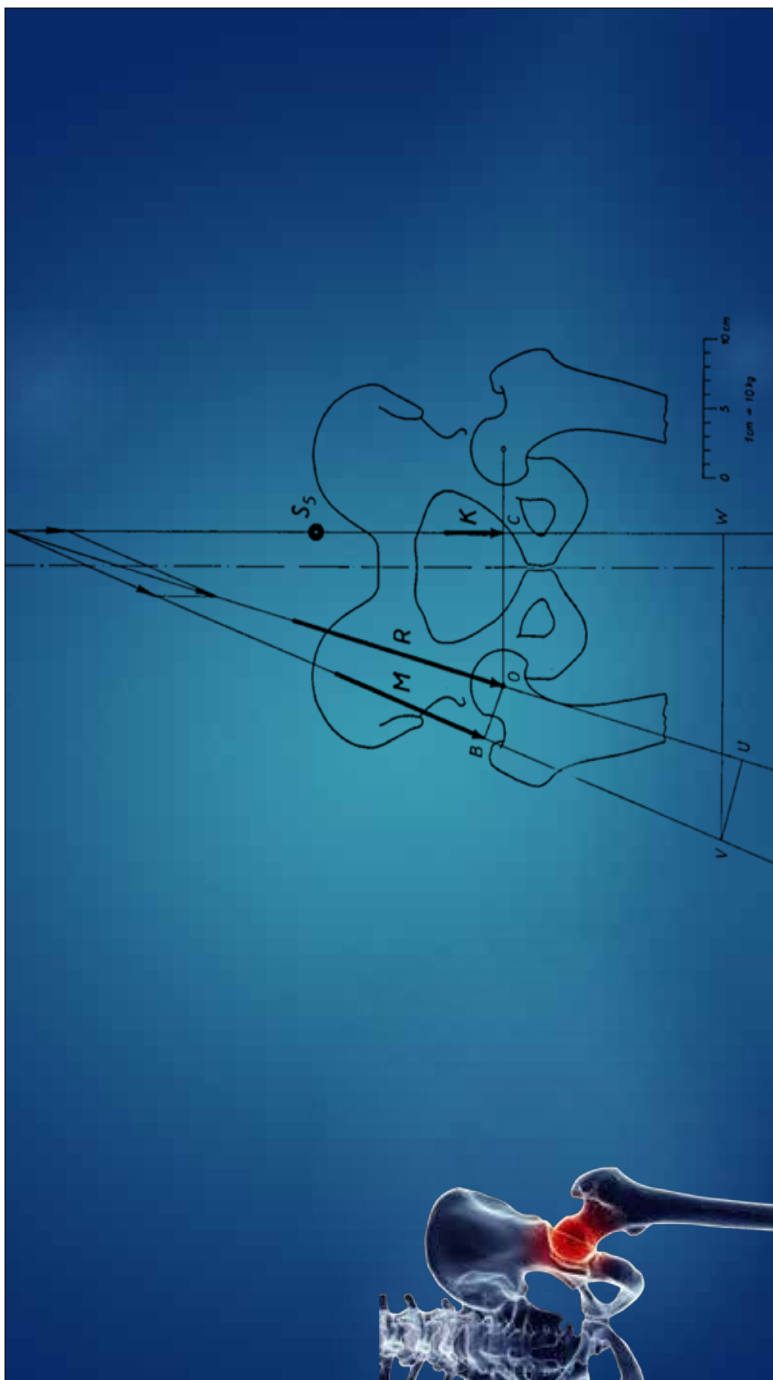

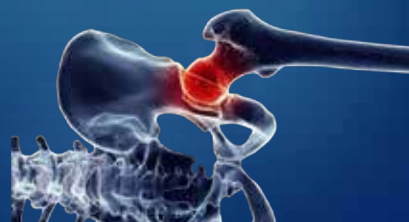
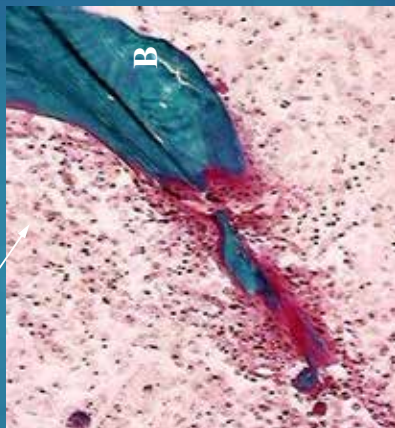
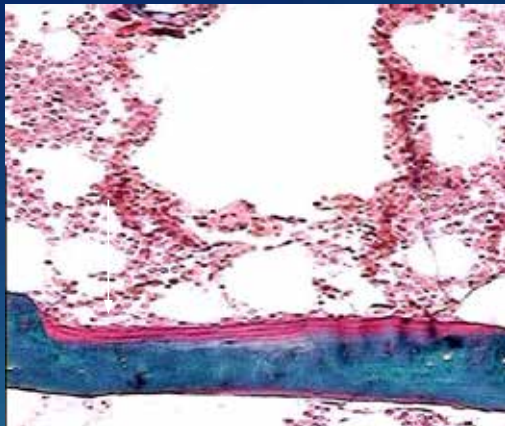

Tenzija mekih tkiva

- ▶ U slučaju labave abduktorne muskulature nije dobro rješenje stavljanje dužeg vrata
- ▶ Produžavanje vrata za 2 mm povećá offset samo za 0.6 mm
- ▶ Potrebna proteza s većim offsetom

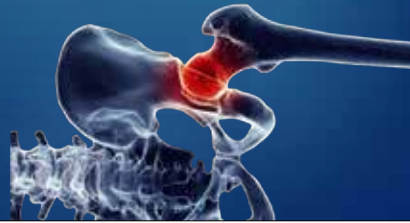

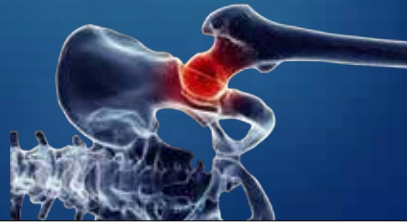
Trošenje nosivih površina

- ▶ Stvaranje *debrisa* trošenjem nosivih površina se dugo smatralo glavnim ograničavajućim čimbenikom dugoročnog preživljenja THA
- ▶ U prošlosti su kod većine pacijenata korištene kobalt-krom glave na konvencionalnim polietilenskim linerima → kasnije povezani s izraženim trošenjem nosivih površina i posljedicom periprotetičkom osteolizom

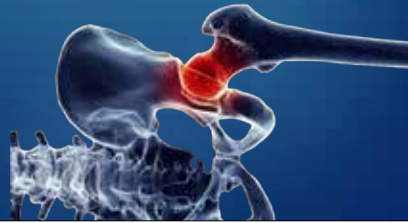
Konvencionalni i *cross-linked* polietilen

- ▲ Konvencionalni i XLPE lineri su najčešći izbor u THA
- ▲ U posljednjih 15 godina uporaba konvencionalnih se napušta u korist XLPE
- ▲ XLPE je modifikacija UHMWPE (polietilen ultra-visokomolekularne-mase) nastala njegovim ozračivanjem s najmanje 50 kGy gama zračenja u vakuumu
- ▲ Takva obrada inducira križno povezivanje između polietilenskih molekula u svrhu povećanog otpora na trošenje nosivih površina

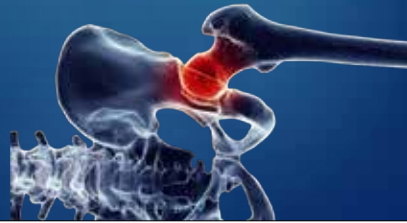
Konvencionalni i *cross-linked* polietilen

- ▲ Također, važna je i metoda sterilizacije - pakiranje gama-ozračenih PE bez kisika je metoda izbora zbog smanjenog stvaranja slobodnih radikala
- ▲ Femoralne glave većeg promjera su povezane s većom produkcijom plastičnog debrisa i većim postotkom revizija u paru sa standardnim PE linerima
- ▲ Sa XLPE linerima stvaranje plastičnog debrisa je manje
- ▲ Zbog manjka znanstvenih dokaza ipak se ne preporučuje korištenje glava promjera većeg od 36mm u kontaktu s plastikom

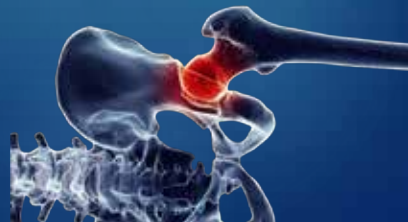
Konvencionalni i *cross-linked* polietilen

- ▲ Teorijske prednosti uparivanja keramičkih glava sa XLPE u odnosu na metalne su:
 - ▲ Veća glatkoća materijala s manjim „efektom rašpe“
 - ▲ Bolja sposobnost „podmazivanja“
 - ▲ Aluminijska keramika ne izaziva biološku intoleranciju - materijal s najboljom biokompatibilnosti
- ▲ Potencijalna ograničenja keramika-plastika kontaktne površine:
 - ▲ Veća nabavna cijena
 - ▲ Povećan rizik pucanja keramike (1. i 2. generacija)

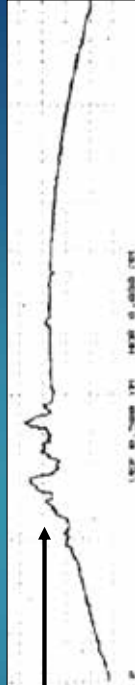
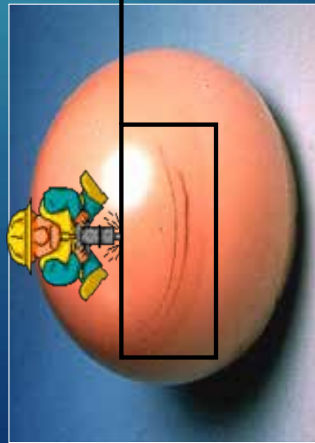

Keramika na keramiku

- ▶ Drugi odabir među najboljim nosivim površinama
- ▶ Moderne keramičke acetabularne komponente sadrže titanijsku ljusku hrapave površine u kojoj je smješten keramički liner
- ▶ Veliki broj dugoročnih follow-up studija pokazuje izvrsne rezultate

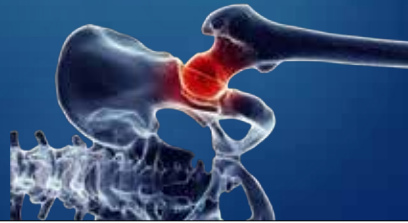
Nemoguće ju je ogrebat!

Crno - naslage metala

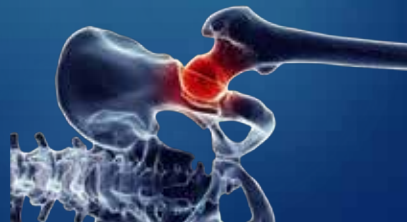
Keramika na keramiku

- ▶ U usporedbi s plastikom, zbog veće čvrstoće i smanjene hrapavosti, trenje i posljedično trošenje je smanjeno
- ▶ Iako histološka analiza ipak pokazuje značajnu količinu debrisa u makrofagima oko implantata, zbog inertnosti debrisa ne dolazi do reakcije koja je preduvjet osteolize
- ▶ Trošenje nosivih površina nije ovisno o promjeru glave - štoviše, veći promjeri glava su se pokazali kao bolji izbor s obzirom na postotak revizija

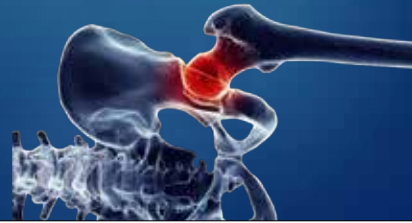
Keramika na keramiku

- ▶ Prvo ograničenje keramike jest povećana lomljivost materijala koja uzrokuje veću učestalost pucanja keramike
- ▶ Pucanje keramičkih linera je puno učestalije u odnosu na pucanje keramičkih glava (0.1 - 1.5%) i gotovo nikad nisu rezultat direktne traume, već ovisе o pozicioniranju i intraoperativnom postupanju s komponentama
- ▶ Titanijska ljuska je sklona deformacijama i može izgubiti kongruentnost s keramičkim linerom

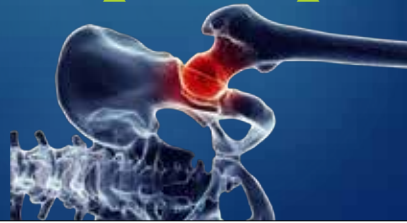
Keramika na keramiku

- ▶ Drugo ograničenje je pojava škripanja
- ▶ Pojava takvih zvukova, pogotovo kad se javi udruženo s boli ili malpozicijom komponenti, mora biti posebno razmotrena
- ▶ Uzrok može biti pucanje nosivih površina keramike

Keramika na keramiku

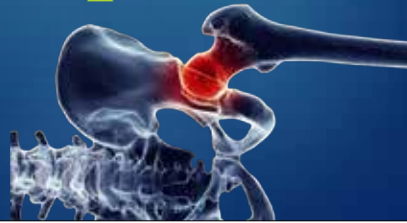
- ▶ Sukladno spomenutim rizicima, korištenje CoC možemo smatrati kontraindikacijom u mladih pacijenata kod kojih je teško postići optimalnu orijentaciju acetabularne komponente i offset, primjerice kod razvojne displazije kuka ili posttraumatskih deformacija acetabuluma
- ▶ Nakon puknuća keramičke komponente, revizija UVIJEK mora biti s keramikom na keramiku, zbog ekstremno ubrzanog trošenja plastike od strane krhotina keramike (third-body wear)
- ▶ CoC je prvi izbor u mlađih i aktivnijih pacijenata

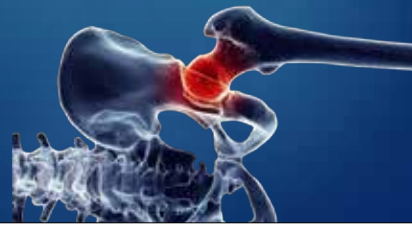
Metal na metal

- ▶ Nažalost, zbog visokog stupnja neuspjeha i nuspojava na metalni debris, MoM je danas gotovo u potpunosti napuštena i od strane kirurga i proizvođača
- ▶ Problem današnjice je kako pristupiti pacijentima s već implantiranim MoM

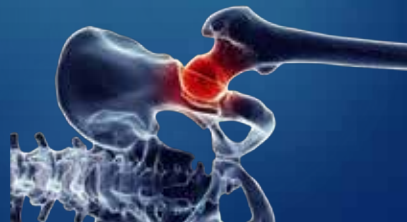

▲ Glave veće od 32mm dovode do većeg voluminoznog trošenja kod metal-plastika kombinacije, međutim to nije slučaj kod keramike na plastiku

▲ Preporuka je kod kombinacije metal na plastiku koristiti glavu 32mm

- ▲ Pacijenti mlađi od 60 godina: CoC
- ▲ Preko 65 godina: CoXLPE
- ▲ 60-65 godina: ovisno o tjelesnoj aktivnosti
- ▲ BMI ne utječe na izbor nosivih površina
- ▲ Slučajevi s većim anatomskim deformacijama, većim preoperativnim ROM i slabošću mekog tkiva - pažljivo razmotriti CoC, čak i ako su pacijenti mlađe dobi!
- ▲ MoXLPE je valjana alternativa zbog manjih troškova
- ▲ CoXLPE i MoXLPE je opravdana kod starijih pacijenata (površine koje više 'oprašaju')

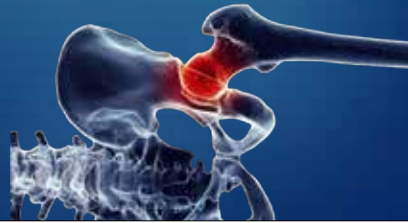

Aseptično razlabavljenje

- ▶ Mehanizam (small particle disease):
- ▶ Produkcija debrisa → upalna reakcija → diferencijacija osteoklasta → osteoliza

Reakcija na metalni debris

- ▶ Mehanizam:
- ▶ Produkcija debrisa i/ili korozija → lokalna upalna reakcija mekog tkiva → sinovitis, nekroza, formiranje ekstraartikularnih cisti - pseudotumora
- ▶ Sistemska propagacija (krom - demencija)

Dislokacija

- ▶ Varira od 0.3% do 3%
- ▶ Većina (do 60%) dislokacija u ranom postoperativnom periodu

TEHNIČKI FAKTORI

Pozicioniranje komponenti

Nejednaka duljina nogu ili offset

Abduktorni mehanizam

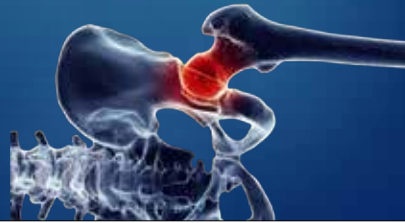
Insuficijencija čahure

Stražnji pristup

IMPLANTAT-OVISNI

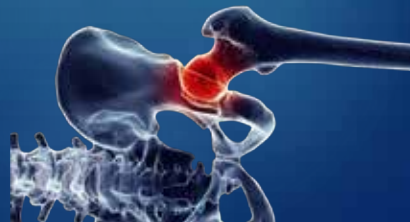
Smanjen omjer glava-
vrat

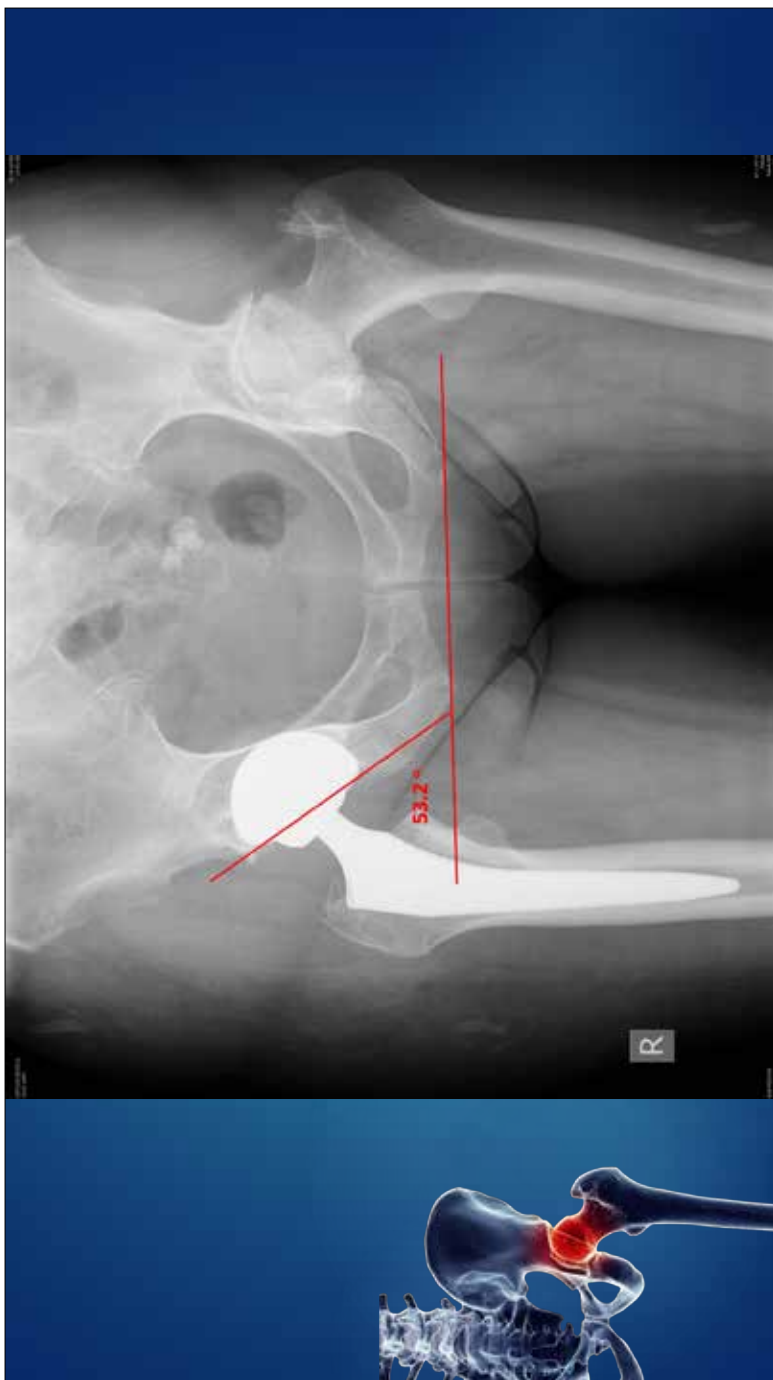
Manja glava

Dislokacija

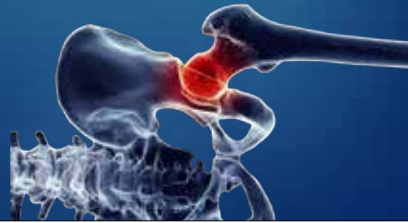
- ▶ Veća glava (32mm i 36mm) dovodi do bolje stabilnosti proteze
- ▶ Nije dokazano da glave veće od 36mm dovode do boljeg ROM ili smanjene učestalosti luksacija

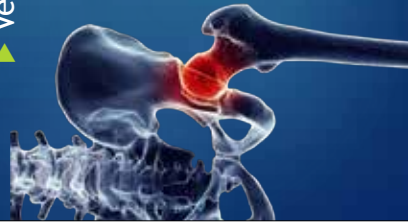
Infekcije

- ▶ U zadnje vrijeme globalni porast infekcija u THA
- ▶ Razlozi:
 - ▶ Rezistentni patogeni
 - ▶ THA u pacijenata s komorbiditetima
 - ▶ Imunosupresivna terapija
 - ▶ Bolje mogućnosti otkrivanja niskovirulentnih infekcija (koje su prije bile proglašavane aseptičkim razlabavljenjima)

Periprotetički prijelomi

- ▲ Loš klinički ishod, visoka smrtnost
- ▲ Incidencija raste zbog:
 - ▲ Produženog očekivanog životnog vijeka
 - ▲ Većim zahtjevima u vidu tjelesne aktivnosti
- ▲ Faktori rizika za intraoperativni periprotetički prijelom:
 - ▲ Osteoporoza, RA
 - ▲ Prikaz femura i tehnike rašpanja
 - ▲ Press-fit bescementni stemovi
 - ▲ Revizijske operacije

mo

Proširena sjednica Glavnoga odbora Matice hrvatske

Dana 20. ožujka 2019., prvi put u povijesti, Matičin Glavni odbor održao je sjednicu izvan Zagreba. Simbolično je da se sjednica održala u Mostaru, središtu hrvatskoga naroda na području Bosne i Hercegovine. Na sjednici su sudjelovali i predstavnici Matičinih ogranaka iz BiH iz Gruda, Livna, Orašja, Sarajeva, Stoca, Širokog Brijega,

Tuzle, Tomislavgrada i Zenice. Sukladno tomu, sjednica je imala nekoliko žarišnih točaka dnevnoga reda: djelovanje Matice hrvatske i njezinih ogranaka u Bosni i Hercegovini, razgovor o inicijativama ogranaka, njihovim aktivnostima, pitanjima, dvojabama te položaju hrvatskoga jezika u Bosni i Hercegovini.